



תקנת עירובין

שעורי חזרה וסיכום

הלכות עירובין

(למבחן הרה"ר)

ינון קליין



תמוז תשע"ז

©

ינון קליין

להערות - vinon.klein@gmail.com

0543043114

מהדורה א

פנימי - לא מוגה



תוכן עניינים

5	פתיחה
6	שיעור 1- הגדרת רשות היחיד ורשות הרבים (סי' שמה סע' א - יג)
16	שיעור 2- הגדרת כרמלית ומקום פטור (סי' שמה סע' יד - יט)
26	שיעור 3- האסור המותר והחיוב ברשויות שבת (סי' שמו - שמז)
35	שיעור 4- דוגמא לדיני רשויות, טלטול ארבע אמות ברה"ר (סי' שמח - שמט)
45	שיעור 5- טלטול ד' אמות בקרפף [1] (סי' שנח סע' א - ג, ח)
54	שיעור 6- טלטול בקרפף [2] (סימן שנח סע' ד-ז, ט-יג)
66	שיעור 7 - דיני מחיצה [1] (סי' שסב סע' א - ז)
77	שיעור 8- דיני מחיצה [2] (סי' שסב סע' ח - יב)
86	שיעור 9- דירת גוי בחצר ישראל (סי' שפב)
102	שיעור 10 - הנחת עירוב וקניית שביתה (סימן תח)





פתיחה

"בשעה שתיקן שלמה המלך עירובין ונטילת ידיים יצאה בת קול ואמרה: אם חכם לבך בני ישמח ליבי גם אני".

(עירובין כא ב)

בבן יהוידע שאל, מדוע לא די בתקנת עירובין כדי שיאמר עליו 'אם חכם לבך בני'! למה רק אחרי שתיקן גם נטילת ידיים, יצאה בת קול ואמרה דבר זה? ומתרץ, שאחרי תקנת עירובין היה פתחון פה לשוגים לחשוב שהתקנה היא להנאתו לטובתו, להקל מעליו מעט את טורח השבת ואת איסור הוצאה מרשות לרשות. אך אחרי שתיקן נטילת ידיים, שוב אין מקום לטעות בזה, שהרי נטילת ידיים היא טורח לאדם, והיא מגלה על כוונתו בתקנת עירובין, שהכל לשם שמיים.

בחוברת שלפניכם, ניסיון ל'תקנת עירובין', שיש בה גם הנאה וטובה אישית וגם לשם שמיים - שהרי במצוות תלמוד תורה, חלק מהמצווה היא ההנאה מהלימוד (כנודע ומפורסם מהקדמת הס' אגלי טל). בחוברת עשרה שיעורים בהלכות עירובין (הכוללים את כלל הסימנים הנדרשים למבחן הרה"ר) מלווים בדפי עזר שמטרתם לסדר את מבנה הסימנים. השיעורים כתובים כמעט בשפת הדיבור, על מנת לשמר את האווירה.

חוברת זו נולדה מתוך צורך. אחרי בקשת החברים, אברכי בית המדרש בגבעת אסף, בכל שבוע ניתן שיעור מסכם בנושאים שנלמדו במהלך השבוע. השיעורים כונו לסדר את הסוגיות וליצור מבנה לכל סימן נלמד. בכל שיעור חולק הנושא להגדרות / כללים (אם יש) ולפרטים והובררה הזיקה בין הכלל לפרט היוצא ממנו. הסימנים חולקו לנושאים (ולא בהכרח לפי סדר הסעי' בשו"ע) וכל נושא נידון בפני עצמו (כך שאפשר בכל שיעור לקרוא רק חלק ממנו ואעפ"כ להבין).

'מודים אנחנו לפניך ה' אלוהינו ואלוקי אבותינו ששמת חלקנו מיושבי בית המדרש'.

תודה וברכה לאברכי בית המדרש גבעת אסף על: החברות, הלימוד המשותף, ההקשבה, העזרה וההערות לפני השיעורים, במהלכם ואחריהם. תודה לראש בית המדרש הרב גיורא ברנר שליט"א על האמון והאפשרות. תודה למנהל בית המדרש ר' יעקב יונגרייס הי"ו על הדאגה והטרחה היום יומית לקיום בית המדרש.

תודה לרעייתי מור על הכל. ובפרט בחוברת זו על העיצוב ועל תרשימי הזרימה.

יה"ר שנזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות לקיים את כל דברי תלמוד תורתך באהבה.

י. קליין



שיעור 1- הגדרת רשות היחיד ורשות הרבים (סי' שמה סעי' א - יג)

א. הקדמה כללית

המלאכה האחרונה בל"ט מלאכות שבת היא מלאכת הוצאה, הגמרא במסכת שבת (צו ב) שואלת היכן כתובה מלאכה זו בתורה¹? ועונה: "אמר רבי יוחנן: דאמר קרא ויצו משה ויעבירו קול במחנה. משה היכן הוה יתיב במחנה לוי, ומחנה לוי רשות הרבים הוא, וקאמר להו לישראל: לא תפיקו ותיתנו מרשות היחיד דידכו לרשות הרבים". ומניין שזו מלאכה? מהמשך הפסוק "איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש, ויכלא העם מהביא". ומכאן שההבאה נקראת מלאכה. כלשון הרמב"ם (פי"ב מהל' שבת הל' ח): "הוצאה מרשות מלאכה מאבות מלאכות היא, ואף על פי שדבר זה עם כל גופי תורה מפי משה מסיני נאמרו, הרי הוא אומר בתורה איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש ויכלא העם מהביא, הא למדת שההבאה מלאכה קורא אותה".

ויש עוד לימוד במסכת עירובין (יז ב) מהפסוק אל יצא איש ממקומו ביום השביעי, שדרשוהו 'אל יוציא' (ומדוע צריך שני לימודים? עי' בתוס' שבת ב א).

ב. סדר סימן שמה

בסימן שלנו, סימן שמה, מוגדרות הרשויות. זוהי מהות הסימן! להגדיר את ארבעת הרשויות בהגדרתן הטהורה, כלומר במקרים שבהם חלים כל הדינים של כל אחת מהרשויות. לדוגמא- יש רשות היחיד שמותר לטלטל בה ויש רשות היחיד שאסור לטלטל בה מדרבנן- בסימן שלנו נעסוק רק בסוג הראשון, רשות היחיד גמורה שמותר לטלטל בה. עוד דוגמא, שקשורה לדוגמא הקודמת- יש כרמלית שהיא חומרה של חכמים על מקום פטור, ויש כרמלית שהיא חומרה של חכמים על רשות היחיד- בסימן שלנו נעסוק רק בסוג הראשון, שש לו את כל דיני כרמלית (שאם העביר ממנו או אליו מרה"י או מרה"ר פטור, משא"כ בסוג השני חייב). והדברים יוסברו ויבוארו בהמשך.

כמו כן, הסימן לא עוסק במותר והאסור בכל אחת מהרשויות וביניהן. כלומר, לא עוסק בדיני העברה וטלטול, אלא בהגדרת הרשויות בלבד.

הסימן מחולק לארבעה נושאים, כמניין הרשויות- "תנו רבנן, ארבע רשויות לשבת: רשות היחיד, ורשות הרבים, וכרמלית. ומקום פטור" (שבת ו א).

רשות היחיד: סעיפים א - ו.

רשות הרבים: סעיפים ז - יג.

כרמלית: סעיפים יד - יח.

¹ ומדוע צריך לשאול בכלל היכן כתובה בתורה? וכי שאר המלאכות כתובות בתורה? כל מלאכה שהייתה במשכן היא מלאכה והוצאה הייתה במשכן? מתרצים התוס' שמלאכת הוצאה היא מלאכה גרועה ולא היינו אומרים שהיא אסורה אע"פ שהייתה במשכן אילולי הייתה כתובה להדיא.



מקום פטור: סעיף יט.

בשיעור היום נעסוק בהגדרת שתי הרשויות הראשונות, רשות היחיד ורשות הרבים (כלומר מסעי' א עד סעי' יג).

ג. הגדרת רשות היחיד

הגמרא במסכת שבת (ו א) מגדירה: "ואיזו היא רשות היחיד - חריץ שהוא עמוק עשרה ורחב ארבעה, וכן גדר שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה". והפירוש הוא, אומר הריטב"א: "אפילו כגון זה חשוב רשות היחיד כאילו הוא בית שיש לו ד' על ד' ומוקף מחיצות גמורות גבוהות עשרה". וממילא, יצא לנו שההגדרה הבסיסית לרשות היחיד היא שטח של ארבעה טפחים על ארבעה טפחים מוקף בגדר שגבוהה עשרה טפחים.

ההגדרות צריכות הגדרה - ויש בזה חמש שאלות: כמה מחיצות צריך? ארבעה על ארבעה זה שטח או צורה? ארבעה טפחים מכוונים או אלכסון של ארבעה טפחים על ארבעה טפחים? האם העובי של המחיצה מצטרף לשיעור ארבעה טפחים? האם חייבים שיהיה מוקף לדירה?

1. מניין המחיצות - בסימן שסג מובאת מחלוקת ראשונים כמה מחיצות מגדירות את רשות היחיד מדאורייתא: לדעת רש"י, תוס', ראב"ד, רא"ש, רשב"א וריטב"א - שלשה מחיצות או שתי מחיצות ולחי הרי הם רשות היחיד מדאורייתא. לדעת ר"ח ורמב"ם - ארבע מחיצות או שלש מחיצות ולחי הרי הם רשות היחיד מדאורייתא. כבר אמרנו, שהסימן שלנו עוסק בהגדרת רשות היחיד גמורה, כלומר שמותר לטלטל בה לכולי עלמא, ולכן, מסביר הב"י, שהטור לא כתב בסימן שלנו כמה מחיצות צריך, כי לכולי עלמא מותר לטלטל רק כשיש ארבע מחיצות או שלש ולחי. ועוד שדעת הטור כדעת הרמב"ם ואם היה כותב את מניין המחיצות היה מקום לטעות ולחשוב שהוא מצריך ארבע מחיצות גמורות ולא די בשלש ולחי, ולכן הטור לא נכנס לזה, וגם השו"ע בסעי' ב לא נכנס לזה וסמכו על מה שיבארו בסימן שסג.

2. ארבעה טפחים על ארבע טפחים שטח או צורה? - על מנת להגדיר רשות היחיד, לא די בשטח של ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, אלא צריך צורה של רבוע. לכן מלבן של שני טפחים על ששה טפחים אינו רשות היחיד. מאידך עגול שקוטרו ששה טפחים נחשב לרשות היחיד, כי אפשר לרבע בו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים. המקור של דין זה הוא הרמב"ם (פי"ד מהלי' שבת הלי' ז) שפסק: "וכן מקום המוקף שאין בו ארבעה על ארבעה אפילו היה ארכו אלף מיל ורוחבו ארבעה פחות שעורה וגובהו משלשה ולמעלה הרי זה מקום פטור". וביאר המגיד משנה: "זה יצא לרבינו ז"ל ממה שאמרו (שבת ח ב) אסקופה מקום פטור וכגון דלית ביה ד' על ד' וכי הא דכי אתא רב דימי א"ר יוחנן מקום שאין בו ד' על ד' מותר לבני רה"י ולבני רה"ר לכתף עליו ובלבד שלא יחליפו ופירש רבינו שאין ד' ברחב וד' באורך וכן מוכיח בסוגיא במ"ש באסקופת מבו. ואין ספק שארכה יותר מד' אלא שאין רחבה ד'. וכן נראה פ' חלון (עירובין עז) גבי כותל שבין שתי חצרות. זהו פירוש רבינו



וכן מוכיח בבירור בשמועה דזרק כוורת דפ"ק (שבת ח א) שאינו ר"ל תשבורת ד' על ד' אלא שיש בו ממש רחב ד' על ד"י.

ואז המגיד משנה מוסיף ואומר: "ודע שאם המקום עגול אם אפשר לרבע בו ד' על ד' הרי זה רה"י ואם לאו אף על פי שיש בו בתשבורת יותר מכך אינו רה"י כמבואר באותה שמועה וכן הדין בשאר התמונות כמשולשות וכיוצא בהן, וכל מקום שהזכיר רבינו עמוד רחב ד' אם הוא עגול ר"ל שיש באלכסונו חמשה ושלשה חומשין כדי לרבע בו ד' על ד' ואם הוא מרובע כבר יש באלכסונו כ"י".

וגם הטור הביא את הדין הזה בסוף הסימן, כשהגדיר מקום פטור. וכך פסק המשנה ברורה (ס"ק ל): "ואפילו אם ארכה יותר מארבעה טפחים לא מצרפין זה לרחבה, דלא נחשבת רשות לעצמו אלא אם כן יש בו ארבעה טפחים בארך וארבעה ברחב".

3. ארבעה טפחים מכוונים או אלכסון של ארבעה טפחים על ארבעה טפחים? - לגבי טלטול ארבע אמות ברשות הרבים, יש מחלוקת ראשונים האם מדובר על ארבע אמות דווקא או על חמש אמות ושלש חמשיות אמה שזהו שיעור אלכסון של ריבוע שצלעותיו הן ארבע על ארבע אמות. רמ"א (סעי' ב) מביא שלדעת הגהות אשר"י ותוס' (עירובין נא) כך הדין גם בהגדרת רשות היחיד, לא די בארבעה טפחים, אלא צריך חמשה טפחים ושלש חמשיות הטפח. המשנה ברורה (ס"ק ו) מביא שהלבוש השמיט דין זה, כי כל הראשונים חולקים על זה ולשיטתם די בארבעה טפחים מכוונים וכך פסק הגר"א.

4. האם העובי של המחיצה מצטרף לשיעור? - במסכת שבת (ח א): "אמר אביי: זרק כוורת לרשות הרבים, גבוהה עשרה ואינה רחבה ששה - חייב, רחבה ששה - פטור". הראשונים שם חלוקים האם ששה זה דווקא או לאו דווקא. לדעת רש"י ששה לאו דווקא, באמת גם קצת פחות פטור אלא שאביי לא דק ולחומרא לא דק, כדי שלא יזרוק כוורת קטנה מזה ויתחייב. לדעת רבינו חננאל, החשבון מדויק. יסוד המחלוקת ביניהם היא האם עובי הדפנות מצטרפים לשיעור ארבע על ארבע או לא. לדעת רש"י הדפנות מצטרפות לדעת רבינו חננאל הדפנות לא מצטרפות. ובמחלוקת הזו חלקו עוד ראשונים - שיטת הרא"ש, התוס' כשיטת רש"י. שיטת הרי"ף, הרמב"ן והריטב"א כדעת רבנו חננאל. בשיטת הרמב"ם יש מחלוקת, לדעת הט"ז (ס"ק ב) הרמב"ם סובר כרש"י. אבל לדעת המגן אברהם ורוב האחרונים הרמב"ם סובר כר"ח.

שיטה שלישית היא שיטת הרשב"א, שמחלק בסוג המחיצה. אם המחיצה ראויה לשימוש על גביה, היא מצטרפת, אם אינה ראויה לשימוש לא מצטרפת. אבל האחרונים העירו ששיטה זו של הרשב"א לא נאמרה אלא לגבי החלק העליון של הגדר. כלומר, אם אין בחלל הקרקע ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, הרשב"א סובר כרוב הראשונים שזה לא רשות היחיד. החידוש שלו הוא שאם אפשר להשתמש על גבי המחיצה ויש בה יחד עם הקרקע ארבעה טפחים, היא נחשבת לרשות היחיד.

המשנה ברורה (ס"ק ג) פוסק להלכה כדעת רוב הראשונים והאחרונים, שהמחיצות לא מצטרפות.



5. האם חייבים שיהיה מוקף לדירה? - הטור כתב: "ואפילו אם יש בו כמה מילין אם מוקף לדירה הוי רשות היחיד". הב"י מבאר שהטור מזכיר פה את התנאי של מוקף לדירה מאחר ובסימן שלנו אנו עוסקים בהגדרת רשות היחיד גמורה, כלומר שמותר לטלטל בה. אבל גם אם לא מוקף לדירה, הוא רשות היחיד מדאורייתא, והזורק לתוכו חייב, אלא שמדרבנן אסור לטלטל בה. רק שזה לא הנושא של הסימן הזה.

בדומה לזה התנאי הבא שכתב הטור שיהיו הדלתות נעולות, ומקורו הוא ברמב"ם (פי"ד מהל' שבת הל' א), בא להתיר טלטול לגמרי, אבל גם אם השער לא נעול מדאורייתא זה רשות היחיד. ואף על פי שמהגמרא במסכת עירובין (קא א) משמע שנעילת דלתות ירושלים גורמת לזה שירושלים תהיה כרמלית ולא רשות היחיד, זהו מפני שגרים בה הרבה אנשים. כלומר, מצד הצורה של רשות היחיד כשהדלתות נעולות זו רשות היחיד, אלא שחכמים החמירו במקם שדרים רבים להחשיבו כרמלית ולאסור לטלטל בו.²

ד. מקומות שנחשבים רשות היחיד.

אחרי ההגדרות יש תשעה מקרים או דוגמאות שהובאו בסימן שלנו בשו"ע ובאחרונים לרשות היחיד: כותל שגבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה, חריץ עמוק עשרה ורחב ארבעה, תל, כותלי רשות היחיד, חורי רשות היחיד, אויר, כלי, טרסקל ועמוד שבראשו יש רוחב ארבעה טפחים אך בבסיסו אין.

1. כותל גבוה עשרה ורחב ארבעה - כבר ראינו לעיל שהגמרא בשבת (ו א) אומרת שכותל כזה הוא רשות הרבים, ורש"י (שם ו ב) פירש שכוונת הגמרא הוא לשימוש על גבי הכותל, ואותו חלק שעל גבי הכותל נחשב כמוקף מחיצות מאחר שאומרים 'גוד אסיק מחיצתא' והרי החלק העליון כמוקף ארבעה מחיצות.

2. חריץ עמוק עשרה ורחב ארבעה - גם זה בגמרא שם. שני מקרים אלו הובאו בשו"ע בסעיף ב.

3. תל - הגמרא במסכת שבת (ק א) אומרת שתל, כלומר התרוממות עפר מהקרקע, שגבוהה עשרה טפחים והשפוע שלה הוא חד באופן שלא נוח להשתמש שם, כלומר שהפרש הגובה מהחלק הנמוך לגבוה בעשרה טפחים הוא בתוך ארבע אמות, החלק העליון שלו הוא רשות היחיד. והשו"ע הביא את זה בסעיף ב והמשנה ברורה ס"ק ה).

² וממילא מעיר הבית יוסף שלפי זה התנאי של דלתות נעולות הוא רק בעיר שאילולי הדלתות היה לה דין רשות הרבים, אבל אם היה לה דין כרמלית או חצר לא חייבים לנעול את הדלתות בלילה על מנת להופכה לרשות היחיד



4. כותלי רשות היחיד - הגמרא במסכת שבת (צט ב) מסתפקת האם על גבי הכותל שמקיף את רשות היחיד זה רשות היחיד, ופושטת מקל וחומר: "אמר רב מישא, בעי רבי יוחנן: כותל ברשות הרבים גבוה עשרה ואינו רחב ארבעה, ומוקף לכרמלית, ועשאו רשות היחיד. וזרק ונח על גביו, מהו? מי אמרינן: כיון דאינו רחב ארבעה - מקום פטור הוא, או דילמא: כיון דעשאו רשות היחיד - כמאן דמלי דמיא. אמר עולא: קל וחומר, לאחרים עושה מחיצה - לעצמו לא כל שכן?". והשו"ע הביא את זה להלכה בסעי' ג.

5. חורי רשות היחיד - חור שבכותל רשות היחיד, ועובר מרשות היחיד לרשות הרבים, מובא בגמרא מסכת שבת (ז א) שהוא כרשות היחיד. ונחלקו הראשונים: לדעת התוס' המניח בחור זה לא חייב אלא אם כן יש לחור עצמו תנאים של רשות היחיד, כלומר שהוא ארבעה טפחים על ארבעה טפחים. אך לדעת הרשב"א והמאירי בכל מקרה יש להם דין של רשות היחיד. עוד מחלוקת היא מה הדין כשהחורים נמוכים מעשרה טפחים. לדעת השו"ע ורמ"א (סע' ד) והמגן אברהם, גם במקרה זה הם נחשבים לרשות היחיד. לדעת האליה רבא, זו מחלוקת ראשונים, והתוס' ורבנו ירוחם מקלים מתחת לעשרה טפחים שמאחר ואין דרך בני רשות היחיד להשתמש בהם הם נחשבים כחורי רשות הרבים. וכך דעת הגר"א.

6. אויר רשות היחיד - בגמרא מסכת שבת (ז א) אמר רב חסדא: "נעץ קנה ברשות היחיד וזרק ונח על גביו, אפילו גבוה מאה אמה - חייב, מפני שרשות היחיד עולה עד לרקיע". וכך פסקו הראשונים, ר"ח, רי"ף, רמב"ם, רא"ש, רמב"ן ורשב"א והשו"ע סעי' ה ומשנה ברורה ס"ק יב).

7. כלי - כבר דברנו לעיל על הסוגיה של כוורת במסת שבת (ח א), וממנה עולה שכלי שגודלו הוא כגודל רשות היחיד, הרי הוא רשות היחיד אף על פי שהוא מונח ברשות הרבים. כמו כן כבר דברנו בהגדרות שצריך ארבעה טפחים על ארבעה טפחים ואם הכלי עגול צריך שיהיה ניתן לרבע בתוכו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים. והשו"ע מביא את זה בסעי' ו.

כלים קטנים מזה - לדעת המגן אברהם אין דין כרמלית בכלים (כל זמן שאינם מחוברים לארץ) ולכן הכלי בטל לרשות בה הוא נמצא. לדעת אבן העזר יש דין כרמלית בכלים. אך בשער הציון (ס"ק טו) מכריע כמגן אברהם כי כמות כתבו כמה ראשונים - רשב"א, ר"ן ומאירי. ולא עוד אלא שבמאירי כתב שגם מקום פטור לא שייך בכלים.

8. טרסקל - המגן אברהם (ס"ק א) הביא מהתוס' שאם יש טרסקל שתלוי על עמוד, גובה העמוד עשרה ורוחב הטרסקל ארבעה - הטרסקל לא נחשב לרשות היחיד, כי אין לו מחיצות. אבל אם הטרסקל עצמו גבוה עשרה ורחב ארבעה הוא נחשב לרשות היחיד ככל כלי.



9. עמוד שבראשו יש רוחב ארבעה טפחים אך בבסיסו אין - גם זה במגן אברהם שם בשם התוס' והדין הוא שלמעלה זה רשות הרבים ולמטה לא.

ה. הגדרת רשות הרבים

הנושא השני בסימן הוא הרשות השנייה - רשות הרבים. וכמו שברשות היחיד קודם דברנו על ההגדרות ואחר כך על המקרים, כך נעשה גם ברשות הרבים.

לרשות הרבים חמש הגדרות: רוחב, צורה, כמות אנשים שעוברים בה, מקורה, גובה (כל ההגדרות בסעיף ז)

1. רוחב - במסכת שבת (צט א) הגמרא למדה ממלאכת המשכן שרוחב רשות הרבים הוא 16 אמה: "אמר רב משום רבי חייא: עגלות, תחתיהן וביניהן וצידיהן - רשות הרבים. אמר אביי: בין עגלה לעגלה כמלא ארך עגלה. וכמה ארך עגלה - חמש אמות. למה לי? בארבע ופלגא סגי! - כי היכי דלא לידחקו קרשים. אמר רבא: צידי עגלה כמלא רחב עגלה. וכמה רחב עגלה - שתי אמות ומחצה. למה לי? באמתא ופלגא סגי! - כי היכי דלא לידדו קרשים. אלא דקיימא לן: דרך רשות הרבים שש עשרה אמה, אגן דגמרינן לה ממשכן, דמשכן חמיסרי הוא! אמתא יתירא הוא, דהוה קאי בן לוי, דכי משתלפי קרשים - הוה נקיט להו".

ההגדרה הזו אינה קשיחה. כלומר, רחוב שיש בו שש עשרה אמה מצד לצד, אך לא לכל אורכו, אלא שיש איזורים בהם הוא מעט פחות משש עשרה אמה, גם כן נחשב לרשות הרבים, כך כתב המגיד משנה (פי"ד מהל' שבת הל' א) בשם הרשב"א (עבודת הקודש ש"ג סי' א): "שאי אפשר לרשות הרבים להתלקט במלקט". בהמשך (כשנדבר על מקרים ודוגמאות לרשות הרבים) נחזור לזה ונראה האם זה מוסכם על כולם ובכל מצב.

2. צורה - הגדרת רשות הרבים נלמדת מהיות ישראל במדבר, ולכן צריך שלא יהיה לעיר חומה, כמו שבמדבר לא הייתה חומה. המקור לזה הוא רש"י בעירובין (ו א ד"ה רשות הרבים). והשו"ע פסק את זה בסעיף ז. אם יש חומה, צריך שיהיה רחוב ישר מכוון בין שער לשער בחומת העיר, כדי שיהיה דומה לחניית ישראל במדבר. ובמקרה זה, שיש רחוב מפולש משער לשער, צריך שיהיו לו את כל דיני רשות הרבים האחרים כדי להגדירו כרשות הרבים - כלומר, שיהיה רחב 16 אמה, ושלא יהיה מקורה ולדעת חלק מהראשונים שיעברו בו ששים רבוא (ויבואר בהמשך).

3. כמות אנשים שעוברים בה - הראשונים חלוקים האם למדנו מדגלי מדבר רק את צורת רשות הרבים או גם את ההגדרה כמה אנשים נחשבים לרבים.

רש"י (עירובין ו א ונט א) כתב שאחד התנאים כדי להגדיר מקום מסויים כרשות הרבים הוא שנכנסים בו תמיד ששים רבוא. וכך כתב גם הרא"ש (עירובין פ"א סי' ח) ועוד הרבה ראשונים - סמ"ג, סמ"ק, תרומה, רוקח והתוס'.



תקנת עירובין - שיעורי חזרה וסיכום

מאידך, הרמב"ם לא הזכיר את התנאי הזה, וגם הרמב"ן והרשב"א לא כתבוהו, וביאר המגיד משנה שלדעתם זה לא תנאי נצרך להגדרת רשות הרבים, וכך סובר גם הוא. וגם הר"ן והגהות מרדכי והריב"ש. והתנאי הזה לא הוזכר בגמרא בשום מקום (ונראה לי שהסברה כאמור לעיל, שמדגלי מדבר למדנו על הצורה ולא על הגדרת רבים).

להלכה - השו"ע הביא את שיטת רש"י וסייעתו בשם יש אומרים³. המגן אברהם (ס"ק) כתב להוכיח מדברי השו"ע בסי' שג (סעי' יח) שהוא סובר כאותם יש אומרים, שהרי שם כתב שמותר לצאת בתכשיטים לרחובה של עיר, כי יש לה רק גדר חצר שאינה מעורבת בזמנינו שאין ששים רבוא במקום אחד. אבל הביאור הלכה (ד"ה שאין ששים) כתב שהאחרונים דחו את דברי המגן אברהם, וביארו ששם השו"ע כתב את הדברים לשיטת המלמדים זכות ולא להלכה לכתחילה. ואדרבא הביא כמה מקומות מהם משמע שדעת השו"ע להחמיר בזה. והט"ז והמ"א הביאו שניהם שלדעת שו"ת משאת בנימין ולדעת מהרש"ל יש להחמיר בזה. והביאור הלכה הוסיף שכך היא דעת רוב הראשונים, אע"פ שבבית יוסף נראה שהרוב סוברים להקל. והוסיף עוד שאף בדברי רש"י יש ראשונים שהסבירו אחרת- ולכן מסקנתו היא להחמיר בזה, אלא שמכל מקום "אין בנו כח למחות ביד המקלן, שהם סומכין על הפוסקים העומדים בשיטת בה"ג ורש"י הנ"ל, אבל כל יראש שמיים בודאי יש להחמיר לעצמו דבזמננו יש גם כן רשות הרבים מן התורה".

4. מקורה - במסכת שבת (צח א): "אמר רב שמואל בר יהודה המעביר ארבע אמות ברשות הרבים מקורה פטור לפי שאינו כדגלי מדבר". והרמב"ם (בפי"ד מהל' שבת הל' א) והשו"ע פסקו זאת להלכה.

5. גובה - התנאי של גובה מתחלק לשתיים, חלק חיובי וחלק שלילי. כלומר, יש תנאים שמגדירים מהי הרשות ויש תנאים שמגדירים מה לא נכלל ברשות. בגובה יש לנו את שתי הסוגים.

הסוג הראשון, תנאי חיובי: במסכת שבת (ז א): "אמר רבה בר שילא אמר רב חסדא: לבינה זקופה ברשות הרבים (וסתם לבינה היא שלש על שלש ואין שיעור לעוביה, רש"י), וזרק וטח בפניה - חייב, על גבה - פטור. אביי ורבא דאמרי תרווייהו: והוא שגובה שלשה, דלא דרסי לה רבים. אבל היזמי והיגי, אף על גב דלא גביה שלשה. וחייא בר רב אמר: אפילו היזמי והיגי, אבל צואה לא. ורב אשי אמר: אפילו צואה". ופירש רש"י: "חייב - אם זרק ארבע אמות, דהוי כמונח ברשות הרבים, דכל למטה מעשרה רשות הרבים הוא, ובלבד שינוח למטה משלשה דהוי כקרקע, או באויר כי האי דנדבקה בכותל". ושיעור ג' טפחים הוא מפני שכל פחות מג' טפחים הרי הוא כחלק ממה שתחתיו ומחובר ומאוגד עמו- בלשון חז"ל לבד (שבת צז א).

ומכאן שברשות הרבים כל מכשול ומפריע שגובהו פחות מג' טפחים, נחשב גם כן לרשות הרבים. וכך פסק השו"ע בסעיף י. מעל גובה שלשה טפחים יש חלוקות ותנאים ונעסוק בהם בשיעור הבא בו נגדיר מהי כרמלית ומהו מקום פטור.

³ והוסיף על דבריהם שצריך שיעברו ששים ריבוא בכל יום, והמשנה ברורה (ס"ק כד) העיר על זה שחיפש בראשונים הנ"ל ולא מוזכר בהם תנאי זה אלא שיהיו מצויים שם ששים ריבוא.



הסוג השני, תנאי שלילי: עד כאן עסקנו בתנאים המגדירים את רשות הרבים, התנאי הזה מגדיר שיש לרשות הרבים תחום, יש לה גבול- גובה עשרה טפחים. המשנה במסכת שבת (ג א) אומרת: "הזורק ארבע אמות בכותל למעלה מעשרה כזורק באויר", כלומר הוא פטור כי לרשות הרבים יש גבול בגובה, עד עשרה טפחים מהקרקע. בניגוד לרשות היחיד שבוקעת עד הרקיע.

1. מקרים ודוגמאות לרשות הרבים

אחרי שסיימנו להגדיר את רשות הרבים ניתן לגשת לדוגמאות שהביאו השו"ע והאחרונים ויש בסימן שלנו ארבע דוגמאות לרשות הרבים: מבוי רחב 16 אמות שנהיה צר באמצעו. עמוד ברשות הרבים שמשמשים בו הרבים. גומא. חורי רשות הרבים.

1. מבוי רחב שהולך ומתקצר - לדין מבוי רחב שהולך ומתקצר יש שני מקורות בראשונים.

הרא"ש (עירובין פ"א) כתב בשם ר"י שמבוי רחב יג אמה ושליש, ששני ראשיו פתוחים לרשות הרבים, נחשב גם הוא לרשות הרבים. הט"ז (ס"ק ז) מסביר כיצד הגיע ר"י לשיעור זה: "טעם לשיעור זה הוא כמו שמצינו בפסי ביראות שהיה בין כל פס לפס שיעור זה. דהיינו כשיעור שיוכלו לעבור שם שני רבקות של ארבעה בקר כשפוגעות זו בזו א' נכנסת וא' יוצאת דאז נחא תשמשתיה שם כמו ברשות הרבים וכל בקר הוא אמה וב' שלשים". השו"ע הביא דין זה בסעיף ט.

המקור השני בראשונים הוא במגיד משנה (פי"ד מהל' שבת הל' א שהזכרנו כשעסקנו בהגדרות) בשם הרשב"א (עבודת הקודש ש"ג סי' א) שכתב: "שאי אפשר לרשות הרבים להתלקט במלקט". ולכן, "מבואות רחבים טז אמה אף על פי שמתקצרין בקצתן ואין בו טז אמה הרי זה רשות הרבים".

אבל הדבר לא מוסכם על כל הראשונים. לדעת רש"י ורמב"ם, דווקא מקום רחב 16 אמה ומעלה הוא רשות הרבים, ואם לא, אפילו אם הוא מפולש בשני ראשיו לרשות הרבים, אינו רשות הרבים אלא כרמלית.

להלכה השו"ע פסק גם את דברי הרא"ש וגם את דברי הרשב"א. אלא שכתב את דבריהם בלשון "יש אומרים", ובביאור הלכה (ד"ה יש אומרים) מוסבר שזה מחמת שיטת רש"י והרמב"ם.

הביאור הלכה (ד"ה יג אמות ושליש) תמה על השו"ע שפסק גם את הרא"ש וגם את הרשב"א וחילק את דבריהם לשני סעיפים. כי מהרשב"א, וכן מלשון השו"ע בסעי' ח (עי' משנה ברורה ס"ק כה) משמע שאין שיעור לרוחב המבוי המחבר בין שני רשויות רבים (כשהוא לארכן- אם הוא לרחבן נדבר בשיעור הבא בכרמלית) ומאידך לשיטת הרא"ש יש שיעור מינימלי על מנת שמבוי זה יחשב לרשות הרבים. ומוסיף הביאור הלכה שכך הבין גם הגר"א ואם כן פלאיה מדוע השו"ע חילק לשני סעיפים ולא ביאר שיש כאן מחלוקת.

ניסיון לתירוץ מביא הביאור הלכה בשם התוספת שבת והפרי מגדים- כשהמבוי הצד הוא לאורך רשות הרבים, כלומר ישיר שלו והרשות הבאה היא המשך של המבוי הצר, אז אפילו פחות מיג אמה ושליש זה רשות הרבים. אבל כשהמבוי הוא לרוחב רשויות הרבים, כלומר שעל מנת לעבור בו מרשות לרשות צריך לפנות, אז צריך שיהיה לחות יג אמה ושליש. הביאור הלכה דוחה את התירוץ



כי מהראשונים משמע שלא דברו אלא באופן שהמבוי הוא לאורך רשות הרבים. ולא עוד אלא שבסימן שסד מבואר שמבוי אינו כרשות הרבים, ומוכרחים לחלק בין מבוי שלאורך רשות הרבים לבמבוי שלרוחבו (משנה ברורה ס"ק כז).

2. עמוד ברשות הרבים שמשתמשים בו רבים - במסכת שבת (ח א): "אמר עולא: עמוד תשעה ברשות הרבים ורבים מכתפין עליו, וזרק ונח על גביו - חייב. מאי טעמא? פחות משלשה - מדרס דרסי ליה רבים, משלשה ועד תשעה - לא מדרס דרסי ליה ולא כתופי מכתפי, תשעה - ודאי מכתפין עילויה". ופירש רש"י: "דכיון דצריך לרבים, רשות הרבים הוא".

ונחלקו הראשונים בשתי שאלות ביחס לעמוד זה. הראשונה האם זה דין בכח או בפועל, כלומר מה דין עמוד שראוי לכתף עליו אך לא משתמשים בו בפועל. השניה האם תשעה טפחים דווקא או גם יותר מתשעה טפחים עד עשרה טפחים (שאז זה רשות היחיד).

במחלוקת הראשונה חולקים הרמב"ם וראב"ד. לדעת הרמב"ם (פי"ד מהל' שבת הל' ח) זה דין בכח, די שהעמוד יהיה כזה שראוי להשתמש על גביו כדי שיוגדר כרשות הרבים. לדעת הראב"ד (שם) רק עמוד שמשתמשים בו בפועל נחשב לרשות הרבים. המגיד משנה כתב בשם הרשב"א להחמיר בזה כשיטת הרמב"ם. להלכה נחלקו בה האחרונים. לדעת המגן אברהם, וכל פסק המשנה ברורה (ס"ק לו) הלכה כשיטת הראב"ד, שרק אם משתמשים בו בפועל הוא רשות הרבים וכך שיטת הגר"א והמאמר מרדכי מצדד שגם הרמב"ם סובר כך ושאינן מחלוקת בינו לראב"ד. מאידך, לדעת האליה רבה ראוי לחוש לרמב"ם. אבל כאמור המשנה ברורה פסק להקל בזה.

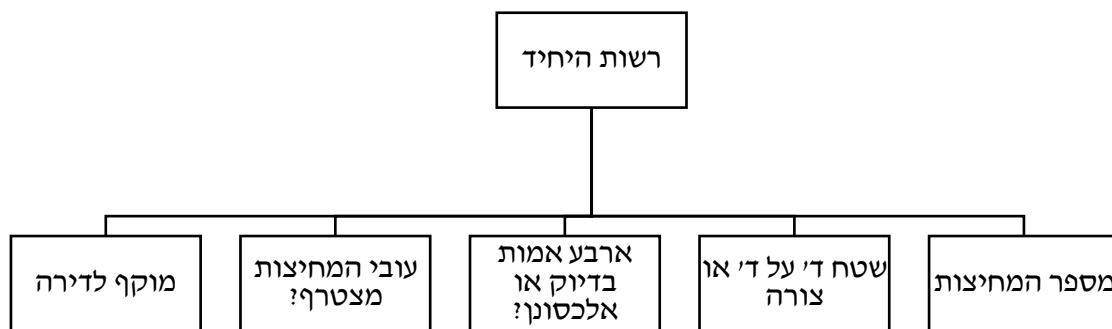
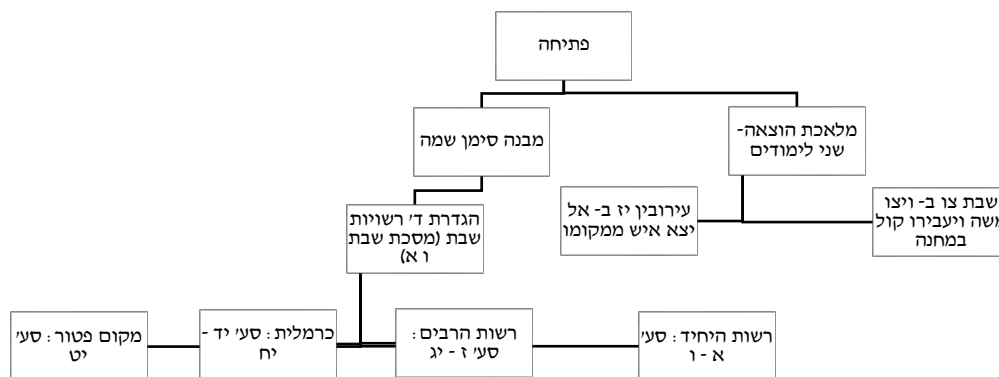
במחלוקת השניה חולקים הרמב"ם והרא"ש. לדעת הרמב"ם (שם) שיעור תשעה טפחים הוא דווקא. לדעת הרא"ש (שבת פ"א ס"י טו) שיעור תשעה טפחים לאו דווקא, אלא גם יותר מזה עד עשרה. ולא בא שיעור זה אלא למעט עמוד נמוך מזה. בשו"ע (סעי' י) הובאה דעת הרמב"ם בסתם ודעת הרא"ש בשם יש אומרים, ופסק המשנה ברורה (ס"ק לו) שהלכה כרמב"ם כי כך סוברים עוד ראשונים רבים: רש"י, רשב"א, ר"ן, מאירי וכלבו (שער הציון ס"ק לט).

3. גומא - במסכת שבת (ח א) נחלקו רב יוסף ורבא מה דין גומא שעומקה תשעה טפחים. לדעת רב יוסף דינה כעמוד תשעה טפחים, ונחשבת רשות היחיד, לדעת רבא דינה ככרמלית מאחר ובני רשות הרבים לא משתמשים בה, כי זה לא נוח. הלכה כרבא (ונעסוק בזה בשיעור הבא, כשנדבר על כרמלית), אך יש גומא שהיא רשות הרבים - גומא שעומקה הוא עד שלשה טפחים, שכך פסק הרא"ש (שבת פ"א ס"י טו), לפי שכאמור לעיל כל פחות משלשה טפחים הוא לבד. וכך פסק השו"ע (סעי' יא) ואפילו אם היא רחבה כמה טפחים (משנה ברורה ס"ק לט).

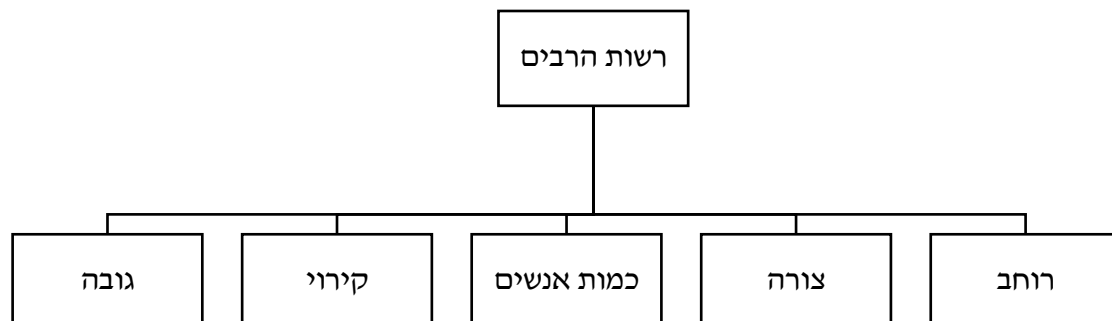
4. חורי רשות הרבים - במסכת שבת (ז ב) נחלקו אביי ורבא אם חורי רשות הרבים כרשות הרבים, והלכה כרבא שאינם כרשות הרבים. אף על פי כן יש חורי רשות הרבים שדינם כרשות הרבים. הר"ן (שבת ב ב מדפ"ר ד"ה חורי) כתב שאם החורים הם בתוך שלש לקרקע רשות הרבים הרי הם כרשות הרבים.



דף עזר לשיעור (1)



תשעה מקרים או דוגמאות שהובאו בסימן שלנו בשו"ע ובאחרונים לרשות היחיד: כותל שגבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה, חריץ עמוק עשרה ורחב ארבעה, תל, כותלי רשות היחיד, חורי רשות היחיד, אויר, כלי, טרסקל ועמוד שבראשו יש רוחב ארבעה טפחים אך בבסיסו אין.



ארבע דוגמאות לרשות הרבים: מבוי רחב 16 אמות שנהיה צר באמצעו. עמוד ברשות הרבים שמשתמשים בו הרבים. גומא. חורי רשות הרבים..



שיעור 2- הגדרת כרמלית ומקום פטור (סי' שמה סעי' יד - יט)

א. הגדרת כרמלית

אחרי שהגדרנו את שתי הרשויות הראשונות- רשות היחיד ורשות הרבים, אנו מגיעים לרשות השלישית, כרמלית. האמת היא שלפי הסדר הפשוט היא הייתה צריכה להיות אחרונה, אחרי מקום פטור. כי היא הרשות היחידה שאינה מדאורייתא. מדאורייתא יש בעצם רק שתי רשויות- רשות היחיד ורשות הרבים. מה שלא נכנס להגדרות של אחת משתיים הוא מבחינת הדינים דאורייתא ריק, אין לו דינים מיוחדים. מדרבנן עשו סייג לתורה ולקחו חלק מהמקומות האלה שאינם לא רשות הרבים ולא רשות היחיד והגדירו אותם ככרמלית. לכן היא הרשות השלישית ולא האחרונה, כי למרות שהיא מדרבנן בעוד האחרות מדאורייתא, הרי שלה יש דינים בניגוד לאחרונה שאין לה דינים מיוחדים והלכות.

ועל פי ההקדמה הזאת מובן שהגדרת כרמלית היא שלילית מצד אחד וחובית מצד שני. שלילית ביחס לרשות היחיד ורשות הרבים- אין לה תנאים שיגדירו אותה כאחת משניהם, ומאידך היא חובית ביחס למקום פטור- כלומר צריך להבין ולהגדיר מה מבדיל אותה ממקום פטור ומדוע החמירו בה יותר ממנו.

צריך להדגיש, שאנו עוסקים כרגע בסוג אחד של כרמלית- רשות שהייתה מקום פטור והחמירו עליה חכמים להיות כרמלית. יש עוד סוג, מקום שהיה רשות היחיד והחמירו עליו חכמים והוסיפו לו דינים של כרמלית. בסוג הזה של כרמלית נעסוק בסימן הבא, סימן שמו.

ההגדרה השלילית, ביחס לרשות היחיד והרבים, באה לידי ביטוי כבר בשם של הרשות- כרמלית. בירושלמי (שבת פ"א הל' א) נאמר: "כרמלית- תני רבי חייא כרמל רך מלא אינו לא לח ולא יבש אלא בינוני. והכא אינה לא רה"ר ולא רה"י אלא כרמלית".

כפי שאומרת הברייתא (שבת ו א): "אבל ים ובקעה ואיסטונית והכרמלית אינה לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד".

ופירש רש"י: "אין לא כרשות היחיד - משום דדמיא לרשות הרבים, דאין להם מחיצות. ולא כרשות הרבים - דאין דומין לדגלי מדבר, דלאו להילוכא דרבים עבידי".

לרש"י עצמו יש הסבר אחר לשם כרמלית. במסכת שבת (ג ב) הוא מפרש: כרמלית - לשון יערו וכרמלו, שאינו לא הילוך תמיד לרבים, ולא תשמיש רשות היחיד".

הסבר שלישי לשם כרמלית כתב הרמב"ם בפירוש המשנה (שבת פ"א מ"א): "ונקראת כרמלית שהיא דומה לאשה אלמנה שאינה בתולה ולא אשת איש, כך רשות זו אינה רשות הרבים ולא נשלמו בה תנאי רשות היחיד, ויהיה עיקר השם כארמלית"¹.

¹ החת"ס בחידושים עומד על כך שלירושלמי ולתוס' ההגדרה היא חובית, יש לכרמלית גם כח רשות היחיד וגם כח רשות הרבים, ואילו לרמב"ם היא שלילית אין לכרמלית לא כח רשות היחיד ולא כח רשות הרבים. ובזה מבאר את



בין כך ובין כך, עולה שההגדרה הבסיסית של כרמלית היא שאינה לא כרשות היחיד ולא כרשות הרבים.

ההגדרה החיובית, זו שבאה לבדל את הכרמלית ממקום פטור קשורה לגודל של הרשות. מאחר ומהותה של הרשות הזו היא להרחיק מאיסור - כפי שכתב רש"י (שבת ו א רשד"ה אין נושאים ונותנים בתוכן): "אין מטלטלין בהן אלא בתוך ארבע, משום דדומין לרשות הרבים, וגזרו בהן רבנן אטו רשות הרבים" - צריך שיהיה לה דימיון קצת לרשות הרבים.

ולכן צריך שיעור לרשות זו. במסכת שבת (ז א): "אמר רבה דבי רב שילא, כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: אין כרמלית פחותה מארבעה". ופחות משיעור ארבעה טפחים זה מקום פטור.

ומאידך, יש לכרמלית גבול וזה חזרה להגדרה שלילית. שם בהמשך הגמרא: "ואמר רב ששת: ותופסת עד עשרה". כלומר, מעל עשרה טפחים אינה כרמלית.

הראשונים חלוקים מה הפירוש מעל עשרה, מה יש שם? ומתוך מחלוקתם יוצא שהם חולקים גם בהגדרת גודל כרמלית, האם תכן כרמלית שהיא פחות מארבעה טפחים.

רש"י (ד"ה דעד עשרה) מסביר שהגמרא מדברת מעל עשרה בדבר שאינו מסוים, כלומר דבר שאין לו הגדרה עצמית - לדוגמא: זרק דבילה ונדבקה לצד הכותל העובד בכרמלית למעלה מעשרה טפחים. או שהחפץ הגיע אל הכרמלית (שרחבה ארבעה ונמוכה מעשרה) מהאוויר למעלה מגובה עשרה, שהגיע ממקום פטור, אז דינו יהיה כאילו הוא מונח במקום פטור. אבל למעלה מעשרה במקום מסוים - כלומר שיש לו הגדרה עצמית כגון על גבי הכותל (ולא בצדו), אי אפשר שעל זה דיברה הגמרא. כי אם יש בו ארבעה טפחים והוא גבוה מעשרה הרי הוא רשות היחיד. ואם אין לו ארבעה טפחים הרי כשהוא פחות מעשרה אינו כרמלית, ומדוע ביותר מעשרה יהיה? ואם תאמר שאף בפחות מעשרה הוא כרמלית, זה קשה, כי יוצא שדין כרמלית חמור מדין רשות הרבים, שבמקרה בו יש עמוד נמוך מעשרה וקטן משלשה ברשות הרבים הוא מקום פטור ובכרמלית יהיה דינו כרמלית ולא מקום פטור? והרי בשלב זה הגמרא עוסקת בקולי כרמלית לעומת רה"ר.

אך הר"ן (ב ב מדפ"ר ד"ה כי אתא) כתב שיש מפרשים שאף פחות מארבעה טפחים, כל שעומד בכרמלית נידון כמוה, כי מצא מין את מינו וניעור. וממילא הגמרא יכולה לדבר גם על זה, ולהסביר שמעל עשרה טפחים אינה כרמלית גם בדבר מסוים שאין בו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים.

והבית יוסף (סעי' יח) אומר שהגהות מיימון (פט"ו מהל' שבת אות ד) סובר כדעת הר"ן. ושאפשר לפרש כך גם את שיטת הרמב"ם לגבי דין בור העומד בכרמלית שנעסוק בו בהמשך.

המשנה ברורה (ס"ק סו) מחדד את הדברים. השו"ע (סעי' טז) פסק שגג שבולט מעבר לכתלי הבית הוא כרמלית. וקשה, הרי זה למעלה מעשרה? אלא מסביר המשנה ברורה, שכל מה שאמרנו שכרמלית תופסת עד עשרה, הפירוש הוא כשהכרמלית מתחילה ממקום נמוך, מהקרקע, אז אפילו

הגמרא בדף ז, אטו כולחו לאו כרמלית נינהו? כלומר שאין בהם כח רשות היחיד ורשות הרבים. ומתרצת הגמרא דאיתי לאטויי קרן זוית שיש בה גם כח רשות היחיד וגם כח רשות הרבים.



תופס עד עשרה. אבל לא שלא יכול להיות במציאות כרמלית גבוהה מעשרה. וכגון בגג הנ"ל, שהגדרתו ככרמלית נובעת מזה שהוא רחב יותר מארבעה ואין לו מחיצות וגם אין בו הילוך לרבים.

מאידך, מביא המשנה ברורה שלדעת האליה רבא והגר"א (ולדעת הגר"א זוהי שיטת תוס', רמב"ם ורשב"א, ובשער הציון ס"ק סח כתב שלמעשה גם השו"ע חזר בו ופסק כך) אין כרמלית כלל למעלה מעשרה, וגג זה הוא מקום פטור.

ב. דוגמאות לכרמלית שהובאו בסימן

אחרי שהגדרנו מהי כרמלית, נלמד את הדוגמאות שהובאו בסימן שלנו. ויש תשע עשרה דוגמאות: רשות הרבים מקורה, מדבר או יער והדרכים המפולשים אליהם, ים, בקעה, אסטונית, אצטבא, בין העמודים ברה"ר, קרן זוית סמוכה לרה"ר, דבר מוקף מחיצות פחות מעשרה, תל, חריץ, בית שאין תוכו עשרה, גג, בור העומד בכרמלית, נהר, רקק מים ברה"ר, עמוד שנעץ בראשו יתדות, גמא ברשות הרבים.

1. רשות הרבים מקורה - במסכת שבת (צח א): "אמר רב שמואל בר יהודה המעביר ארבע אמות ברשות הרבים מקורה פטור לפי שאינו כדגלי מדבר". הרמב"ם (בפי"ד מהל' שבת הל' א) והשו"ע פסקו זאת להלכה. זה מתאים להגדרה השלילית - זה לא רשות הרבים. וזה לא מקום פטור כי זה מקום גדול ורחב.

2. מדבר או יער והדרכים המפולשים אליהם - הרמב"ם (פי"ד מהל' שבת הל' א) כתב: "איזו היא רה"ר מדברות ויערים ושווקים ודרכים המפולשין להן". והמגיד משנה תמה עליו מהגמרא במסכת שבת (ו א) שם אמר אביי שהמדבר נחשב רשות הרבים רק בזמן שישראל היו בו, אבל בזמן הזה המדבר אינו רשות הרבים אלא כרמלית. והטעם, שאין בו הילוך לרבים (רש"י שם).

המגיד משנה שם כתב שכדעתו כתבו רש"י והרשב"א. לכן מדבר, יער והדרכים המובילים אליהם כולם נחשבים כרמלית.

3. ים - הדוגמא הראשונה שהברייתא מביאה לכרמלית היא ים. איך ים נכנס להגדרות של כרמלית? הוא לא רשות הרבים כי אין בו הילוך לרבים. והוא לא רשות היחיד כי אין לו מחיצות. ואף על פי שבסעיף יא למדנו שבור שיש בו שיעור רה"י והוא מלא מים הרי הוא רשות היחיד כי מים לא מבטלים מחיצות, והרי הים הוא בור גדול ויש לו מחיצות ומדוע לא יחשב לרשות היחיד?

שתי תשובות בדבר - הריטב"א (עירובין כב ב) כותב: "וק"ל מכל מקום עד אימתי יהא מרוחקות שיהו חשובות מחיצות לשוויה רשות היחיד, דהא אמרינן דקרפף יותר מבית סאתים שהוקף אפילו שלא לדירה רשות היחיד הוא מן התורה וכמה יהא שיעור אותו יותר מבית סאתים?" והוא עונה בשם הרמב"ן: "דהיינו כל שרואה עצמו תוך המחיצות דאע"ג דלגבי שבת לא בעינן מחיצות הניכרות לדירתו כדאיתא בפרק קמא דסוכה אפילו הכי בעינן שיראה עצמו תוך מחיצות". מה פירוש שיראה



עצמו תוך המחיצות? איני יודע ואין זה העניין בשיעור שלנו, אלא בשיעור עיון. אך על כל פנים ברור שבים המחיצות מרוחקות זו מזו בשיעור מספיק כדי שיחשב לכרמלית ולא לרה"י. והמשנה ברורה (ס"ק מח) מביא את זה בשם המאירי.

תשובה שניה- המגן אברהם (ס"ק יד), שהמחיצות של הים לא נחשבות מחיצות כי מצוי שאין בהם בתחילתם שיפוע של עשרה טפחים גובה בארע אמות רוחב.

*גומא שבים: המגן אברהם (שם) כתב גם שאם יש בים גומא שיש לה שיעור רה"י, עומק עשרה ורוחב ארבעה על ארבעה, הזורק לתוכה חייב כי היא רשות היחיד. המקור של הדברים הוא הרא"ם. והמגן אברהם סובר שמדברנן יש לזה דין כרמלית. והביאור הלכה (ד"ה כגון) הביא את זה.

*מהי הכרמלית בים: כאמור לעיל כרמלית תופסת עד עשרה. האמוראים (שבת ק ב) חולקים מהיכין בים מחשבים כרמלית- לדעת רב הונא מחשבים כרמלית מקרקעית הים וממילא האויר שעל פני הים הוא מקום פטור כי הוא מעל עשרה. לדעת רב חסדא ורבה בר רב הונא מחשבים כרמלית מגובה פני הים, ולכן עד עשרה טפחים מעל המים נחשב כרמלית. הראשונים (רי"ף, רמב"ם ורא"ש) פוסקים כרב חסדא ורבה בר רב הונא שמחשבים מגובה פני הים וכך פסק השו"ע בסעיף יח.

4. בקעה- הדוגמא השניה בברייתא בשבת היא בקעה. רש"י מפרש: בקעה היא שדות הרבה. ואף על פי שאינה מוקפת מחיצות הרי אינה מקום הילוך לרבים.

5. אסטונית- הדוגמא השלישית בברייתא היא אסטונית. ומפרש רש"י: "שלפני החנויות שיושבים שם סוחרים". וגם זה לא מקום הילוך לרבים. ויש בה תנאי, שתהיה רחבה לפחות ארבעה טפחים וגובהה בין שלשה טפחים לעשרה טפחים (ב"י ומשנה ברורה ס"ק נא)

6. אצטבא- במסכת שבת (ז א) נחלקו רבי יוחנן ורב יהודה לגבי עמודים שברשות הרבים. הגמרא שם אומרת ששניהם מודים שאצטבא היא כרמלית. ואצטבא היא המקום על מניחים את הסחורה, או שעליו יושבים הסוחרים. ויש בה תנאי שתהיה רחבה לפחות ארבעה טפחים וגובהה בין שלשה טפחים לעשרה טפחים (שו"ע סעי' יד על פי רש"י בשבת ז א).

7. בין העמודים ברשות הרבים- כפי שאמרנו במסכת שבת (ז א) נחלקו רבי יוחנן ורב יהודה מה הדין בין העמודים ברשות הרבים. המציאות המדוברת היא שיש רחבה שהיא רשות הרבים ויש בה עמודים שעליהם היו תולים הסוחרים את מרכולתם. לדעת רבי יוחנן השטח שבין העמודים הוא כרמלית, כי אינו מקום הילוך לרבים, לא נוח ללכת שם. לדעת רבי זירא בשם רב יהודה השטח בין העמודים הוא רשות הרבים, כי למעשה הרבים עוברים שם ונמצאים שם.

הראשונים חלוקים כמי הלכה. לדעת הרמב"ם (פי"ד מהל' שבת הל' ו) הלכה כרב יהודה. מאחר והוא בתרא לגבי רבי יוחנן ועוד שבברייתא לא הוזכר אלא אסטונית שהיא סוג של אצטבא ולא הוזכר בין העמודים (מגיד משנה). מאידך לשיטת הרי"ף (שבת ב ב), הרשב"א (בעבודת הקדש שער



תקנת עירובין - שיעורי חזרה וסיכום

ג א ובחידושיו שבת ז א- והביאו המגיד משנה שם) והרא"ש (סי' ט) הלכה כרבי יוחנן. כי הכלל הוא שהלכה כרבי יוחנן לגבי רב ושמואל, והם היו רבותיו של רב יהודה ואם כן כל שכן שהלכה כרבי יוחנן לגביו. ועל הראייה מהברייתא הקשה הרשב"א שאילו היה כך היה לגמרא להקשות על רבי יוחנן מהברייתא ואם הגמרא לא ראתה להקשות ודאי שאין מזה קושיה.

להלכה- השו"ע לא הזכיר דין זה. המגן אברהם (ס"ק יב) למד מזה שדעתו כרמב"ם שזה רשות הרבים. מאידך העולת שבת הבין בשו"ע שפסק כשאר הראשונים שזה כרמלית. המשנה ברורה (ס"ק נ) כתב שלדעת רוב הפוסקים זה כרמלית.

8. קרן זוית סמוכה לרה"ר- גם זה במסכת שבת (ז א): "כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: לא נצרכה אלא לקרן זוית הסמוכה לרשות הרבים. דאף על גב דזימנין דדחקי ביה רבים ועיילי לגוה, כיון דלא ניחא תשמישתיה - כי כרמלית דמי".

ורש"י כתב שני פירושים למושג קרן זוית הסמוכה לרה"ר. הראשון שרשות היחיד של פלוני נושקת לפינת רשות הרבים, ואותו פלוני הסיג מעט אחורה את רשותו והשאיר לבני רשות הרבים את נקודת ההשקה. אותה נקודה היא כרמלית כי אינה מוקפת לרשות היחיד ואין בה הילוך לרבים. ואע"פ שלפעמים יש בה רבים, הרי זו לא דרך המלך ואינה נוחה לשימוש ולכן היא כרמלית.

הפירוש השני של רש"י הוא שיש רשות היחיד שבוקעת לתוך רשות הרבים ויוצרת כעין משולש בצד רשות הרבים.

פירוש שלישי למושג קרן זוית סמוכה לרה"ר הוא פירוש הרמב"ם, שכפי שלמדנו כבר ואמרנו בשיעור הקודם לשיטתו שלש מחיצות זה כרמלית ולא רה"י (משא"כ לרוב הראשונים זה רשות היחיד) וכך הוא מפרש קרן זוית הסמוכה לרשות היחיד- מבוי שיש לו שלש מחיצות (פי"ד מהלי שבת ה' ד).

ובמסכת עירובין (צד א) הגמרא אומר שיש מחלוקת בין רבי אליעזר וחכמים בדין צידי רשות הרבים. לדעת חכמים אינם כרשות הרבים כי לא נוח להשתמש בהם. לדעת רבי אליעזר הם כרשות הרבים.

והלכה כרבי יוחנן וכחכמים.

השו"ע כתב סתם 'קרן זוית הסמוכה לרשות הרבים' ולא ביאר מהי. רמ"א הביא את ביאור הרמב"ם והמשנה ברורה (ס"ק נה) העיר שלרוב הראשונים זוהי רשות היחיד לעניין להתחייב. אבל לעניין היתר טלטול זו כרמלית (וזה הסוג השני של כרמלית שהזכרנו בתחילת השיעור, כרמלית להחמיר על רשות היחיד).

9. דבר מוקף מחיצות פחות מעשרה- הטור כתב שדבר המוקף מחיצות פחות מעשרה הוא כרמלית. הסיבה היא שאינו רשות היחיד כי המחיצות נמוכות מידי, ואינו רשות הרבים כי סוף סוף יש מחיצות ואין הרבים יכולים לילך שם. ודין זה נלמד מדין בית שאין בתוכו עשרה שיבואר להלן.



10. תל- כתב הרמב"ם (פי"ד מהל' שבת הל' ד): "איזו היא כרמלית תל שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן וגבהו משלשה ועד עשרה, שהכרמלית אינה תופשת אלא עד עשרה ואינה רחבה פחות מארבעה על ארבעה". והשו"ע הביא את זה בסעיף יד

11. חריץ- גם הדוגמא הזו הובאה שם ברמב"ם: "וכן חריץ שיש בו ארבעה על ארבעה או יתר על כן ועמוק משלשה עד עשרה". וגם בשו"ע שם.

12. בית שאין תוכו עשרה- במסכת שבת (ז ב): "אמר רב גידל אמר רב חייא בר יוסף אמר רב: בית שאין תוכו עשרה, וקרויו משלימו לעשרה, על גגו - מותר לטלטל בכולו, בתוכו - אין מטלטלין בו אלא בארבע אמות. אמר אב"י: ואם חקק בו ארבעה על ארבעה והשלימו לעשרה - מותר לטלטל בכולו" [הביאור הלכה תמה על הרמב"ם שהשמיט דין זה אחר שהוא מפורש בגמרא].

כלומר, תוך הבית הזה שאין בו גובה עשרה בחלל נחשב כרמלית. מדוע? שני הסברים בראשונים: רש"י פירש שמאחר ומבפנים המחיצות אינם עשרה. ר"ח והר"ן (הביאם השער הציון ס"ק סה) מבארים שמכיון שאי אפשר להשתמש בפחות מעשרה הרי אין כאן מחיצות כלל.

ואם חקק בו והשלימו לעשרה, אמר אב"י שהוא רשות היחיד. ומבאר בראשונים ובבית יוסף שלא דוקא שחקק צמוד לדפנות אלא אפילו באמצע הבית רחוק מהדפנו כל שיש בו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים כי הדפנות מיועדות רק לשמירה.

13. גג בולט- המשנה בעירובין (פ"ט מ"ב) אומרת: "גג גדול סמוך לקטן הגדול מותר והקטן אסור". והגמרא אומרת שמדובר בגג שניכרים מחיצותיו ולכן הוא נחשב לרשות היחיד. וביאר רש"י: "מיהו מחיצות ניכרות בעיניו, שלא יהא גג בולט חוצה להם, דאי לא מינכרא לא אמרינן גוד אסיק, וגדול נמי אסור, דאין לו שום מחיצה וכל שאין לו מחיצות אינו רשות היחיד".

ועל פי זה כתב הרא"ש (עירובין פ"ט סי' ב) שהגגות בימיהם שראשיהם בלטו לרה"ר דינם היה כרמלית ואף על פי שאין לרבים שום שליטה ודריסה בגג, אינו רשות היחיד כי חסר לו את התנאי הבסיסי- מחיצות.

והשו"ע פסק כך בסעי' טז. הביאור הלכה הביא שלדעת התוס' (הביאם המגן אברהם בסי' שעד ס"ק ה) דין זה נכון רק במקרה בו הגג יתר על דפנות הבית ארבעה טפחים, לפי שאז לאותו חלק יתר יש דין כרמלית ומחמתו כל הגג מקבל דין כרמלית. אבל אם אין הגג יתר ארבעה טפחים הרי החלק היתר בטל לגבי הגג. אבל הביא הביאור הלכה שלרוב הראשונים אין הלכה כך כי צריך שיהיו המחיצות ניכרות וכל שאין ניכרות לא הוי רשות היחיד ולכן אפילו משהו פוסל.

ואמנם כבר אמרנו לעיל כשעסקנו בהגרות שלדעת האליה רבא והגר"א (ולדעת הגר"א זוהי שיטת תוס', רמב"ם ורשב"א, ובשער הציון ס"ק סח כתב שלמעשה גם השו"ע חזר בו ופסק כך) אין כרמלית כלל למעלה מעשרה, וגג הוא מקום פטור.



וכן אם פתוח חלון לגג הגג הוא רשות היחיד ולא כרמלית כי נחשב כחורי רשות היחיד מאחר ואפשר להשתמש בו דרך רשות היחיד (שו"ע שם).

14. זיזים בולטים מן הכותל- דין זיזים כדין הגג שנזכר לעיל. כך כתב הרא"ש שם. והוסיף, שאע"פ שבירושלמי משמע שדין זיזין הוא כדין רשות היחיד ואע"פ שאין להם דפנות- מהבבלי עולה שזיזים הם כגג ונחשבים לכרמלית. וכך פסק השו"ע בסעי' טז. ואם חלון פתוח להם הם רשות היחיד כמו גג לעיל.

15. בור העומד בכרמלית- כתב הרמב"ם (פי"ד מהל' שבת הל' ו): "בור שבכרמלית הרי הוא ככרמלית אפילו עמוק מאה אמה אם אין בו ארבעה". הרשב"א והמגיד משנה שואלים על הרמב"ם, מדוע לא יהיה זה מקום פטור, שהרי חריץ ברשות הרבים רחב פחות מארבעה ועמוק יותר משלשה ואפילו עד התהום הרי הוא מקום פטור, ומדוע כשהוא בכרמלית ישתנה דינו והיה כרמלית ולא מקום פטור? הבית יוסף (וגם בכסף משנה) עונה על זה שאפשר שהרמב"ם סובר שבכרמלית אין מושג של מקום פטור, כפי שסבר הר"ן (לעיל בהגדרת כרמלית בגבוה יותר מעשרה) שמצא מין את מינו וניעור. ומקום פטור הוא רק במקום שש בו רשות הרבים.

להלכה- רמ"א (סעי' יח) פסק את שיטת הרמב"ם, מאחר ופסק (בסעי' יט) את שיטת הר"ן, שאין מושג של מקום פטור בכרמלית.

16. נהר- המשנה ברורה (ס"ק מח) כתב שגם נהר נחשב כרמלית. וכפי שהזכרנו שני טעמים בים, מדוע לא מתחשבים במחיצות הוא הדין בנהר. אלא שבנהר יש תוספת, שיש לו שני מחיצות קרובות, ואף על פי כן מאחר והמחיצה השלישית והרביעית רחוקות מאד זו מזו הרי הוא כאין לו מחיצות.

17. רקק מים ברה"ר- רקק מים ברשות הרבים הוא רשות הרבים עד שיהיה בו רוחב ארבעה על ארבעה ועומק עשרה שאז נדון כים והוא כרמלית (רמב"ם שם הל' כד ומשנ"ב שם). ולדעת הפרי מגדים במקרה זה מדאורייתא הרקק הוא רשות היחיד ורק מדרבנן הוא כרמלית (כלומר כרמלית מהסוג השני- להחמיר על רשות היחיד) אבל בשער הציון חלק וכתב שלדעת המאירי אין זו רשות היחיד מדאורייתא כי המחיצות לא ניכרות.

18. עמוד שנעץ בראשו יתדות- כתב הרמב"ם (פי"ד מהל' שבת הל' ט): "עמוד ברה"ר גבוה עשרה ורחב ארבעה הרי זה רה"י, נעץ בגבהו יתד כל שהוא אפילו אינה גבוהה שלשה הואיל וראוי לתלות ביתד ולהשתמש בו הרי זה ממעטו ונעשה כרמלית, ואין מודדין לו אלא מן היתד ולמעלה, ואפילו מלאהו כולו יתדות הרי זה ממעט גובהו, שהרי תולין באותן היתדות ומשתמשים בהן". הראב"ד בהשגות חלק עליו ולדעתו במקור הדין בגמרא מדובר על יתד שתלוי לעמוד מלמעלה ולא מן הצד כדמשמע מהרמב"ם.



הבית יוסף תמה על הטור שהשמיט את הדין הזה, ועשה בדיוק כמוהו והשמיט את הדין הזה מהשו"ע.

19. גמא ברשות הרבים - במסכת שבת (ח א) נחלקו רב יוסף ורבא בדין גמא שעומקה תשעה טפחים. לדעת רב יוסף היא רשות הרבים, כמו עמוד גבוה תשעה. לדעת רבא היא כרמלית כי תשמיש על ידי הדחק לא נחשב תשמיש. והרא"ש (שבת פ"א סי' טו) פסק כרבא. ולכן גומא עמוקה משלשה טפחים עד עשרה טפחים ורחבה ארבעה טפחים היא כרמלית. וכך פסק השו"ע בסעי' יא.

ג. הגדרת מקום פטור

הרשות האחרונה בארבע רשויות היא מקום פטור. וההגדרה שלה קלה מאד. כל מה שלא נכנס בהגדרות של הרשויות הקודמות.

כפי שכבר אמרנו, מדאורייתא יש רשות היחיד ורשות הרבים ומקום פטור, וחכמים החמירו על אופנים מסוימים של מקום פטור שיחשבו לרשות בפני עצמה עם דינים מיוחדים - כרמלית. כל מה שאין לו את התנאים של הרשויות הקודמות הרי הוא מקום פטור.

ולכן, צריך שיהיה גבוה משלשה כדי שלא יתבטל לרשות בה הוא נמצא. וצריך שיהיה רחב פחות מארבעה טפחים כדי שלא יהיה כרמלית.

אמנם, כל זה הוא דווקא ברשות הרבים אבל ברשות היחיד, מאחר והיא עולה עד הרקיע כל מה שבתוכה הוא רשות היחיד (מגיד משנה פ"ד מהל' שבת הל' ז). ואין מקום פטור ברה"י.

ובכרמלית כבר הזכרנו לעיל שזו מחלוקת בין הרמב"ם לרשב"א. לדעת הרמב"ם אין מקום פטור בכרמלית ולעת הרשב"א יש. רמ"א (סעי' יט) הביא את שתי השיטות ובמשנה ברורה (ס"ק פז) כתב שהאחרונים מצדדים כדעת הרמב"ם. ובביאור הלכה הסביר שזהו מפני שרמ"א כתב כמותו בסעי' יח. אבל זה לא פשוט כי בסי' שנה משמע שרמ"א לא הכריע בזה. ומלבד זאת, אומר הביאור הלכה, גם המאירי ורבנו ירוחם סוברים שיש מקום פטור אף בכרמלית. ולכן מסקנת הביאור הלכה: "במקום הדחק אפשר דיש להקל".

ד. דוגמאות למקום פטור בסימן

יש בסימן חמש דוגמאות למקום פטור: חריץ עמוק משלשה טפחים ואין בו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים רוחב, מקום מוקף מחיצות גבוהות משלשה טפחים וביניהן פחות מארבע טפחים, עמוד ברה"י גבוה מעשרה טפחים ורחב פחות מארבעה טפחים, אויר למעלה מעשרה טפחים, שטח מוגבה ברה"י יותר מג טפחים גובה ופחות מארבעה טפחים על ארבעה טפחים רוחב.

1. חריץ עמוק משלשה טפחים ואין בו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים רוחב - כתב הרמב"ם (פ"ד מבלי' שבת הל' ז): "איזה הוא מקום פטור, מקום שיש בו פחות מארבעה על ארבעה וגבהו



תקנת עירובין - שיעורי חזרה וסיכום

שלשה עד לרקיע שכל פחות משלשה הרי הוא כארץ, אפילו קוצים וברקנים או גללים ברה"ר גבהן שלשה ואין רחבן ארבעה על ארבעה הרי הן מקום פטור, וכן חריץ שאין בו ארבעה על ארבעה ועומקו משלשה עד התהום". וכבר הזכרנו לעיל שלדעת הרמב"ם זה רק ברשות הרבים ולא בכרמלית ולדעת הרשב"א והר"ן אף בכרמלית הדין כן.

2. מקום מוקף מחיצות גבוהות משלשה טפחים וביניהן פחות מארבע טפחים - גם דין זה הוא מהרמב"ם שם. ומקורו ממסכת שבת (ח ב) שם נאמר שאסקופה היא מקום פטור, כי אין בה ארבעה על ארבעה. ואסקופה היא מוקפת מחיצות.

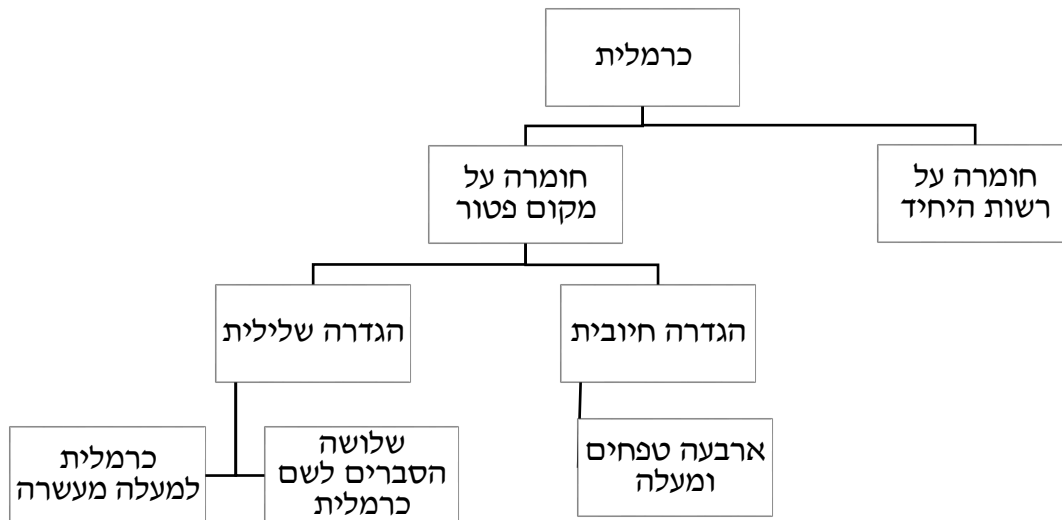
3. עמוד ברה"ר גבוה מעשרה טפחים ורחב פחות מארבעה טפחים - גם זה בגמרא מסכת שבת (ז ב) ובשו"ע סע' י. ויש בזה פרט שכתב השו"ע: "אפילו יש בו מקום כדי לחוק להשלימו לארבעה". ופירש המשנה ברורה (ס"ק לח) שמדובר בעמוד שסמוך לכותל ממש ואפילו הכי לא אומרים שהוא חלק מהכותל ומצטרף אליו אלא הוא מקום פטור.

4. אויר למעלה מעשרה טפחים - דין זה מובא לאורך הסימן כמה פעמים ובעיקר בסע' יב. (וכתב שער הציון ס"ק מח- "ונפקא מנה לאם הולך באויר רשות הרבים על הקורה התקוע מכתל לכתל וחפציו בידו").

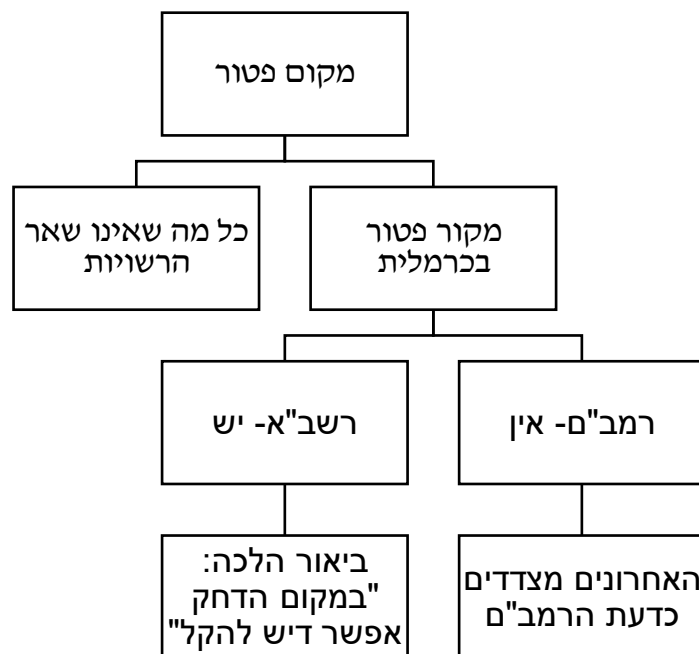
5. שטח מוגבה ברה"ר יותר מג טפחים גובה ופחות מארבעה טפחים על ארבעה טפחים רוחב - בסעיף י בשו"ע והמקור הוא מהגמרא בשבת (ז א).



דף עזר לשיעור (2)



תשע עשרה דוגמאות לכרמלית: רשות הרבים מקורה, מדבר או יער והדרכים המפולשים אליהם, ים, בקעה, אסטווינית, אצטבא, בין העמודים ברה"ר, קרן זוית סמוכה לרה"ר, דבר מוקף מחיצות פחות מעשרה, תל, חריץ, בית שאין תוכו עשרה, גג, בור העומד בכרמלית, נהר, רקק מים ברה"ר, עמוד שנעץ בראשו יתדות, גמא ברשות הרבים.



חמש דוגמאות למקום פטור: חריץ עמוק משלשה טפחים ואין בו ארבעה טפחים על ארבעה טפחים רוחב, מקום מוקף מחיצות גבוהות משלשה טפחים וביניהן פחות מארבע טפחים, עמוד ברה"ר גבוה מעשרה טפחים ורחב פחות מארבעה טפחים, אויר למעלה מעשרה טפחים, שטח מוגבה ברה"ר יותר מג טפחים גובה ופחות מארבעה טפחים על ארבעה טפחים רוחב.



שיעור 3- האסור המותר והחייב ברשויות שבת (סי' שמו - שמוז)

א. פתיחה

אחרי שבסימן שמה עסקנו בהגדרת הרשויות השונות, אפשר לעסוק בדינים. הכותרות של השו"ע משמעותיות (מחלוקת מי כתבם - ונראה שאת רובם כתב המחבר עצמו. עיי' עין יצחק (יוסף) ח"ג עמ' תקעה). הכותרת של סימן שמו היא: "דיני עירובין מן התורה" ושל סימן שמוז: "על איזה הוצאה חייב מן התורה". כלומר, אנחנו עוסקים בשני סימנים אלו ביסודות הבסיסיים של ה'מה' וה'איך', או במילים אחרות הפעולה וצורתה, או במילים אחרות - פעולה ופועל. סימן שמו עוסק ב'מה', מהי הפעולה (ולא איך מבצעים אותה) בשלשה אופנים - מה חייב, מה אסור מדרבנן ומה מותר. סימן שמוז עוסק ב'איך', איך מבצעים את הפעולה עליה דברנו בסימן שמו, במילים אחרות איך מתחייבים.

כמובן שיש נגיעות בין שני התחומים בתוך כל אחד מהסימנים, אבל זוהי ההגדרה הכללית.

ב. רשויות דאורייתא

כמו שכבר למדנו יש ארבע רשויות לשבת, בסימנים שלנו נתייחס אליהם כשלוש רשויות. כלומר: רשות דאורייתא, רשות דרבנן, מקום פטור.

ונתחיל מהרשויות דאורייתא - כלומר רשות היחיד ורשות הרבים ומהפעולה, כלומר ה'מה'. ויש לנו ששה מקרים בסימן: מרה"ר לרה"י ולהיפך, מרה"ר לרה"י דרך מקום פטור ולהיפך, העברת ד' אמות ברה"ר, החלפה דרך מקום פטור, מאסקופה לרה"י. זורק מרה"ר לרה"ר דרך רה"י.

1. מרה"ר לרה"י - אומרת הגמרא במסכת שבת (ו א): "אין מוציאין מרשות היחיד זו לרשות הרבים זו, ואין מכניסין מרשות הרבים זו לרשות היחיד זו; ואם הוציא והכניס, בשוגג - חייב חטאת, במזיד - ענוש כרת, ונסקל". וזה פשוט וכך פסק השו"ע בסי' שמו סע' א: "מן התורה אין חייב אלא במוציא ומכניס וזורק ומושיט מרה"י לרה"ר או מרה"ר לרה"י". אני לא מתייחס לארבעת הדוגמאות של השו"ע (מוציא, מכניס, זורק, מושיט) כ'איך' כרגע אלא כ'מה' - כולם דוגמאות להעברה מרה"ר לרה"י ולהיפך, ואין משמעות כרגע לזה שהוא זורק או מושיט. בהמשך כשנעסוק באיך נראה שיכול להיות לזה משמעות.

2. מרה"ר לרה"י דרך מקום פטור ולהיפך - במקרה הזה ה'מה' וה'איך' שלובים יחד ומגדירים זה את זה. והכונה תתבאר מיד.

חכמים ובן עזאי חולקים (בשבת ה ב) מה הדין באדם שהוציא מרשות היחיד לרשות הרבים ועבר בדרך בכרמלית (שמדאורייתא היא מקום פטור). יסוד המחלוקת היא האם מהלך כעומד. כלומר, על מנת להתחייב צריך שפעולת ההוצאה תכלול שני שלבים, עקירה והנחה (וזה האיך שנדבר עליו בהמשך), האם כשאדם הולך זה נחשב להנחה? לדעת בן עזאי כן! זוהי הנחה, אדם שהולך מרשות היחיד למקום פטור ומשם לרה"ר, פטור, כי עשה עקירה ברה"י והנחה במקום פטור ואח"כ עקירה



ממקום פטור והנחה ברה"ר. לדעת חכמים חייב, כי ההליכה אינה הנחה, וזה שהוא עובר דרך מקום פטור לא מעלה ולא מוריד מהעובדה שהייתה עקירה ברה"י והנחה ברה"ר.

אך, אם זרק מרה"י לרה"ר או להיפך, אומר רבי יוחנן שבן עזאי יודה. כי לא הייתה הנחה במקום פטור בשום שלב.

הראשונים חולקים כמי הלכה. הרא"ש (שבת פ"א סי' ז) כותב: "משמע שרב אלפס פוסק כבן עזאי ותמיה לי אמאי פסיק כיחידאה ואי משום דרבי יוחנן קאמר ומודה בן עזאי בזורק אין זו הוכחה שכן דרך האמוראין לפרש דברי התנאים אף על פי שאין הלכה כמותן ונראה דהלכה כרבנן וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפ' י"ד מהלכות שבת המוציא מרשות הרבים לרשות היחיד ועבר על מקום פטור ביניהם בהליכתו חייב שמהלך אינו כעומד". וכך סוברים גם רבינו יונה והר"ן.

הב"י מבאר שגם הרי"ף פוסק להלכה כחכמים ושאין בזה מחלוקת ולכולי עלמא מהלך אינו כעומד. והשו"ע פסק זאת בסימן שמו (סעי' א): "אבל העומד ברה"י ומוציא או מכניס או מושיט וזורק לרה"ר דרך מקום פטור או איפכא חייב".

המשנה ברורה (ס"ק ה) מעיר שיש אופן שבו יהיה פטור- אם עמד באמצע במקום פטור, שעומד ודאי נחשב כעומד שהוא כמניח במקום פטור וממילא אין עקירה ברה"י והנחה ברה"ר.

3. העברת ד' אמות ברה"ר- המעביר ד' אמות ברה"ר חייב (שו"ע שם) וגם המקור של זה הוא מהברייתא בשבת ו א. ונעסוק בזה בהמשך כשנגדיר איך מתחייבים. וכן בשיעור הבא, כי עיקר הדיון בזה הוא בסימן שנט.

4. החלפה דרך מקום פטור- במסכת שבת (ח ב): "דכי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן מקום שאין בו ד' על ד' מותר לבני רשות היחיד ולבני רה"ר לכתף עליו ובלבד שלא יחליפו". והטעם מפורש ברש"י שם כדי שלא יבואו להוציא מרה"ר לרה"י ולהיפך בגלל הזלזול הנגרם להלכות שבת בעשיית מלאכה באופן זה.

השו"ע מביא את המקרה הזה אחרי מקרה 2 וכותב: "וכן לא יעמוד אדם על מקום פטור ויקח חפץ מיד מי שעומד ברה"ר ויתנו למי שעומד ברה"י או איפכא".

המשנה ברורה (ס"ק ו) מעיר שהלשון 'וכן' לא מדויקת כי במקרה זה אע"פ שאסור לעשות כך, לא חייבים, שהרי לא הייתה עקירה והנחה מרשות לרשות. אך בשער הציון (ס"ק ו) הוא מביא שיש בזה מחלוקת ראשונים- האם במקרה בו לא נח כלל אצל האדם העומד במקום פטור, אלא מיד העביר חייב או פטור. לדעת רש"י והרמב"ם פטור. לדעת רבינו חננאל על פי הראב"ד חייב. לדעת רבינו חננאל על פי מהרש"א פטור כדעת רש"י והרמב"ם.

5. מאסקופה לרה"י- בהגהות מרדכי במסכת שבת (רמז תנ) הביא מראב"י שכתב שאין להכניס מאסקופת הבית לתוך הבית, אלא רק מאותו חלק באסקופה שנשאר בתוך הבית אחרי שהדלת



נסגרת. טעם הדבר הוא שלא כל האיסקופות הן רה"י, שהרי לחלקן אין קירוי ד' טפחים, או שאין מחיצות וכדומה, ואם נתיר באסקופה שהיא רה"י להכניס ממנה לבית יבואו לטעות ולהכניס גם מאסקופה שאינה רה"י.

מאידך הבית יוסף הביא תשובה ארוכה משבלי הלקט בשם ר"ח ורש"י ממנה עולה שמותר להכניס לבית מרה"ר דרך האסקופה אם היא מקום פטור. ובסוף התשובה הביא את דברי רבינו אביגדור שכתב: "ועל אסקופותינו שאינן גבוהות מן הקרקע עשרה טפחים ולא רחבות ארבעה טפחים מותר להצניע המפתח בין הדלת לאסקופה ומקום פטור הוא". רמ"א בדרכי משה כותב שני הסברים מדוע לא חשש שזה רה"י - או שאין לאסקופה משקוף ולכן אין לחשוש שיש בקירוי ארבעה טפחים. או שלדעתו מדקדקים לא לעשות קירוי של ארבעה טפחים ואז הוא חולק על המרדכי.

רמ"א פסק כמרדכי לחומרה¹.

מה הדין של האסקופה? תלוי בצורתה:

א. אינה גבוהה שלשה טפחים - לרמ"א יש לה הדין שלפניה, אם פתוחה לרה"ר הרי היא רה"ר אם פתוחה לכרמלית היא כרמלית. לגר"א מאחר ויש לה מחיצות לא נעשית רה"ר לעולם, ורק בכרמלית אמרינן מצא מין את מינו וניעור.

ב. גבוהה שלשה טפחים - מאחר ומדובר באסקופה כזו שאינה רחבה ארבעה, היא אמורה להיות מקום פטור. אלא שבסוף סימן שמה למדנו מחלוקת ראשונים אם יש מקום פטור בכרמלית, לרש"י יש ולרמב"ם ור"ן אין - אלא מצא מין את מינו וניעור. ורמ"א חשש לשיטה זו. ופה (סי' שמו סע' ג) הוסיף רמ"א וחשש לסוברים שכל רה"ר שלנו היום היא כרמלית (כי אין ס' ריבוא כמו שלמדנו בסימן שמה סע' ז), ואם כן אסקופה בטלה לכרמלית שלפניה והרי היא כרמלית. כלומר רמ"א צירף כאן שתי שיטות ראשונים לחומרא.

ג. רחבה יותר מארבעה טפחים אך אין לה מחיצות - גם במקרה זה דינה כרשות שלפניה.

ד. גג בולט לפני הבית - הט"ז כתב שהרבה טועים שהתקרה סותמת ומותר לטלטל משם לבית. וזה לא נכון, אלא אסור לטלטל וצריך לעשות תיקון. המשנה ברורה (ס"ק לא) מפרט את התיקונים האפשריים: "שאם יש לבליטת הגג עמודים לצד הרחוב יעמיד מכוון כנגדם גם קנים לצד הבתים ויהיה להגג שעליהם דין צורת הפתח ונמצא שיש צורת הפתח מכל הג' צדדים. ואם הם של בתים רבים שעומדים זה אצל זה א"צ לעשות לכל בית ובית אלא יעשה תיקון זה בשני בתים שעומדים בסוף מקצה מזה ומקצה מזה, אך צריכין לערוב עירובי חצירות ואז מותר להכניס ולהוציא מן הבתים לתחת הגגין וכן להיפך". ובביאור הלכה (ד"ה הבולטין) כתב שאע"פ שהט"ז חולק גם על התיקון המוצע, לרוב האחרונים הוא מועיל.

6. זורק מרה"ר לרה"ר דרך רה"י - המשנה ברורה (סי' שמו ס"ק ח) מביא מהגמרא בתחילת מסכת שבת: "הזורק מרה"ר לרה"ר באמצע או מרה"י לרה"י באמצע פטור ואם הלך החפץ שתי

¹ ובמשנה ברורה (ס"ק כח) מוציא מזה אזהרה מעשית לגבי בתי כנסיות שגוי מביא להם את המפתח - "שלא יקח השמש המפתח מידו עד שיהיה עם הגוי יחד תחת משקוף שעל הפתח... ולא יפתח הדלת עד שיסיר המפתח".



אמות בר"ה זה ושתי אמות בר"ה שמעבר השני ה"ז חייב שהרשויות מצטרפות. המושיט מרה"י לרה"י דרך ר"ה בדיוטא אחד [ר"ל ששני רה"י עומדים בצד אחד לאורך ר"ה ור"ה מפסיק בין שני רשות היחיד] אפילו למעלה מיו"ד שהוא מקום פטור חייב בשני דיוטות [דהיינו ששני רה"י עומדים זה כנגד זה] פטור והיינו אפילו למטה מיו"ד".

ג. רשויות דרבנן

ברשות דרבנן- כרמלית, יש שבעה מקרים שנידונים בסימן: מרה"י או הרבים לכרמלית, העברת ד' אמות בכרמלית, החלפה דרך מקום פטור, מכרמלית לכרמלית, מקרפף לכרמלית, מכרמלית לאסקופה, ממקום שיש שלש מחיצות לכרמלית.

1. מרה"י או הרבים לכרמלית- המקרה הראשון והפשוט ביותר, מקורו גם כן בברייתא בשבת (ו) (א): "ואין מוציאין מתוכה לרשות הרבים ולא מרשות הרבים לתוכה, ואין מכניסין מרשות היחיד לתוכה, ולא מתוכה לרשות היחיד, ואם הוציא והכניס - פטור". וזה פשוט ונפסק להלכה בראשונים ובשו"ע (סי' שמו ס"א): "וחכמים אסרו מכרמלית לרה"י או לרה"ר או מהם לכרמלית". והמשנה ברורה מבאר (על פי רש"י שם) את מהות הגזירה: "דהוא דמיא קצת לרה"ה שאין מחיצות ומ"מ אינו ר"ה דלא להילוכא דרבים עבידא. ולכן גזרו עליו חכמים שלא להוציא ולהכניס ממנו בין לרה"ה ובין לרה"י כדי שלא יבאו להתיר אף מרה"י לרה"ה".

2. העברת ד' אמות בכרמלית- יש בזה שני מקרים. כרמלית שהיא חומרא על מקום פטור טכרמלית שהיא חומרא על רה"י.

א. חומרא על מקום פטור- גם זה בברייתא בשבת שם: "אבל ים ובקעה ואיסטונית והכרמלית אינה לא כרשות הרבים ולא כרשות היחיד, ואין נושאים ונותנים בתוכה, ואם נשא ונתן בתוכה פטור". ופירש רש"י: "אין נושאים ונותנים בתוכה כלומר: אין מטלטלין בהן אלא בתוך ארבע, משום דדומין לרשות הרבים, וגזרו בהן רבנן אטו רשות הרבים". וגם בזה נעסוק שוב בסימן שמט, שם פסק השו"ע שאסור לטלטל פחות פחות מארבע אמות גם בכרמלית, ומדוע? לכאורה זה גזירה לגזירה? תשובה לזה, בשיעור הבא.

ב. חומרא על רה"י- במסכת עירובין (סז ב) אומרת הגמרא: "קרפף יתר מבית סאתים שלא הוקף לדירה אין מטלטלין בו אלא בארבע אמות". וכן הוא שם (כג ב). וההסבר הוא: "אף דמן התורה הוא רה"י לכל דבר כיון שיש לו מחיצות והזורק מתוכו לרה"ה חייב ומרה"י לכרמלית הלא אסור להוציא וכנ"ל מ"מ כאן התירו שאם נאסור זה יסברו שהוא רה"י גמור ואין שם כרמלית עליו כלל ויבואו לטלטל בכולו כשאר רה"י ומתוך זה יבואו שאר אנשים לטלטל גם בר"ה כי דומה זה קצת לרה"ה כיון שהוא גדול ולא הוקף לדירה וע"כ נתנו עליו חכמים דין שאר כרמלית לענין זה שמותר להוציא ממנו לכרמלית אחר כגון בקעה וכיוצא בזה" (משנה ברורה ס"ק יז).



3. להחליף דרך מקום פטור: במסכת עירובין (פז א) מובאת ברייתא בה יש מחלוקת בין ת"ק (חכמים) לרשב"ג. על הברייתא יש קושיה והגמרא מביאה מספר העמדות כדי ליישב את הקושיה. הראשונים חולקים מהי ההעמדה הנכונה. ונבאר:

הברייתא אומרת כך: "אמת המים העוברת בין החלונות, פחות משלשה - משלשל דלי וממלא, שלשה - אין משלשל דלי וממלא. רבן שמעון בן גמליאל אומר: פחות מארבעה - משלשל דלי וממלא. ארבעה - אין משלשל דלי וממלא". על מה מדובר פה? אם המחלוקת היא מה הרוחב של אמת המים, הרי זו מחלוקת בגדר כרמלית ומדוע במקום אחר אמר רב דימי בשם רבי יוחנן שאין כרמלית פחות מארבעה? הרי זו מחלוקת?

את הקושיה הזו הגמרא מיישבת בשתי דרכים.

א. מדובר במקרה בו יש באמת המים שיעור כרמלית. בצד אמת המים יש אדמה מוגבהת, שהיא מקום פטור, המחלוקת בין ת"ק לרשב"ג היא האם יש מקום פטור ביותר מג' טפחים. אבל שניהם מסכימים שמותר להחליף ממקום פטור לכרמלית ומשם לרה"י ולהיפך. התירוץ הזה מעורר שאלה, כי למדנו שלא מחליפים מרשות לרשות דרך כרמלית? אלא- בדבר זה יש מחלוקת בדעת רבי יוחנן. לדעת רב דימי- רבי יוחנן מתיר להחליף מרשות דאורייתא לדרבנן דרך מקום פטור ולא אסר אלא מרשות דאורייתא לרשות דאורייתא. לדעת זעירי- רבי יוחנן אסר להחליף אף מרשות דרבנן לרשות דאורייתא דרך מקום פטור.

ב. רב אשי מסביר שהמחלוקת בין ת"ק לרשב"ג היא בכלל בגדרי לבד. מדובר שעשה מחיצה לאמת המים אבל היא פרוצה באמצע, כלומר יש מחיצה צמוד לכל אחד מגדות האמה והמחיצות אחת מול השנייה, אבל לא מגיעות אחת לשנייה. לת"ק (חכמים) לבד זה עד ג' טפחים ולכן ביותר הרי זה כאילו אין כאן מחיצה והאמה היא כרמלית ואסור לקחת ממנה לרה"י. לרשב"ג לבד זה עד ארבעה טפחים ויש כאן מחיצה והאמה היא רה"י.

הראשונים חולקים על איזה תירוץ לסמוך:

לדעת הרי"ף (עירובין כד ב) יש לסמוך על התירוץ הראשון, ובמחלוקת בין רב דימי לזעירי להכריע כרב דימי- ולכן לשיטתו מותר לטלטל מרה"י למקום פטור ומשם לכרמלית ולהיפך. וכך הסביר המגיד משנה את שיטת הרמב"ם (פס"ו מהל' שבת הל' כ). [רבינו יונתן על הרי"ף שם מבאר שדעת הרי"ף אינה אלא במקרה בו מקום הפטור לא יוגדר כחורי רשות היחיד. והוא נותן שנתי אפשרויות בהן מקום הפטור יוגדר כחורי רה"י: א. כאשר יש גדר בין שתי חצרות, ובגדר יש חורים- אסור להחליף דרכם. ב. כותל בין שני בתים שגובהו פחות מעשרה טפחים. צ"ב מדוע זה לא מקום פטור אלא חורי רה"י. השו"ע לא הביא מגבלות אלו]

לדעת רז"ה (עירובין כט א) יש לסמוך על התירוץ השני, תירוצו של רבינא, וממילא מעולם לא שמענו חילוק בדין להחליף בין רשויות דאורייתא לרשויות דרבנן- ולכן אסור להחליף אפילו מרה"י למקום פטור ומשם לכרמלית. וכמותו פסקו הראב"ד (שם) והרשב"א.

השו"ע כתב את שתי הדעות: "ולהחליף דרך מקום פטור ברשויות דרבנן, יש אוסרים ויש מתירים". והמשנה ברורה (ס"ק ח) מסביר שיש בזה שתי ציורים: א. שאדם עומד על מקום פטור נוטל מאדם שעומד ברשות ביחיד ונותן לעומד בכרמלית- ובמקרה זה לדעת המתירים, גם תתקיים מחלוקת הראשונים שהזכרנו מקודם- האם במקרה בו לא נח כלל אצל האדם העומד במקום פטור, אלא מיד



העביר מותר או אסור. לדעת רש"י והרמב"ם יהיה מותר. לדעת רבינו חננאל והראב"ד יהיה אסור. ולאוסרים יהיה אסור אפילו אם נח בינתיים. ב. הציור השני, שאדם אחד נוטל מרה"י ומניח על מקום פטור ונוטל משם ומניח בכרמלית.

4. מכרמלית לכרמלית - כתב המרדכי (שבת רמז ריט): "מותר להוציא מים לבקעה פחות מארבע אמות דכולה כרמלית חדא היא והכי איתא פרק מי שהוציאוהו מכרמלית לכרמלית לא מטלטלין בתמיה והתיר רבינו תם (תוספות פרק הדר דף סז ב) בגינה אחת יתירה מבית סאתים שלא הוקף לדירה לטלטל מתוכה לחוץ הואיל ואין רשות הרבים גמורה עוברת לשם לפניה כגון סרטיא ופלטיא אלא כרמלית והתיר להטמין המפתח תוך הגינה אף על פי שעומד בחוץ ונותן בתוך הגינה או נוטל מתוכה לחוץ והכי משמע הכא ופרק מי שהוציאוהו".

והשו"ע פסק זאת בסע' ב

5. מקרפף לכרמלית - בעירובין (סז ב) הגמרא מבררת שברשות היחיד שחכמים עשוה כרמלית² והחמירו בה שיהיה אסור לטלטל בה ד' אמות, כפי שראינו לעיל. הקילו בה מצד אחר שיהיה מותר להעביר ממנה לכרמלית ומכרמלית אליה. בניגוד לרשות היחיד רגילה שאסור להעביר ממנה לכרמלית. והטעם, שאם היו אוסרים להעביר ממנה לכרמלית, היו טועים בה וסוברים שהיא רשות היחיד ומותר לטלטל בה ד' אמות. ומדוע העדיפו חז"ל להחמיר בטלטול ד' אמות ולא בהעברה? שטלטול ד' אמות שכיח והעברה לא שכיח.

ומאחר שזהו הסברה, חילוק בין שכיח ללא שכיח, סובר המגיד משנה בדעת הרמב"ם שהדין נכון רק בים ולא בשאר כרמלית. אבל הבית יוסף חולק על המגיד משנה ומבאר שדעת הרמב"ם היא שבכל כרמלית הדין כך, והרמב"ם אמר ים כי חזר אחרי לשון הברייתא.

ע"פ זה כתבו התוס' (שם ד"ה ומאי) והרא"ש (עירובין פ"ז סי' י) בשם ר"ת וכן כתב המגיד משנה בשם הרשב"א: "אם יש גינה יתירה מסאתים ולא הוקפה לדירה ובקעה לפניה מותר לעמוד לפניה וליקח המפתח מן הבקעה ולסגור אותה ולהחזיר המפתח אליו".

6. מכרמלית לאסקופה - גם זה יוצא מהמרדכי שהזכרנו לעיל. שאם יש בין כרמלית לכרמלית אסקופה שיש לה גדר רה"י אסור להעביר מכרמלית לכרמלית דרכה. רמ"א (סע' ג) מפרט באיזה אופנים האסקופה הופכת לרה"י ולא נחשבת כרמלית, ויש שני אופנים שנים בזה: גבוהה עשרה

² ואיזו היא? זה קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה. והשאלה היא מה הגבול. הביאור הלכה (ד"ה קרפף) דן בזה. בגמרא עירובין (סז ב) מבואר שאפילו רחב כור או כוריים נחשב רה"י גמור מדאורייתא. ונחלקו הראשונים:

לדעת תוס' - אפילו אלף כור נחשב רה"י גמור מדאורייתא

לדעת ריטב"א בשם רמב"ן - דווקא כור או כוריים כי בעינן שיהיו המחיצות ניכרות

לדעת רשב"א - ודאי יש שיעור כלשהו, אך צ"ע מהו.

לדעת רמב"ן (אליבא דהבנת הביאור הלכה) - כדעת התוס'. אלא שיש חילוק בין מחיצות שנעשו מאליהן לנעשו בידי אדם. [הביאור הלכה מוכיח שכן דעת הרמב"ן ודלא כריטב"א].



ורחבה ארבע, יש לה שתי מחיצות וביניהן ארבעה טפחים וקירוי ארבעה טפחים. הביאור הלכה מביא את קושיית המגן אברהם על רמ"א, שפה הצריך שתי מחיצות זו כנגד זו ובסימן שסא פסק שרק כששתי המחיצות דבוקות זה רה"י. מג"א מתרץ שרמ"א החמיר בשס"א. אליה רבא מתרץ לחלק בין מפולש לרה"י שאז צריך מחיצות סמוכות לבין לא מפולש לרה"י שאז די בשתי מחיצות זו כנגד זו. גר"א מתרץ שמעיקר הדין די במחיצה אחת להחשיב רה"י כי הדלת נחשבת למחיצה השנייה, ורמ"א נקט אורחא דמלתא.

7. ממקום שיש שלש מחיצות לכרמלית - בביאור הלכה (ד"ה ומתר להוציא) הביא מתוס' שבת ט שמותר להוציא ממקום שיש שלש מחיצות לכרמלית, שלמרות שמדאורייתא הוא רה"י גמור, מדרבנן הרי הוא כרמלית וכפי שאמרו בקרפף.

ד. מקום פטור

החלק האחרון שנתייחס אליו בסימן שמו הוא מקום פטור. את מה ששייך ברשות זו לגבי יחסים בין רשויות אחרות כשהוא ביניהם כבר הבהרנו עד כאן. כעת נזכיר רק את הדין הפשוט בברייתא בשבת (ו א) שמותר להוציא מרה"י למקום פטור ומרה"י למקום פטור ולהיפך. וכך פסק השו"ע בסע' א.

ה. עקירה והנחה

עכשיו אנחנו מגיעים ל'איך', מהו אופן הפעולה בה אדם מתחייב כשהוא מעביר חפץ מרשות לרשות. "מן התורה אינו חייב אלא כשעוקר חפץ מרשות היחיד והניחו ברשות הרבים או איפכא" (שו"ע סי' מז סע' א).

ההגדרה של עקירה והנחה, אינה דווקא עקירה מהקרקע והנחה בקרקע, הרי כבר ראינו מקודם שיש מחלוקת אמוראים אם מהלך נחשב כעומד, ואם הוא כעומד הרי הוא כמניח ואע"פ שהדבר בידו ולא הונח בארץ. ולכן מבארים הראשונים והאחרונים, והביאם המשנה ברורה (סי' שמו ס"ק ב): "דע דשם עקירה לאו דוקא כשעוקר החפץ מע"ג קרקע ממש אלא אפילו אם היה החפץ מונח בבגדיו שלבוש בהן מע"ש ונטלו משם ופשט ידו לחוץ והניחו בר"ה ג"כ חייב דמה שהיה מונח מתחלה בכיסו חשוב כמונח ע"ג קרקע דבגדים שהוא לבוש בהן בטלין לגבי גופו והנחת הגוף כהנחת חפץ דמיא וממילא כשנטלו משם חשוב עקירה. וכן כשהיה החפץ מונח בידו ברה"י מע"ש ופשט ידו לחוץ והניחו שם ג"כ חייב דמה שהיה מונח מתחלה בידו חשיב כמונח ע"ג קרקע דידו וגופו דבר אחד הוא וכן בכל זה לענין הנחה וכמו שיבואר לקמיה".

הגמרא בשבת (ג א) לומדת את זה מפסוק - "תניא, רבי אומר: מעם הארץ בעשתה - העושה את כולה ולא העושה את מקצתה, יחיד ועשה אותה - חייב, שנים ועשו אותה - פטורין. איתמר נמי, אמר רבי חייא בר גמדי: נזרקה מפי חבורה ואמרו בעשתה - יחיד שעשאה חייב, שנים שעשאוה פטורין".



האבני נזר (סי' פט) מחדד שזו הגדרה מהותית במלאכות שבת- כדי להתחייב צריך לעשות מלאכה, והמלאכה לא נחשבת מלאכה עד שלא מסתיימת. וכמו כן צריך לעשות גם את ההתחלה, כלומר כדי להתחייב צריך לעשות מלאכה שלמה.

אבל- אע"פ שלא חייבים ולא עוברים על דאורייתא באופן זה, אסור לעשות כך. והאחרונים מסתפקים מהו האיסור, האם זה מדין חצי שיעור ואז אסור מדאורייתא, או גזירה דרבנן שמא יבוא לעשות מלאכה שלמה.

אמנם, יש מציאות שבה יש שני אנשים אבל רק אחד מהם פועל, ואז כמובן שאותו אחד יתחייב כי עשה מלאכה שלמה. כפי שכתב הטור: "אבל אם עקר חפץ מרה"ר והכניסו לתוך ידו של חברו. או שנטלו מתוך יד חברו בפנים והוציאו, העומד בחוץ חייב והעומד בפנים פטור".

ועל המקרה הזה אומר המגן אברהם שאם ידו של חברו היתה מעל עשרה טפחים, פטור שהרי הניח במקום פטור ולא ברה"ר. והמשה ברורה הביא שיש חולקים בזה.

אמנם, כתבו התוס' (ג א ד"ה בבא) והרא"ש (שבת פ"א סי' א) והר"ן, שאותו אחד שלא עושה פעולה, אסור לו להשתתף במעשה ולהחזיק בידיו על מנת שהשני יוציא, מדין לפני עור, שמכשיל את חברו.

והמשנה ברורה (ס"ק ז) מבאר שבאיסור זה יש אופן של דאורייתא ואופן של דרבנן. אם החוטא לא יכול לחטוא ללא עזרת השני, הרי זה איסור דאורייתא. אם ביכולתו לחטוא הרי זה איסור דרבנן (ובשער הציון מעיר שזה במקרה בו אין בידו למונעו, אך אם בידו למונעו הרי זה חיוב דאורייתא לאפרושי מאיסורא).

ומתוך דין זה עולה שאסור להשאיל לחשוד על השבת כלים שיכול לעשות בהם מלאכה, אלא אם כן אפשר לתלות שיעשה בהם רק מלאכת היתר ואין לתלות אלא בדבר מצוי אלא אם כן יש בזה מפני דרכי שלום שאז תולים גם בדבר שאינו מצוי).

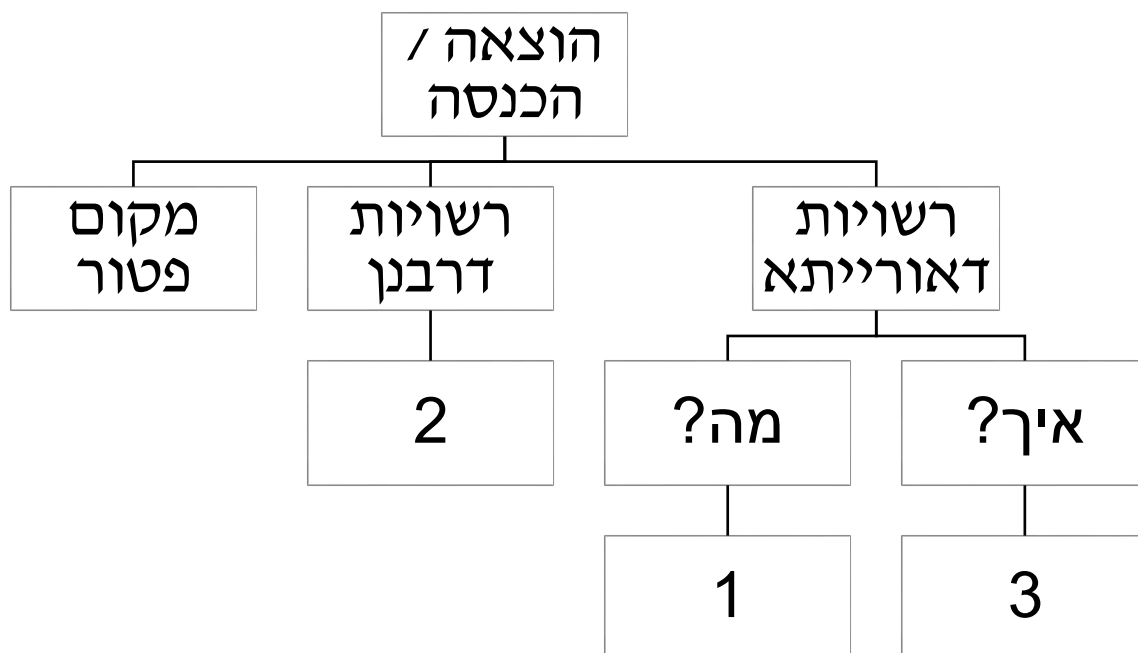
והמשנה ברורה מביא מהגמרא עוד מקרה של שנים שעשוה- שאחד זרק והשני רץ ותפס באויר, שניהם פטורים. הראשון- עשה רק עקירה ולא הנחה. השני פטור שעשה רק הנחה.

ואם הזורק עצמו רץ לתפוס- הגמרא מסתפקת, אפשר שחייב כי עשה עקירה והנחה. אולם אפשר שההנחה עלי מתחייבים היא זו שנולדה בשעת העקירה וכאן שניה את המצב.

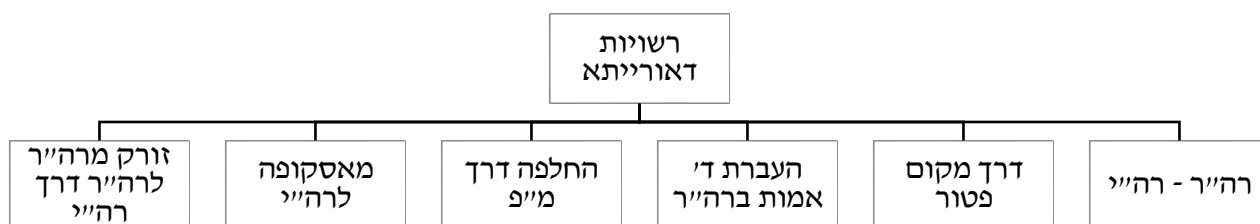
*המשנה ברורה (ס"ק ח) מביא עוד מקרה מהגמרא בו יש חידוש במהות העקירה. מי שלוקח מים מרה"י לרה"ר חייב שעשה עקירה, כי המים כולם נחשבים לדבר אחד והם מונחים בקרקע. מאידך מי שלקח פירות שצפו על המים ברה"י והניח ברה"ר פטור כי לא היתה כאן עקירה, הפירות לא היו מונחים. ממילא צריך להגיד שמה שאמרנו מקודם לגבי אדם, זה כי הוא נחשב מונח על הקרקע ומה שעליו בטל אליו, משא"כ הפירות לא בטלים למים.



דף עזר לשיעור (3)



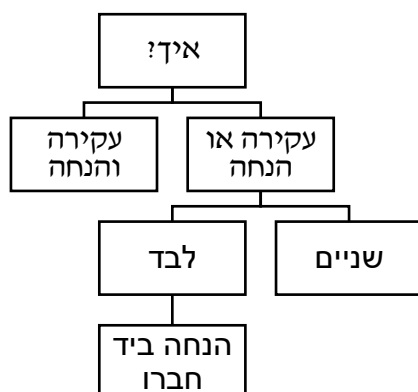
1



2



3



שיעור 4- דוגמא לדיני רשויות, טלטול ארבע אמות ברה"ר (סי' שמח - שמט)

א. פתיחה

השיעור היום מחולק לשני חלקים. הראשון- סימן שמח, עוסק בסיכום של גדרי הרשויות על ידי דוגמא מעשית [ורואים את הגאונות של הטור, שאחרי שסידר את כל ההגדרות, הצליח לקלוע בדוגמא אחת מהגמרא שנוגעת לכולן]. השני- סימן שמט, עוסק בהיתר טלטול ד' אמות ברה"ר.

הסוגיה בסימן שמח היא האם אדם שהוציא את ידו עם חפצים בתוכה מרה"י לחוץ, רשאי להחזירה. ויש פה שאלה סמויה רחבה יותר שנוגעת להרבה סוגיות בהלכות שבת ובכלל, מה היחס בין דין דאורייתא לדין דרבנן? לפעמים, חכמים העמידו דבריהם במקום דין דאורייתא ולפעמים ויתרו על דבריהם כדי שאדם לא יעבור איסור דאורייתא [כמו כן השאלה הזו היא חזרה טובה על הכללים של הרשויות השונות, כאמור לעיל].

ב. הוציא ידו מלאה פירות

הגמרא במסכת שבת (ג ב) דנה בשאלת אביי האם ידו של אדם יכולה להיעשות כרמלית, כלומר: אחרי שהגמרא ביררה שידו של אדם חולקת רשות לעצמה, שאדם העומד ברשות הרבים ושולח את היד לרשות היחיד, ידו אינה רשות הרבים והמניח בה פטור. האם חז"ל החמירו שאותה יד, שלעניין חיוב דאורייתא עומדת לעצמה, תאסר מדרבנן? פירוש - שיהיה אסור להחזירה לרשות בה הוא עומד?

תחילה רוצה הגמרא לטעון שזוהי מחלוקת תנאים: "תא שמע: היתה ידו מלאה פירות והוציאה לחוץ. תני חדא: אסור להחזירה, ותני אידך: מותר להחזירה. מאי לאו בהא קמיפלגי דמר סבר ככרמלית דמיא, ומר סבר לאו ככרמלית דמיא". הגמרא דוחה ומעמידה חמש העמדות במחלוקת תנאים זו:

1. לכולי עלמא ידו של אדם היא ככרמלית ואסור להחזירה, התנא שהתיר פסק כך מפני שבמקרה שלו היד היא למעלה מעשרה ואין כרמלית למעלה מעשרה. ההעמדה זו נפסקה במגיד משנה (פ"ג הל' כ) וכך פשוט בשו"ע ובמשנה ברורה (ס"ק א). המחלוקת היחידה בהעמדה זו היא האם מותר להוציא והלחזיר את היד למעלה מעשרה לכתחילה. לדעת התוס' מותר. לדעת רשב"א ומאירי והפמ"ג אומר שכך גם דעת רש"י- אסור.

2. לכולי עלמא ידו של אדם ככרמלית ומדובר שהיד הושטה לפחות מעשרה טפחים. המתיר פסק כך מאחר והוציא את ידו מבעוד יום: "מבעוד יום לא קנסוה רבנן, משחשיכה קנסוה רבנן". הגמרא מקשה על העמדה זו, "אדרבה, איפכא מסתברא", אם אדם הוציא את ידו מבעוד יום גם אם יניח את החפץ מידו ברשות בה היד נמצאת, לא יתחייב מדאורייתא, כי לא היתה עקירה בשבת. מה שאין כן אם הוציא ידו בשבת, יש חשש שיעבר על איסור תורה אם יניח את החפץ מידו, שהרי הייתה עקירה והנחה בשבת. ומבררת הגמרא שמאחר ולא העמידו כך אפשר לפשוט את ספקו של



רב ביבי בר אביי: "הדביק פת בתנור, התירו לו לרדותה קודם שיבא לידי חיוב חטאת או לא התירו?" ונפשוט שלא התירו, שהרי הגמרא אמרה שאם הוציא ידו בשבת לא התירו לו להחזירה וקנסו אותו. הגמרא משיבה- אין הכי נמי, אכן אפשר לפשוט כך את ספיקו של רב ביבי בר אביי. והיה אסור לרדות את הפת בשבת

3. מהמשך מהלך הגמרא עולה חילוק נוסף בין המתיר לאוסר להחזיר את היד. הגמרא משיבה תשובה נוספת מדוע אין לפשוט מהוצאה את ספיקו של רב ביבי בר אביי, כי יש חילוק בהוצאה בין שוגג למזיד. בשוגג התירו להחזיר כי לא פשע והחזרת היד אינה אפילו שבות. ובמזיד קנסו ולא חששו שישמוט את החפץ מידו ויגיע לחיוב, כי זה תלוי בו, מה שאין כן רדיית הפת, אם לא יעשה מעשה יגיע לחיוב, כי הפת תאפה (זהו לפי שיטת רש"י, להלן נראה ביאור אחר)

4. העמדה נוספת במחלוקת בין המתיר לאוסר. כולם דברו בשוגג, ומחלוקתם היא האם קנסו שוגג אטו מזיד או לא.

5. העמדה אחרונה במחלוקת בין המתיר לאוסר. לכולי עלמא לא קנסו שוגג אטו מזיד. האוסר אסר להחזיר את היד לחצר אחרת. המתיר התיר להחזיר לאותה חצר. למה? רב נחמן ענה לרבא: "לכי תיכול עלה כורא דמילחא. התם - לא איתעבידא מחשבנתו, הכא - איתעבידא מחשבנתו".

ההעמדות השניה השלישית והחמישית- תלויות אחת בשניה להלכה, ויש בהן מחלוקת ראשונים.

לדעת התוס' (ד"ה בשוגג) והרמב"ן (ד"ה ואבי"ע דכ"ע) והרשב"א (ד א ד"ה הא דאמרין) והר"ן (ד"ה התם לא) והרא"ש- החילוק שבהעמדה השלישית, בין שוגג למזיד, נכון רק לפי ההעמדה השניה, שמחלקת בין מבעוד יום למשחשיכה. כלומר- מה שאסרו להחזיר את ידו אם הוציאה במזיד, זה רק במקרה בו הוציא את ידו מבעוד יום, ואז אסור להחזיר גם לאותה חצר- גם ההעמדה החמישית תלויה בהעמדות האלו. אבל אם הוציא ידו בשבת, אפילו אם עשה זאת במזיד, מותר להחזירה ודווקא לאותה חצר, כדי שלא יגיע לחיוב דאורייתא אם ישליך את הפירות מידו וכמו שהתירו לרדות את הפת.

מאיך לדעת רש"י כפי שראינו לעיל בביאור הגמרא, אין קשר בין ההעמדות. וגם אם הוציא את ידו במזיד משחשיכה אסור לו להחזירה, ולא דומה דין זה לדין רדיית הפת, כי שם ודאי תעשה המלאכה ופה לא ודאי תעשה המלאכה, שהרי יכול להחזיק את הפירות ולא לזרוקם.¹

¹ בשולי הדברים צריך להעיר בעניין רדיית הפת- מדוע התירו? הרי יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשב ואל תעשה (יבמות ז א). ומדוע אנו אומרים שלא העמידו דבריהם במקום דין תורה? הגר"א וסרמן זצ"ל הי"ד בקונטרס דברי סופרים (סי' ג ובקובץ הערות סי' סט. הג"ה ג סיון תשע"ז- כבד חקרו בזה לפנינו ע"י ארצות החיים למלבי"ם סי' ח ס"ק א אות ב. ובהגדרת שב ואל תעשה ע"י גם באבן האזל פ"ג מהל' אבל הל' ו-ז) חקר שלש שאלות בסוגיה שתלויות אחת בשנייה.

שאלה ראשונה מהי ההגדרה של שב ואל תעשה ושל קום עשה? האם זה מוגדר לפי האדם או לפי פעולת האיסור? לדוגמא אמרה תורה "ולא יראה את פני ריקם" אסור לבוא לעזרה ללא קורבן. אדם שבא בלי קורבן עבר בשב ואל תעשה או בקום עשה, הרי מצד האדם זה שב ואל תעשה הוא לא הביא, אך מצד האיסור הוא בקום עשה לפי שהאיסור חל בזמן שבא לעזרה.

שאלה שנייה האם כשחכמים עקרו מצווה בשב ואל תעשה הם עקרו אותה לגמרי או שהמצווה עומדת במקומה אלא שיש להם רשות לצוות אותנו לא לקיימה. נפקא מינא בחקירה זו הביאו בשם בנו של הגר"א וסרמן הג"ר אלעזר שמחה זצ"ל. במסכת ראש השנה (לג א) נחלקו רש"י ותוס' האם מותר ללמד תינוקות לתקוע בשופר בשבת. לדעת רש"י מותר



הב"י כותב שכדעת רש"י פסקו גם הרי"ף והרמב"ם.

להלכה השו"ע פסק בסתם כדעת רש"י, כשיטתו שזוהי דעת הרי"ף והרמב"ם. ומביא בשם יש אומרים את שיטת הרא"ש.

בביאור הלכה (ד"ה ויש אומרים) חוקר האם לשיטה הראשונה, האוסרת במזיד, אסרו גם כשהוציא במזיד מבעוד יום או רק אם הוציא משחשיכה. והביא שהר"ן והרשב"א כתבו בדעת רש"י לחומרא. ושכן דעת הגר"א. ומאידך שיטת המאירי לחלק ולהקל אם הוציא מבעוד יום אפילו במזיד.

ותוס' תמחו עליו שלא שייך לחנך את הילדים לתקיעת שופר מאחר ואין מצווה בשבת. וקשה הרי יש מצווה בשבת אלא שחכמים קבעו שלא תוקעים מחשש טלטול. אלא שלרש"י חכמים לא עקרו לגמרי את המצווה אלא רק הורו לנו שלא לקיימה אך היא עומדת במקומה ולכן שייך לחנך את הקטנים לקיימה, אך לתוס' חכמים עקרו לגמרי את המצווה ובטלו.

שאלה שלישית מדוע יש הבדל בין קום עשה ושב ואל תעשה. האם יש הבדל בחומרת האיסורים, שקום עשה חמור יותר משב ואל תעשה, או שבאמת אין ביניהם הבדל כלל והחילוק הוא שדין תורה עומד במקומו, כמבואר לעיל בשאלה השנייה, ואז יש סתירה, מצד אחד הוא חייב לקיים את מצוות התורה ומאידך הרי חכמים אמרו שלא לקיימה והוא מחויב לקיים את דבריהם והפתרון הוא שב ואל תעשה וכך הוא לא נכנס לסתירה, מה שאין כן בקום עשה שתהיה סתירה אם יעשה כדברי חכמים יעבור על דברי תורה ואם לא יעשה כדברי תורה יעבור על דברי חכמים.

ומבאר הגר"א וסרמן שהחקירות תלויות אחת בשנייה. אם נאמר שהעקירה שעקרו חכמים עוקרת לגמרי והמצווה בטילה מוכרחים לומר שההבדל בין קום עשה לשב ואל תעשה הוא שקום עשה חמור יותר משב ואל תעשה ובקום עשה אין בכוחם לעקור. וממילא מתבאר גם השאלה הראשונה שהגדרה של קום עשה ושב ואל תעשה מוגדרת במצווה ולא בפעולת האדם. מאידך אם נאמר שהמצווה דאורייתא לא נעקרת ממקומה אלא שיש דינים סותרים, דין התורה במצווה זו ודין כללי של מצווה לשמוע דברי חכמים, מוכרחים להגיד שאין חילוק בחומרא בין קום עשה לשב ואל תעשה אלא שבקום עשה נוצרת סתירה ובשב ואל תעשה אין סתירה, ממילא מוכרח שההגדרה של קום עשה ושב ואל תעשה היא לפי פעולת האדם ולא לפי סוג האיסור.

לגבי רדיית הפת - אופן העשייה הוא בשב ואל תעשה, גוף האיסור הוא קום עשה (שהרי במציאות יש כאן יצירה). ולכאורה מכאן ראייה שהגדרת קום עשה היא בגוף האיסור ולא באופן הפעולה. ויש לדחות, שההכנסה הראשונה לתנור נחשבת גם היא לחלק מהמלאכה לכן גם במעשה יש כאן קום עשה. ואכמ"ל (הג"ה ג' סיון תשע"ז) - ע"י בתוס' שבועות יז א ד"ה או אין צריך, שבתירוף השלישי כתבו ששהייה נחשבת מעשה על ידי הכניסה).

ולפ"ז מה שכתב הרא"ש (סי' ג) בדעת הרי"ף שסתם דבריו לפי שסמך על מה שיתבאר בדין רדיית הפת, לא מוכרח שיש לומר שנחלקו בגדר קום עשה ושב ואל תעשה.

על מנת לומר כן יש להקדים ולבאר, שיתכן שאדם שהוציא את ידו מלאה פירות וכשתם כוחו להחזיקה, ייתכן שלא יחשב כעושה מעשה. שהרי נחלקו האחרונים בגדרי אונס, האם נחשב מעשה אלא שפטור או שנחשב שלא עשה מעשה כלל (ע"י קובץ שיעורים כתובות צו ב שלשיטתו פטור מעונש, רעק"א המובא בו שלשיטתו לא עבר כלל. וע"ע בית האוצר ח"א כד וקהילות יעקב בבא בתרא י שחקרו בזה. ובאתון דאורייתא כלל יג ובחלקת יואב ח"א קונטרס דיני אונס אות ד). מעתה, אם נאמר כצד שאונס לא נחשב מעשה, אפשר לומר שמחלוקת הראשונים אצלנו היא האם עקרו חכמים את דין התורה בשב ואל תעשה, היינו בפעולה (ולכן כאן לא יחזיר, כי אפילו אם ישמט הדבר מידו מחוסר כח הרי הוא אונס וכאילו לא עשה מעשה כלל ולכן מצד הפועל זה שב ואל תעשה) או דלמא שב ואל תעשה הוא בגוף האיסור, ופה הרי זה קום עשה. ולכן אפשר שהרי"ף לא הביא דין זה לפי שברדיית הפת ההכנסה נחשבת גם היא לחלק מהמלאכה ויש פה קום עשה גם בפועל וגם בגוף האיסור וכדלעיל. ובהוצאה, ההושטה החוצה אינה חלק מהאיסור, שזהו החילוק שבין הוצאה לשאר מלאכות שבת, שעד שלא תהיה הנחה, העקירה אינה כלום, כמבואר באבני נזר (סי' פט), וממילא י"ל שלא היה כאן פעולה כלל.

אלא שיסוד זה מצריך לבדוק ששיטת רש"י היא כאמור ששב ואל תעשה זה בפעולה ולא בגוף האיסור ושיטת תוס' להיפך, ושדעת הרי"ף בזה כרש"י, והדברים צריכים ברור, ואף אם אינם לגמרי לאמתה של תורה, שרי להתחדד בפלפול דאורייתא מפעם לפעם (ע"י נדה ד ב וד"ל), ואכמ"ל.



וכשהוציא בשוגג שאסרו להוציא לחצר אחרת אלא רק להחזיר לאותה חצר, נחלקו הראשונים האם סברת 'התקיימה מחשבתו' מתייחסת להנחה או לעקירה (והביא זאת המשנה ברורה ס"ק ד). כלומר, אם התכוון להוציא לרשות הרבים, מותר להניחה בחצר אחרת? מצד אחד לא התקיימה מחשבתו להניח ברה"ר, מצד שני התקיימה מחשבתו לפנות את החפץ מהחצר בה הוא נמצא. לדעת הא"ר בשם רש"י ור"ן ורבינו ירוחם וכן כתב המאירי- אסור, העיקר כצד השני בשאלה. לדעת המגן אברהם בשם הרמב"ם וכן מוכח בר"ח- מותר, העיקר כצד הראשון בחקירה.

סייג נוסף בזה הוא שהציור פה מדבר במקרה בו החצרות אינם בשורה אחת עם השניה ורה"ר בניהן כי אז אסור מדאורייתא.

הבית יוסף מביא עוד שכל הדיון הוא בין רשויות דאורייתא ולא ברשויות דרבנן, לכן אם הוציא לכרמלית מותר להניח שם, דאל"ה הרי היה זה גזירה לגזירה. והמגן אברהם מחמיר בזה במזיד. המשנה ברורה פסק כרוב האחרונים שהקלו. והביא את שיטת הגר"א שאוסר בכרמלית כמו רה"ר.

ג. היתר טלטול ד' אמות ברה"ר

הנושא השני בו נעסוק היום, ובו עוסק סימן שמט הוא היתר טלטול ד' אמות ברה"ר ופרטיו. השלב הראשון הוא להגדיר את ההיתר. מהו מקורו, איך מודדים ד' אמות והאם זה דווקא ד' אמות או קצת יותר. השלב השני יהיה פרטים בהיתר. השלב הראשון הוא סעיפים א-ב בסימן. השלב השני סעיפים ג-ה.

בהגדרת ארבע אמות יש שלש שאלות:

1. אמות שוחקות או עצבות? - במשנה (עירובין מה א) נחלקו התנאים מה הדין באדם שישן בשעת כניסת שבת והוא בדרך. לדעת רבי יוחנן בן נורי, מותר לו ללכת אלפיים אמה ממקומו לכל צד שירצה, כי שם קנה שביתה. לדעת חכמים אי אפשר לקנות שביתה בלי כוונה, ומאחר והוא ישן, לא התכוון לקנות שביתה ולכן מותר לו ללכת רק ארבע אמות. רבי אליעזר אומר שאותם ארבע אמות הם בעצם שתי אמות, כלומר ארבע אמות סה"כ, שתיים לכל צד. רבי יהודה מודה שאם בחר ללכת ארבע אמות לאחד הצדדים לא יכול לשנות וללכת לצד שני.

ובגמרא (מח א) אמר רבא שהמחלוקת היא כמה מותר ללכת. אבל לטלטל כולם מודים שמותר רק ארבע אמות.

ונחלקו תנאים איך מודדים את האמות האלו. המקור להיתר הוא הפסוק בפרשת בשלח (שמות טז כט): "וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל מֹשֶׁה וְאֶל הָעָם לֵאמֹר הַיּוֹם הַזֶּה יֵצֵא אִישׁ מִמָּקוֹמוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי". ודרשו חז"ל: "שבו איש תחתיו - כתחתיו. וכמה תחתיו? גופו שלש אמות, ואמה כדי לפשוט ידיו ורגליו דברי רבי מאיר. רבי יהודה אומר: גופו שלש אמות, ואמה כדי שיטול חפץ מתחת מרגלותיו, ומניח תחת מראשותיו". מה הנפקא מינא בין רבי יהודה לרבי מאיר?



מחלוקת ראשונים. לשיטת הר"ף והרא"ש לרבי מאיר מודדים באמות עצבות ולרבי יהודה מודדים באמות שוחקות². לדעת רש"י, להיפך לרבי מאיר מודדים באמות שוחקות ולרבי יהודה בעצבות.

הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת הל' טו) כתב: "מותר לאדם לטלטל ברשות הרבים בתוך ארבע אמות על ארבע אמות שהוא עומד בצדן, ויש לו לטלטל בכל המרובע הזה, ובאמה שלו מודדין, ואם היה ננס באיבריו נותנין לו ארבע אמות כבינוניות של כל אדם, ומפי הקבלה אמרו שזה שנאמר בתורה שבו איש תחתיו שלא יטלטל חוץ למרובע זה אלא במרובע זה שהוא כמדת אורך אדם כשיפשוט ידיו ורגליו בו בלבד יש לו לטלטל". וזה כדעת רבי מאיר. וקשה, שהרי במחלוקת רבי יהודה ורבי מאיר הלכה כרבי יהודה (עירובין מו ב). אלא, מבאר הבית יוסף, שהרמב"ם מסביר כמו הר"ף והרא"ש שלרבי מאיר מודדים באמות עצבות. ופסק כמותו נגד הכלל מאחר ובתחילת מסכת עירובין אומר רבא שמאחר ויש לנו ספק מהי האמה, שוחקת או עצבה משערים לחומרא בדאורייתא, אם החומרא היא שוחקת משערים בה ואם החומרא היא עצבה משערים בה. והרמב"ם פסק את הגמרא הזו (בפ"ז מהל' שבת הל' לו): "האצבע שמשערין בה בכל מקום היא רוחב הגודל של יד, והטפח ארבע אצבעות וכל אמה האמורה בכל מקום בין בשבת בין בסוכה וכלאים היא אמה בת ששה טפחים, ופעמים משערין באמה בת ששה טפחים דחוקות זו לזו, ופעמים משערין באמה בת ששה שוחקות ורווחות וזה להחמיר, כיצד משך מבוי בארבע אמות שוחקות וגבהו עשרים אמה עציבות, רוחב הפרצה עשר אמות עציבות וכיוצא בהן לענין סוכה וכלאים".

לסיכום - מחלוקת ראשונים. לדעת הר"ף והרא"ש משערים באמות שוחקות. לדעת רש"י בעצבות וכן דעת הרמב"ם. השו"ע סתם ולא כתב כמי מכריע. המגן אברהם כותב להחמיר במצומצמות וכן פסק המשנה ברורה (ס"ק א- ב).

2. האם מודדים באמה שלו או באמה בינונית? - הגמרא (עירובין מח א) ממשיכה ומספרת שרב משרשיא אמר לבנו: כאשר תהיה לפני רב פפא תשאל אותו - הארבע אמות המדוברות הם באמה שלו, כלומר כל אחד לפי אמתו או באמה של קדש, כלומר אמה בת ששה טפחים. ואם יענה שמשערים באמה של ששה טפחים, מה הדין בעוג מלך הבשן? ואם יענה שמשערים באמה שלו, מדוע לא שנתה זו המשנה במסכת כלים (פ"ז מ"א) כשמונה דברים שמשערים לכל אדם לפי מידותיו? וכשבא בנו של רב משרשיא לפי רב פפא, ושאל אותו את כל השאלות הללו, ענה לו רב פפא: "אי דייקנין כולא האי לא הוי תנינן. לעולם באמה ידיה יהבינן ליה ודקא קשיא לך מאי טעמא לא קתני גבי יש שאמרו דלא פסיקא ליה משום דאיכא ננס באבריו". כלומר, בדרך כלל משערים לכל אדם באמה שלו, אלא שיש אנשים שצריך לשער להם באמה בינונית בת ששה טפחים, כגון אדם שגובהו רגיל אך אמתו קצרה, ומאחר ולומדים מהפסוק שבו איש תחתיו, הרי שצריך לתת לו יותר מארבע אמות לפי אמותיו, ולכן משערים לו באמה בינונית.

² יש בראשונים שני הסברים למושג אמה שוחקת ואמה עצבה. לרמב"ם (פ"ז מהל' שבת הל' לו) באמה שוחקת הטפחים מרווחים ואינם מצומצמים אחד לשני, באמה עצבה הטפחים צמודים אחד לשני. לדעת הערוך (ערך סחק) ורש"י (עירובין ג א) באמה שוחקת כל טפח מורכב מאצבעות מרווחות ובעצבה כל טפח מורכב מאצבעות מצומצמות זו לזו. השיעור למעשה בין זו לזו הוא חצי אצבע (ב"י יו"ד סי' רא בשם הרשב"א).



תקנת עירובין - שיעורי חזרה וסיכום

ובאמה זו, טוען הבית יוסף שגם הרא"ש יודה שמשערים באמה עצבה ולא שוחקת, בגלל הגמרא בתחילת עירובין שהזכרנו לפני כן.

וכך פסק השו"ע (סעי' א): "ומודדים לו באמה שלו, ואם אמתו קטנה נותנים לו ארבע אמות בינוניות של כל אדם שכל אחת מהן ששה טפחים".

3. ארבע בדיוק או יותר מארבע? - השאלה הזו מחולקת לשתי שאלות.

א. המגיד משנה (פ"ב מהל' שבת הל' טו) הביא מחלוקת ראשונים האם כשהתירו לטלטל ארבע אמות זה דווקא ארבע אמות, או שמותר גם שמונה אמות אלא שלא בבת אחת. כלומר לכל צד ארבע אמות בשתי פעולות. לדעת הרשב"א אפשר לטלטל שמונה אמות, ארבע לכל צד בשתי פעולות. לדעת הרמב"ם והרי"ף אפשר לטלטל רק ארבע אמות.

ב. האם ארבע אמות כוללות את אלכסון? - במסכת עירובין (נא א): "אמר רבי אחא בר יעקב המעביר ארבע אמות ברשות הרבים אינו חייב עד שמעביר הן ואלכסון".

הראשונים חלוקים מה פירוש הן ואלכסון ויש בזה שלש שיטות:

רש"י, ר"ת, רשב"א, ריטב"א - סוברים שמותר לטלטל עד חמש אמות ושלוש חמישיות האמה.

רשב"ם ותוס' - מחלק בין טלטול לארבע רוחות השמיים: צפון דרום מזרח מערב, בהם מותר רק ארבע אמות. לבין טלטול לשאר פאות העולם, צפון מזרח, צפון מערב, דרום מזרח ודרום מערב, בהם מותר לטלטל חמש אמות ושלוש חמישיות האמה.

הרמב"ם - סובר כרש"י וסיעתו שמדאורייתא מותר עד חמש אמות ושלוש חמישיות האמה לכל רוח, אלא שגזרו חכמים שלא לטלטל יותר מארבע אמות מכוונות.

השו"ע פסק בסתם כרש"י וסיעתו וביש אומרים כרמב"ם: "ארבע אמות שאמרו, הן ואלכסון שנמצא שהם חמשה אמות ושלושה חומשים. ויש מי שאומר שמארבע אמות עד חמשה ושלושה חומשים פטור אבל אסור".

והמשנה ברורה (ס"ק ז) מביא בשם הב"ח וא"ר ונחלת צבי שפוסקים כרמב"ם.

והגר"א ביאר שהרמב"ם מודה במקרה בו ברר לו ארבע אמות לכיוון מסוים שמותר לטלטל לאלכסון של אותו כיוון חמש אמות ושלוש חמישיות האמה. מחלוקתו היא במקרה בו רוצה לטלטל בקו ישר ולא באלכסון או שלא ברר לו ארבע אמות.

המשנה ברורה (ס"ק ט) מעיר: "ודע דמה דקי"ל דאם העביר חפץ בר"ה ד"א הן ואלכסון חייב דוקא כשהיה שיעור זה בין מקום עקירת החפץ להנחתו דהיינו שהניח החפץ מחוץ לשיעור זה אבל אם היה מקום הנחת החפץ בתוך שיעור זה ואפילו רק מקצתו של החפץ פטור דהרי לא העביר החפץ ד"א הן ואלכסון בשלימות כן מוכח מרמב"ם פ"ב הלכה י"ט ע"ש".



ד. פרטים בהיתר טלטול ד' אמות

החלק האחרון שבו נעסוק היום הוא הפרטים שבהיתר טלטול ד' אמות ברה"ר. ויש בסימן שלש פרטים: העברת חפץ מאדם לאדם. שני אנשים שארבע אמותיו של זה נכנסות לשל חבירו. הולכה פחות פחות מארבע אמות.

1. העברת חפץ מאדם לאדם - במשנה (עירובין צה ב) יש מחלוקת תנאים: "רבי יהודה אומר נותן אדם חבית לחבירו וחבירו לחבירו אפילו חוץ לתחום אמרו לו לא תהלך זו יותר מרגלי בעליה".

והגמרא (שם צז ב) מסבירה את המחלוקת בשלשה אופנים.

ריש לקיש בשם רבי לוי סבא - רבי יהודה מתיר במערה את המים מחבית לחבית כי שליטתו אין ממש במים.

רבא - רבי יהודה מתיר במים שנשאבו בשבת, ולא קנו שביתה, כי שליטתו המים חשובים מהחבית והיא בטילה להם. וחכמים אוסרים כי המים לא בטלים לחבית.

רב אשי - רבי יהודה מתיר בחבית ומים של הפקר. חכמים שאוסרים סוברים שחפצי הפקר קונים שביתה ולדעת רבי יהודה אינם קונים שביתה.

הראשונים חולקים אם לפסוק כרבי יהודה או כחכמים בזה, והדבר תלוי בשאלה איזה מהאוקימתות היא הנכונה.

הרא"ש (עירובין פ"י סי' ב) הביא שיש בזה מחלוקת בין הרי"ף לרז"ה. לדעת הרי"ף אליבא דהרז"ה הלכה כחכמים. לדעת הרז"ה הלכה כרבי יהודה. הרז"ה מסביר שהוא פוסק כך, כי נפסק בדף מו לא כרבי יוחנן בן נורי, כלומר שחפצי הפקר לא קונים שביתה, ומאחר וזו ההעמדה פה, הלכה כרבי יהודה שסובר כך. הרא"ש מסביר בדעת הרי"ף שאין הכרח שהוא פוסק כרבנן. אלא, אפשר שהשמיט את הדין כי הוא סובר כחכמים והעיקר כהעמדת רבא. אך אפשר שהוא סובר כרבי יהודה והשמיט את הדין מאחר וההעמדה העיקרית היא העמדת רב אשי וכבר פסק במקום אחר שחפצי הפקר לא קונים שביתה.

הרמב"ם (פ"ב מהל' שבת הל' יז) והראב"ד פסקו כדעת רבי יהודה, כמו הרז"ה.

הרמב"ן (במלחמות על דברי הרז"ה הנ"ל) החמיר משום שאף על פי שלענין הפקר הלכה כרבי יהודה שחפצי הפקר לא קונים שביתה, לענין טלטולם, הלכה כחכמים משום אושא מלתא, כלומר ביזיון השבת³.

השו"ע (סעי' ג) פוסק בסתם כמקלים וכשיטת רבי יהודה וביש אומרים כמחמירים: מותר לו לאדם לעקור חפץ מרשות הרבים וליתנו לחבירו שאצלו בתוך ארבע אמותיו וחבירו לחבירו שאצלו, אף על פי שהחפץ הולך כמה מילין ברשות הרבים, ובלבד שלא יוציאנו חוץ מתחום שלו ויש מי שאוסר⁴.

³ צריך לדעת שיש חקירה באחרונים (עי' אתון דאורייתא כלל ו) האם איסורים התלויים בזמן הם איסורי גברא או חפצא, ולכאורה מסוגייתנו ראייה שאיסורי גברא ולא חפצא. וד"ל.



וגם בסימן שא (סעי' מב) פסק השו"ע בסתם להקל בזה.

אבל, אומר המשנה ברורה (ס"ק יג) שלדבר הרשות טוב לחוש לדעת האוסרים [המקרה בסימן שא היה במוצא תפילין וזהו דבר מצוה שלא יונחו שם בביזיון].

בעניין זה יש עוד שלשה פרטים:

א. ביאור הלכה (ד"ה וחברו) מביא בשם הפרי מגדים שמותר להעביר חפץ באופן כזה גם על ידי שני בני אדם, ולא רק על ידי רבים.

ב. מותר לטלטל את החפץ יותר מארבע אמות, אבל אסור להוציאו מתחום שבת. לכן יש חילוק בין חפץ שיש לו בעלים לחפץ שאין לו בעלים, שאותו מותר לטלטל כמה שרוצים, אך צריך להקפיד שלא יתכוון אחד המטלטלים לזכות בו בהגבהה, כי אם יזכה בו שוב יהפוך לחפץ שיש לו בעלים (משנ"ב ס"ק יא).

ג. ההיתר אינו מועיל אלא להעברת ד' אמות ברה"ר או בכרמלית. אבל להוציא מרה"י לכרמלית לא. ולכן אומר המשנה ברורה: "לא יפה עושין איזה קהלות בשבת שנותנים ס"ת לבהכ"נ והולכין דרך הרחוב שהיא עכ"פ כרמלית ע"י הושטה מאחד לחבירו בפחות מד"א ועושין איסור במה שמוציאין מן הבית לרחוב דלזה לא מהני הושטה"⁴.

2. שני אנשים שארבע אמות של זה נכנסות לשל חבירו - במשנה (עירובין מה א): "היו שנים מקצת אמותיו של זה בתוך אמותיו של זה מביאין ואוכלין באמצע ובלבד שלא יוציא זה מתוך שלו לתוך של חבירו היו שלשה והאמצעי מובלע ביניהן הוא מותר עמהן והן מותרין עמו ושנים החיצונים אסורין זה עם זה". וזה פשוט ונפסק בסעי' ד: "היו שנים, מקצת אמותיו של זה בתוך אמותיו של זה, כגון שיש ביניהם ו' אמות, מביאין ואוכלין באמצע ובלבד שלא יוציא כל אחד מתוך שלו לתוך של חבירו. היו שלשה והאמצעי מובלע ביניהם, כגון שבין שנים החיצונים שמנה אמות, האמצעי מותר עם כל אחד מהחיצונים במה שארבע אמותיו מובלעים בתוך שלו, ושנים החיצונים אסורים זה עם זה".

3. הולכה פחות פחות מד' אמות - יש שתי גמרות מהן למדו הראשונים שאסור להוליך פחות פחות מארבע אמות לכתחילה. הראשונה בשבת (מב א) רבינא אומר שאם יש קוץ ברה"ר מותר להוליכו פחות פחות מד' אמות עד שיסלקנו לצידי רה"ר. מכאן שבסתם אסור. השניה גם כן בשבת (קנג ב) שם מבואר שאחת הגזירות שנגזרו בעליית חנניה בן חזקיה בן גרון היא שיתן אדם כיסו לגוי ולא יטלטלו פחות פחות מד' אמות.

ומכאן למדו מר שר שלום (הביאו ר' ירוחם) והכלבו (סי' לא) שאסור לטלטל פחות פחות מד' אמות, אלא צריך כל פעם להתיישב.

⁴ והביא המשנה ברורה וביאור הלכה (ד"ה ולתנו) שנחלקו בזה הט"ז והא"ר. לדעת הט"ז אסור להוציא לכרמלית אפילו על ידי גוי. לא"ר מותר. ולט"ז קשה, הרי הוי שבות דשבות במקום מצוה? אלא שהט"ז לשיטתו בסי' שז ס"ק ד שבכרמלית החמירו חומרא מיוחדת מאחר והיא דומה לרה"ר ויבואו להוציא לרה"ר. אבל הלכה בזה כא"ר להקל.



והתוס' והמרדכי כתבו שגזירה זו היא גם בין השמשות. אבל הגר"א כתב בשם רש"י שלדעתו יש להקל בין השמשות וכך דעת האור זרוע. אך כתב בשער הציון (ס"ק כ) שמכיון שהשו"ע פסק להחמיר, לא טוב להקל בזה.

ופסק השו"ע: "אסור להוליך חפץ פחות פחות מארבע אמות ואפילו בין השמשות ואפילו בכרמלית".

ופירש המשנה ברורה (ס"ק טז) שהאיסור הוא להוליך כמה פעמים פחות מארבע אמות אבל פעם אחת פחות מארבע אמות מותר. ועוד הוסיף המשנה ברורה שהגדרת פחות פחות מארבע אמות הוא כשהעמידה לא הייתה לסדר את המשא על הכתף, אלא לפוש (ובשער הציון הוסיף שלא דווקא עמידה לפוש אלא כל עמידה שאינה לתקן את המשא).

לאיסור טלטול בכרמלית שתי סיבות.

לט"ז- שאם נקל בזה, קרוב הדבר שיוליך ארבע אמות בבת אחת.

לגר"א- כל דבר שאסרו ברה"ר משום שבות אסרו גם בכרמלית.

ועל עצם הדין, להחמיר בכרמלית, יש אחרונים (מאמר מרדכי ונהר שלום) שפקפקו על האיסור בכרמלית, משום שזוהי גזירה לגזירה. אמנם לשיטת הגר"א כאמור לעיל, אפשר לומר שזה סוג של כולא חדא גזירה היא⁵.

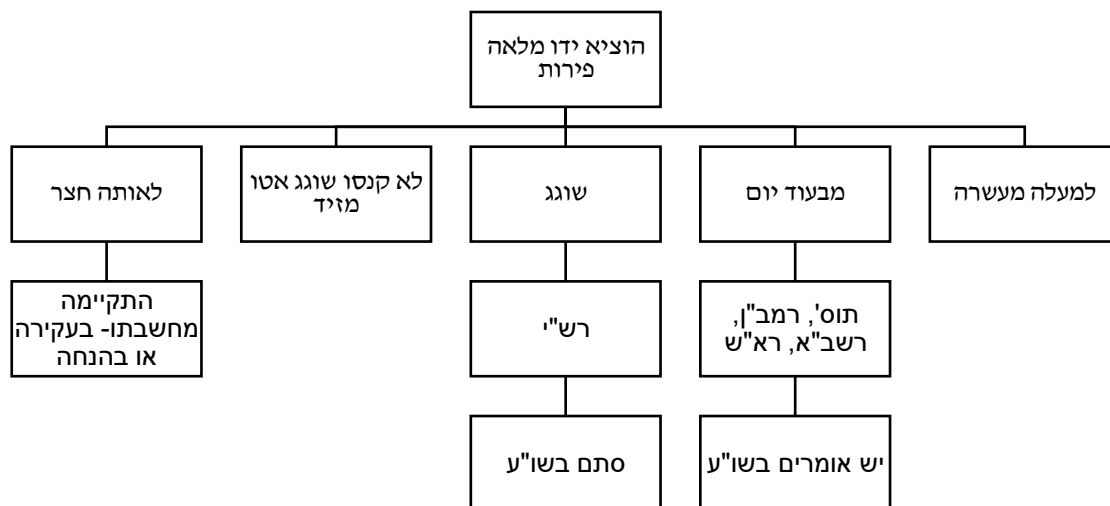
ובביאור הלכה (ד"ה ואפלו) מביא צדדים לכאן ולכאן ונשאר בצ"ע.

⁵ צריך לדעת שנחלקו רש"י והרמב"ם בגדר 'כולא חדא גזירה', שכתב הרמב"ם (פיהמ"ש שבת פ"ד מ"א) "אבל אם היו שתי הגזרות בעת אחת מותר, וזהו שעושין תמיד, וזהו ענין אמרם כולה חדא גזרתא היא, כלומר שמי שגזר גזרה זו ראה שלא לתקיים גזרה זו אלא בגזרה אחרת שתחזק אותה ותסמכנה, ולפיכך גזר השתים ביחד". והיינו שאם במשנה אחת מופיעות שתי הגזרות, אפשר לומר שכולא חדא גזירה. אולם רש"י (ביצה ג א ד"ה חדא) ביאר שביאור כולא חדא גזירה היא, הוא שהגזירה השנייה הייתה גם היא במשמעות הגזרה הראשונה, ולא שגזרו שתי גזרות במעמד אחד על מנת שאחת תקיים השנייה.

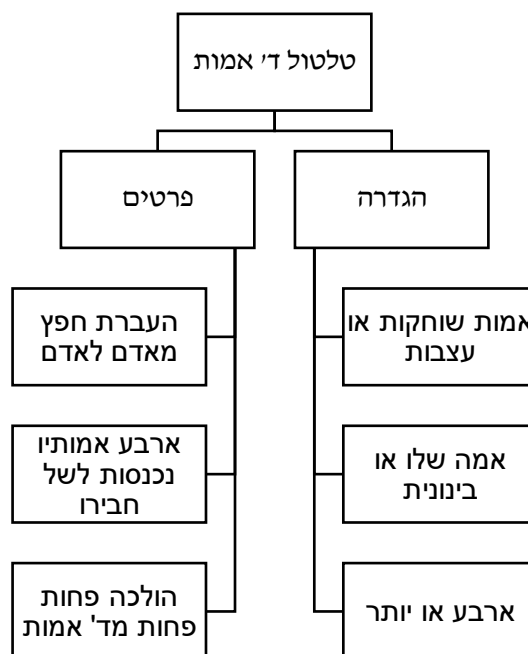


דף עזר לשיעור (4)

1



2



שיעור 5- טלטול ד' אמות בקרפף [1] (סי' שנח סעי' א - ג, ח)

א. פתיחה

סימן שנח עוסק בגזירת חז"ל לא לטלטל ברשות היחיד שדומה מעט לרשות הרבים או לכרמלית. הסימן עוסק בשלשה נושאים:

א. הגדרת המקום בו מותר לטלטל והמקום בו אסרו לטלטל, דרכים להכשיר לטלטול בקרפף גדול (סעי' א - ג, ח).

ב. היתר טלטול על ידי מיעוט הקרפף (סעי' ד - ז, יב).

ג. מקום שהיה מותר לטלטל בו ונעשה בו שינוי המביאו לאיסור (סעי' ט - יג, למעט יב).

היום נעסוק בחלק הראשון של הסימן- הגדרת המקום המותר והאסור ובאיזה אופן ניתן להתיר מקום אסור.

ב. טלטול בחצר פחות מבית סאתיים

הטור מתחיל את הסימן במילים: "כל מלאכות שבת והלכותיו אנו למדין ממלאכת המשכן הלכך כל היקף שלא הוקף לדירה כגון גנות ופרדסין ובורגנין שאינן עשוין אלא לשמור בתוכן אף על פי שמן התורה הוא רה"י גמור והזורק מר"ה לתוכן חייב חכמים אסרו לטלטל בתוכו יותר מד' אמות אם הוא מסאתיים ולמעלה אבל עד סאתיים וסאתים בכלל מותר לטלטל בתוכו". כי הוא דומה לחצר המשכן.

[וצריך להבין מה כוונתו בזה, כי מיד הוא עובר לדבר על דין דרבנן, איסור טלטול בקרפף, ומהי הפתיחה שלמדים ממשכן הלכך יש דין דרבנן? כנראה כוונתו היא...]

איך שלא יהיה **המקרה הראשון והפשוט** בסימן הוא טלטול בחצר שהיא פחות מבית סאתיים. מקור ההיתר הוא במשנה עירובין (כג א) ונחלקו התנאים בהיתר זה לשלש שיטות:

א. לדעת רבי יהודה בן בבא- אפילו גינה וקרפף שגודלן עד בית סאתיים, אסור לטלטל בהם עד שלא יהיו מוקפים לדירה או סמוכים לעיר.

ב. לדעת רבי יהודה- בגודל זה מותר לטלטל אפילו אם יש בגינה רק בור שיח ומערה, כלומר שימוש כל שהוא.

ג. לדעת רבי עקיבא- בכל מקרה מותר לטלטל בגינה או קרפף בגודל כזה.

כדעת רבי עקיבא יש גם משנה (יח א) שבה בסתם משמע כמותו שעד בית סאתיים מותר לטלטל בלי שום תיקון. ולכן הגמרא שואלת (בדף כג) מה ההבדל בין רבי עקיבא לת"ק, ומשיבה שיש ביניהם דבר מועט, שלת"ק שרי ולרבי עקיבא אסור אלא רק השיעור המדוקדק של שבעים אמה ושיריים.

והגמרא אומרת שהלכה כרבי עקיבא.



ג. פרטי ההיתר

בהיתר הזה יש שלש שאלות: 1. כמה זה בית סאתיים. 2. מה הדין כשהאורך והרוחב לא שווים. 3. האם ההיתר תלוי בשטח או בצורה.

1. כמה זה בית סאתיים? - במשנה הנ"ל כתוב שהשיעור הוא שבעים אמה ושיריים על שבעים אמה ושיריים. והגמרא מבררת: "וכמה שיעור סאתים כחצר המשכן מנא הני מילי אמר רב יהודה דאמר קרא ארך החצר מאה באמה ורחב חמשים בחמשים אמרה תורה טול חמשים וסבב חמשים פשטיה דקרא במאי כתיב אמר אבבי העמד משכן על שפת חמשים כדי שיהא חמשים אמה לפניו ועשרים אמה לכל רוח ורוח". ופירש רש"י: "שארכו יתר על רחבו, וסבב חמשים הנותרים - דהוו להו שבעים אמות וארבעה טפחים מרובעין, כיצד: עשה מהן חמש רצועות של עשר אמה רוחב, וארכן חמשים, השכב האחת למזרח והאחת למערב - הרי רחבה שבעים וארכה חמשים, עוד שים אחת לצפון ואחת לדרום - הרי שבעים על שבעים, אלא שהקרנות פגומין לכל קרן וקרן עשר על עשר מפני התוספת שהוספת, טול מן החמשים ארבע חתיכות של עשר על עשר ושים בארבע קרנות - ונתמלאו, נשארה רצועה אחת של עשר על עשר אמות שהיא ששים טפחים על ששים טפחים, ועשה אותן שלשים רצועות של שני טפחים - (הרי שלשים רצועות, אורך כל אחת ואחת עשר אמה), שכולן הן שלש מאות אמות, תן שבעים לכל רוח - הרי שבעים וארבעה טפחים על שבעים וארבעה טפחים, אלא שהקרנות פגומין טפחיים על טפחיים, נשארו בידך עשרים אמה, טול מהן שמונה טפחים ושים לקרנות ונתמלאו, ונשארו בידך שמונה עשר אמה וארבעה טפחים ברוחב טפחיים - והיינו דבר מועט, שאם באת לחלקו ולהקיף בהן אין מגיע התוספת לרוחב שני שלישי אצבע, דהא בעית למעבד מיניה רצועה של מאתים שמונים ושלוש אמות וארבעה טפחים אורך, להקיף ארבע הרוחות"¹.

והמשנה ברורה (ס"ק ו) מבאר את החשבון: "דבית סאה הוא נ' על נ' דהיינו בין כולו אלפים וחמש מאות אמה באמה רוחב ובית סאתים הוא ה' אלפים אמה באמה רוחב וכשתעשה מזה שדה מרובעת הוא בערך שיעור ע' אמה וד' טפחים אורך על ע' אמה וד' טפחים רוחב".

2. מה הדין כשאורכו יתר על רוחבו? - מהאמור לעיל כבר התבאר שגם כשהאורך והרוחב לא שווים, מותר. אבל במשנה הנ"ל זו מחלוקת: "רבי אליעזר אומר אם היתה ארכה יתר על רחבה אפילו אמה אחת אין מטלטלין בתוכה. רבי יוסי אומר אפילו ארכה פי שנים ברחבה מטלטלין בתוכה. ובגמרא מבררת שבאמת אין זו מחלוקת, שניהם מודים שאפילו ארכה יותר על רחבה מטלטלין בתוכה, אלא שנחלקו האם לכתחילה צריך ריבוע או שגם מלבן מותר לכתחילה. לרבי יוסי ריבוע ולרבי אליעזר אפילו מלבן. ושניהם מודים שאם ארכה יותר על רחבה מעט יותר מפי שתיים, אסור לטלטל. והמשנה ברורה (ס"ק יב) מבאר שכל זה רק במקרה בו יש על ידי התוספת יותר מבית סאתיים, אבל בפחות מכאן, אפילו ארכו יתר על רחבו יותר מפי שתיים, מותר לטלטל בו. ומבאר בשער הציון (ס"ק

¹ אחרי החשבון הזה, נשאר לנו יותרת של שש קוביות בנות שתי טפחים מרובעים. זהו הדבר המועט שיש בין רבי עקיבא לרבי יהודה בן בבא. לדעת הלבוש - הלכה כרבי יהודה בן בבא דבר מועט, אלא שלא חשו להזכירו. לדעת המעדני יו"ט, לא חשו לדבר מועט, היינו לחומרא כרבי עקיבא. ומכריע באליה רבא כלבוש, מאחר והרמב"ם בפי'המ"ש פסק כר"י בן בבא. ומאחר וכך פסק גם המגיד משנה.



(ד) שכך משמע מהרמב"ם, תוס', אשכול, פרי מגדים, רבי עקיבא איגר ובית מאיר [ומוסיף שאע"פ שבבית מאיר כתב שמתירוף ראשון של תוס' לא נראה כן, הדבר לא מוכרח].

3. האם ההיתר תלוי בשטח או בצורה? - מעתה ברור שהכל תלוי בשטח ולא בצורה, ולכן: "לא שנא אם הוא מרובע או עגול או אריך וקטין - ובלבד שלא יהא אורכו יותר משנים ברחבו". ומבאר המשנה ברורה (ס"ק ט): "והכלל בזה דכל דליכא יותר מה' אלפים בתשבורת לית לן בה בין שהמקום עגול או מרובע או שאר צורות וכדלקמיה".

לעניין זה שייך קצת הדין המובא בסעיף ג: "תל גבוה עשרה דינו כקרפף". מקור הדין במסכת עירובין (כה א) וביאורו: "דעד סאתים מותר לטלטל בכלו דכאלו מוקף מחיצות דמי וביותר מסאתים אסור לטלטל דהוא מחיצה הנעשית מאליה ולא הוקף לשם דירה".

ד. טלטול בחצר גדולה מבית סאתיים

הנדון השני הוא טלטול בחצר שהיא יותר מבית סאתיים. גם נדון זה מבואר במשנה הנ"ל בעירובין (כג א). אכן, הזורק לקרפף כזה חייב שהרי הוא רשות היחיד מדאורייתא (כן מבואר בגמרא שבת ז א ועירובין סז ב).

אלא שבמשנה (ג) מבואר שיש דרך היתר אף לקרפף גדול והוא שיהיה מוקף לדירה. **ויש בזה שלש שאלות:** אחת בהגדרה אחת במציאות ואחת בפעולה. בהגדרה - מוקף לדירה זה לדירת אדם או לתשמיש אדם (לדוג' לדירת בהמה). במציאות - האם סתם גינות וקרפיפות מוקפות לדירה או שעד שלא התכוון לזה להדיא לא נחשב מוקף לדירה. בפעולה - כיצד הופכים קרפף למוקף לדירה.

1. בהגדרה - מוקף לדירה זה לדירת אדם או לתשמיש אדם. ושאלה זו מסתעפת לעוד שאלה, מהי תדירות השימוש המגדירה את המקום מוקף לדירה?

השאלה הראשונה נדונה בהרחבה בביאור הלכה (ד"ה לדירה). וזה סיכום דבריו: יש בראשונים שלש שיטות בשאלה זו:

א. רש"י במשנה (יח א) כתב שההיתר לטלטל בקרפף שיש בו פסי ביראות הוא מפני שמי הבאר ראויים לשתיית אדם. ויסוד הדבר לשיטת רש"י הוא שצריך שיהיה לאדם שימוש במקום או שיהיה לו רגילות להכנס לשם (ואפילו לצורך בדיקה ועיון, תדיר). וכן נראה מרש"י שצריך שיכנס לשם באופן תדיר (מהדוגמאות שהביאור הלכה מביא נראה שהכוונה היא בערך פעם ביום). וכן דעת הריטב"א

ב. ר"י מלוניל (ו א) כתב: "דיר שיש לו מחיצות ובית בתוכו לרועה שלהן". כלומר, לא די בתשמיש אדם או בכניסה ויציאה שלו לשם, אלא צריך דירת אדם.

ג. רשב"א (עירובין כב א) בשם רש"י (אע"פ שברש"י לפנינו לא נמצא) כתב: "שהבהמה עומדת שם", משמע שלא צריך שיכנס לשם אדם אלא שיהיה תשמישו של אדם ואפילו אם אינו נכנס לשם. וכן



ברמב"ם לא נזכר תנאי זה שיהיה האדם נכנס לשם או משתמש שם תדיר. והביא הבאור הלכה מתשובת נודע ביהודה (מהדו"ת או"ח סי' מז) שהביא מהאור חדש² שהגדרה היא שדירת בהמה מקרי דירה. והביא לזה ראיה מהלכות מזוזה. והנוד ביהודה דחה את הראייה ממזוזה, כי שם מאחר ויש בהמות זו נחשבת דירת אדם כי הוא צריך להכנס להשגיח עליהם וכדומה, ואין מזה ראיה לשבת (והחת"ס דחה את דחייתו) אבל הדחייה הייתה רק על הראייה ולא על עצם הדין, ולכן נשאר הביאור הלכה בצריך עיון.

2 במציאות - האם סתם גינות וקרפיות מוקפות לדירה או שעד שלא התכוון לזה להדיא לא נחשב מוקף לדירה? בשאלה זו יש מחלוקת משולשת (ויש אומרים מרובעת) בראשונים (לפי הסדר שהביא רמ"א את המחלוקת)

א. שיטת המרדכי - כתב המרדכי (עירובין רמז תפה): "ועכשיו כל הקרפיות שלנו הוויין מוקפין לדירה ורגילות הוא לעשות פתח קודם להיקף" (וזהו התנאי השלישי שנדבר עליו בהמשך). וביאר המשנה ברורה (ס"ק יד ושער הציון ס"ק טו) שמדובר במקרה בו פתח הבית פתוח אליהם. ושורש ההיתר הוא שמן הסתם התקיים התנאי בפעולה (עליו נדבר בהמשך) שתחילה פתחו פתח מהבית לקרפף ואח"כ הקיפו. ולפי"ז הכל תלוי בזמן ובמקום, אם המנהג הוא לפתוח ואז להקיף או להיפך (משנ"ב ס"ק טו).

ב. שיטת הגהות אשר"י - בהגהות אשר"י (עירובין פ"ב סי' ב) כתב: "גינה וקרפף שהקיפום בגדר גבוה עשרה טפחים ויש שם שומירה דהיינו סוכת שומרים או בית דירה או שתהא סמוכה לעיר דהואיל וקרובה לביתו דעתו עליה להשתמש בה תדיר וכהוקף לדירה דמי אפי' גדולים הרבה שרי". הבית יוסף מבאר ששיטתו מבוססת על דברי רבי יהודה בן בבא במשנה (כג א שהוזכרה לעיל): "הגינה והקרפף שהן שבעים אמה ושיריים על שבעים אמה ושיריים מוקפת גדר גבוה עשרה טפחים מטלטלין בתוכה ובלבד שיהא בה שומירה או בית דירה או שתהא סמוכה לעיר". ואע"פ שאין הלכה כרבי יהודה בן בבא, שהרי מותר לטלטל עד בית סאתיים גם בלי כל ההיתרים הללו, למד ממנו ההגהות אשר"י לדידן, כי מסתבר שבהגדרת מוקף לדירה לא חלקו, אלא רק בגודל הקרפף המצריך הקפה לדירה.

ג. שיטת התוס' - התוס' (עירובין כג א ד"ה ובלבד) כתבו שאפילו לרבי יהודה בן בבא יותר מבית סאתיים לא מספיק שומירה ובית דירה, אלא צריך שיהיה תחילה בית פתוח לקרפף ואח"כ הקפה של הקרפף לצורך הבית. הבית יוסף מביא את דבריהם על מנת לדחות את שיטת הגהות אשר"י.

רמ"א מביא את שלשת השיטות: "וי"א דסתם קרפיות שלנו מקרי מוקפות לדירה, דרגילים לפתוח פתח תחלה ואח"כ להקיף. וי"א עוד דכל קרפף שהוא סמוך לביתו מקרי הוקף לדירה, כי דעתיה עלויה, ויש חולקין בזה".

ד. שיטת ר"י מלוניל - המגן אברהם (ס"ק ד) מביא את שיטת ר"י מלוניל (ו ב בדפ"ר) שכותב: "בתוך אלפים אמה כגון דיכול בעל הבית ללכת ולטייל בה". אלא שר"י מלוניל כתב את זה בדעת רבי יהודה

² הגאון הרב אלעזר בן אלעזר קליר. היה מחותן של הנודע ביהודה. ספרו אור חדש - חידושים על מסכת זבחים (ח"א), פסחים (ח"ב) וקידושין (ח"ג). היה נכדו של הפנים מאירות (מהר"ם א"ש).



בן בבא, ולא הוסיף את דברי ההגהות אשר"י שדברי רבי יהודה בן בבא נכונים גם לדידן. ולכן העיר עליו השער הציון ולא הביא את דבריו (וביאר שזוהי הסיבה שגם רמ"א לא הביא שיטה זו).

להלכה - כתב המשנה ברורה (ס"ק יח): שלדעת התוס' אפילו בגינה סמוכה ממש לביתו אם לא פתח ולבסוף הוקף אסור לטלטל. והוסיף שהאחרונים (ב"י, ב"ח, א"ר, גר"א, גר"ז, בית מאיר. וכן מוכח ברשב"א ובריטב"א וכן מוכח ברמב"ם פט"ז הל' י ושיטת הגהות אשר"י דחויה - שער הציון ס"ק יט) פסקו כשיטה זו.

3. בפעולה - כיצד הופכים קרפף למוקף לדירה?

ה. הכשרת קרפף לטלטול

הדיון על הפעולה בעצם מביא אותנו לשלב הבא והיא השאלה כיצד מכשירים קרפף לטלטול? בשאלה הזו יש **חלוקה בין לכתחילה ודיעבד**. לכתחילה, שהייתה דירתו פתוחה לקרפף ואז הקיף את הקרפף. דיעבד - שהקיף את הקרפף ואח"כ פתח את הדירה אליו. ובדיעבד יש שלשה אפשרויות לתיקון - פרצה, הוספת עפר לכותל. בניית מחיצות על גבי המחיצות.

א (1). לכתחילה - במסכת עירובין (כד א): "אמר רב כהנא רחבה שאחורי הבתים אין מטלטלין בו אלא בארבע אמות ואמר רב נחמן אם פתח לו פתח מותר לטלטל בכולו פתח מתירו ולא אמרן אלא שפתח ולבסוף הוקף אבל הוקף ולבסוף פתח לא פתח ולבסוף הוקף פשיטא לא צריכא דאית ביה בי דרי (גורן) מהו דתימא אדעתא דבי דרי עבדיה (לשם הגורן ולא לשם החצר ויהיה אסור לטלטל בחצר) קא משמע לן (דשרי)".

וכך פוסק השו"ע (סע' ב): "ומה נקרא מוקף לדירה? זה שבנה בו בית דירה או שפתח לו פתח מביתו ואח"כ הקיפו".

ומבאר המשנה ברורה שבין אם בנה בית באמצע אותו מקום ואח"כ הקיפו או שבנה בית בצד אותו מקום ופתח לבית פתח לאותו מקום ואח"כ הקיפו - מותר לטלטל. אבל אם תחילה הקיף את אותו מקום ואח"כ בנה בו בית או שהיה שם בית אלא שלא היה לו פתח לאותו מקום ותחילה הקיף את אותו מקום ואח"כ פתח את הבית - אסור לטלטל.

ואם הקיף מג' רוחות והעמיד בית ברוח הרביעי ואז פתח, אומר הביאור הלכה (ד"ה ואחר כך הקיפו) שמהני, לפי שקודם שבנה שם הבית היה הצד הזה פרוץ יותר מעשרה, וממילא שעכשיו שבנה שם את הבית זה מגיר את ההיקף והרי זה כפתח ולבסוף הקיף.

א (2). לכתחילה - אופן נוסף של לכתחילה מובא במשנה ברורה (ס"ק יט) ויש בו מחלוקת ראשונים. מה הדין כשבזמן שהקיף את הקרפף לא היה שם דירה, אלא שהיה בדעתו לעשות שם דירה לאחר זמן? מהרמב"ם (פט"ז הל' ה) משמע שאף באופן זה נחשב הוקף לדירה ומותר לטלטל בו. וכן דעת



ר"ח, רי"ף, אשכול, ריא"ז. מאידך לשיטת הרשב"א (עבודת הקדש שער ג סי' ג) והמגיד משנה (שם) אסור לטלטל באופן זה וכן פסקו הפרי מגדים והגר"ז. אבל המשנה ברורה פסק להקל בזה, כי לדעתו גם המגיד משנה יודה באופן זה, מאחר שהוקף לשם תשמיש, ובצירוף שיטת רמ"א שמקיל בבית אפילו בלא פתח כלל (ויבואר להלן).

א (3). לכתחילה - חלון. הביאור הלכה (ד"ה או שפתח) מביא שהפרי מגדים מסתפק האם חלון מועיל גם כן להתיר טלטול או שצריך דווקא פתח. ולמרות שהא"ר ועולת שבת הביאו מהמב"ט להתיר, נשאר הפרי מגדים בצ"ע, כי חלונות נעשים לאור ולא לשימוש. ומוסיף הביאור הלכה שאף למקלים היינו כשמשמשים בהם לקרפף ולא כשהם עשויים לאור ולהביט בקרפף.

ב (1). בדיעבד - פרצה: במסכת עירובין (כד א): "אמר רב נחמן אמר שמואל קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה כיצד הוא עושה פורץ בו פירצה יותר מעשר וגודרו ומעמידו על עשר ומותר. איבעיא להו פרץ אמה וגדר אמה ופרץ אמה וגדרה עד שהשלימו ליותר מעשר מהו? אמר ליה לאו היינו דתנן כל כלי בעלי בתים שיעורן כרמונים ובעי חזקיה ניקב כמוציא זית וסתמו וחזר וניקב כמוציא זית וסתמו עד שהשלימו למוציא רמון מהו ואמר ליה רבי יוחנן רבי שניתה לנו סנדל שנפסקה אחת מאזניו ותיקנה טמא מדרס נפסקה שניה ותיקנה טהור מן המדרס אבל טמא מגע מדרס ואמרת עלה מאי שנא ראשונה דהא קיימא שניה שניה נמי הא קיימא ראשונה ואמרת לן עלה פנים חדשות באו לכאן הכא נמי פנים חדשות באו לכאן. קרי עליה לית דין בר אינש איכא דאמרי כגון דין בר נש".

כלומר מסקנת הגמרא יש שתי דרכים לתקן את הקרפף. או לפרוץ פרצה של יותר מעשר אמות ואז שאר המחיצות בטלות ויהיה אסור אפילו לטלטל בהן (ר"י מלוניל ז א ד"ה קרפף) ואח"כ סותם את הפרצה או חלק ממנה (באופן שהפרצה לא תהיה עשר אמות אלא פחות ואז היא מוגדרת כפתח). או לפרוץ אמה ולגודרה, ושוב לפרוץ אמה סמוכה לה ולגודרה עד שיהיו עשר אמות חדשות.

וכך פסק השולחן ערוך (סע' ב): "ואם היה מוקף שלא לשם דירה ורוצה להקיפו לדירה א"צ לפרוץ כולו, אלא יפרוץ בו פרצה ביותר מעשרה ונמצא בית פתוח בו בלא היקף, ויחזור ויגדור הפרצה כולה או אמה היתירה על עשר אמות, והעשר אמות פתח הן, והרי הוא פתוח ולבסוף הוקף. ואם פרץ אמה, וגדרה, וחזר ופרץ אמה אצל מה שגדר, וחזר ועשה כן עד שהשלימו לעשרה, מותר".

המשנה ברורה (ס"ק כא) מעיר שלא צריך לשבור את כל המחיצה, אלא להנמיכה מעשרה (שאז אינה מחיצה לשבת).

ב (2). בדיעבד - הוספת עפר על המחיצה. בתרומת הדשן (סי' עה) כתב שיש לו תקנה קלה לדבר. התקנה היא להניח עפר סמוך לקיר, ועל ידי זה תבטל המחיצה ואח"כ יפנה את העפר ותהיה לו מחיצה שהוקפה לשם דירה. ויש לפתרון זה חמש תנאים:

1. שהעפר יהיה ברוחב ארבע טפחים, שאם לא כן לא יהיה ראוי לעמוד ולהתעכב עליו (משנ"ב ס"ק לב).



2. שהעפר יהיה ברוחב עשר אמות בכותל, שלא יחשב פתחאלא פרצה (שם ס"ק לג).
3. שהעפר ימעט את גובה הכותל מעשרה טפחים, שאם לא כן נשאר כאן כותל.
4. שהעפר יהיה פחות מעשרה טפחים, שאם לא כן הוא עצמו יהיה כותל.
5. שיבטל את העפר שם. ומחלוקת ראשונים אם צריך ביטול לעולם או שדי בביטול לשבת אחת. והאחרונים הכריעו שדי בביטול לשבת אחת. ולדעת הגר"א צריך לבטל בפה ולא מספיק ביטול במחשבה (משנ"ב ס"ק לו וס"ק לח).
- מהתנאי השלישי והרביעי עולה שמדובר רק במקרה בו הכותל הוא פחות מעשרים טפחים, שאם לא כן לעולם לא יתקיימו שני התנאים האלו יחד (משנ"ב ס"ק לד).
- רמ"א מביא את תשובת תרומת הדשן ופוסק כמותו: "ואם קשה עליו לפרוץ הכותל, י"א דיכול להניח עפר אצל הכותל משני צדדיה עד שיתמעט הכותל מגובה עשר ורוחב העפר רחב מארבע באורך עשר אמות באורך הכותל, ואם אין בגובה העפר עשר א"כ הוי כאילו פרץ שם הכותל שלא נשאר שם גובה עשר למעלה מן העפר דהוי כקרקעית הקרפף, ואף אם חוזר ולוקח משם אח"כ העפר, הואיל ובטלו שם שבת אחת. ויש חולקים דעפר לא הוי בטול אח"כ אין עתיד לפנותו לעולם".
- אבל לדעת הגר"א הפתרון הזה לא טוב. הוא מקשה שתי קושיות. הראשונה מסימן שסב סע' ב שם נפסק שתל חמישה ומחיצה חמישה מצטרפים להיות מחיצה, ואם כן קל וחומר פה. הקושיה השניה מהסימן שלנו בסעיף יד שאם בנה כותל פנימי ואח"כ נפל הכותל ונשאר הכותל הקודם, חוזר המקום לאיסורו, ואיך כאן מועיל לאסוף את העפר?
- את הקושיה הראשונה הביאור הלכה מנסה לתרץ, ששם מדובר שהגידוד לא רחב ארבעה ולא נוח להשתמש בו ופה נוח להשתמש. והוא דוחה את התירוץ הזה כי תל המתלקט ד אמות בעשרה טפחים הוי מחיצה ופה הרי יש עד קצה הכותל תל כזה אלא אם כן נאמר שתל נעשה מחיצה רק כשלא נעשה בידי אדם, או כשמוסיף עפר בכוונה לבטל מחיצה זה מועיל ולא נחשב לתלת מתלקט.
- את הקושיה השניה הוא מתרץ שאצלנו המחיצה בטלה לגמרי ונעשתה מדרס לאדם ואילו בסעיף יד המחיצה לא בטלה מעולם, אלא רק ביחס למחיצה הפנימית יותר, וכשהיא מתבטלת ממילא חוזר האיסור.

ב (3). בדיעבד- בנה מחיצות על גבי המחיצות. במסכת עירובין (כה א) נחלקו רב חסדא ורב ששת: "העושה מחיצה על גבי מחיצה אמר רב חסדא בשבת הועיל בנכסי הגר לא קנה ורב ששת אמר אף בשבת נמי לא הועיל". והרמב"ם (פט"ז הל' ח) והרא"ש (סי' ב) פסקו כרב ששת, שאם עשה מחיצה על גבי מחיצה זה לא מועיל להתיר טלטול. וכך פסק השו"ע (סע' ח): "בנה מחיצות על הראשונה להקיפו על ידם לדירה אינו מועיל" שהרי כבר היתה מוקפת לפני כן (משנ"ב ס"ק נו).

אבל אם המחיצות התחתונות נבלעו באדמה- אמרה הגמרא שרבה בר בר חנה הסתפק: "נבלעו מחיצות התחתונות והעליונות קיימות מהו? למאי אי לנכסי הגר היינו דירמיה ביראה דאמר ירמיה ביראה אמר רב יהודה האי מאן דשדא ליפתא אפילא דארעא דגר ואתא ישראל אחרינא רפק בה פורתא בתרא קני קמא לא קני מאי טעמא בעידנא דשדא לא קא שבח כי קא שבחא ממילא קא



משבחה ואלא לענין שבת הוי מחיצה הנעשה בשבת ותניא כל מחיצה הנעשה בשבת בין בשוגג בין במזיד שמה מחיצה לאו איתמר עלה אמר רב נחמן לא שנו אלא לזרוק אבל לטלטל אסור כי איתמר דרב נחמן אמזיד איתמר³ והמסקנה היא שאם נבלעו המחיצות העליונות, מותר!

וכך פסק השו"ע (שם): "ואם נבלעו התחתונות ונשארו העליונות מאליהם נותר על ידם". וביאר המשנה ברורה (ס"ק נז) שלא צריך שהמחיצות התחתונות יבלעו באדמה עד תחתיתן, אלא מותר כל שלא נשאר בהם עשר טפחים מחוץ לאדמה.

ואם בנה את המחיצות על שפת התל, והתל רחב בית סאתיים, אומרת הגמרא: "אמר רב חסדא ומודה לי רב ששת שאם עשה מחיצה על התל שהועיל מאי טעמא הואיל ובאזיר מחיצות העליונות הוא דר".

ורש"י מפרש שמאחר והוא דר באזיר מחיצות (כי הוא ע"ג התל ולא למטה) מותר. אלא שנחלקו רש"י והתוס' האם המחיצות הן על שפת התל ממש או רחוקות ממנו. לרש"י מדובר שקצת רחוקות ממנו³, והתוס' הקשו שאם כן אין שום חידוש, שאם רחוק שלשה טפחים אפילו למטה נחשב מחיצות ולא רק על גבי התל ולכן פירשו שמדובר על שפת התל ממש.

השו"ע פוסק כתוס': "אבל תל יותר מסאתיים ועשה מחיצות, אפי' על שפתו, לדירה, מועיל שהרי דר באזיר מחיצות שעשה עתה".

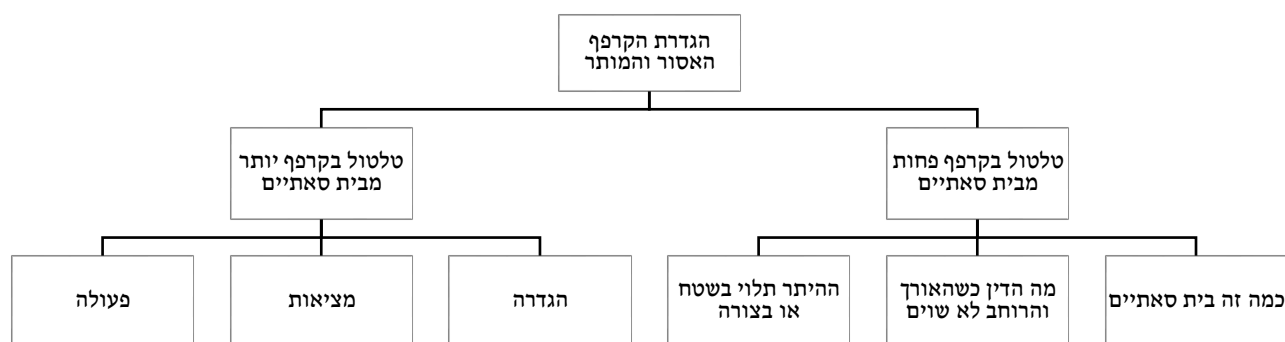
וכתב המשנה ברורה (ס"ק סב): "ולא בעינן שיעשה כמה מחיצות אלא כיון שבנה מחיצה אחת לשם דירה סגי ושאר שלש מחיצות נחשב ע"י התל גופא שהוא גבוה עשרה טפחים וכדלעיל בס"ג ואפילו אותה מחיצה לא בעינן שיעשה ע"פ כל רוחב התל אלא כיון שעשאה באורך עשר ומעט יותר לשם דירה סגי".

³ ובפשטות משמע שרש"י אמר את דבריו רק לעניין פירוש הגמרא ולא להכרעה, ואף הוא מודה להיתר אפילו אם המחיצות על שפת התל.

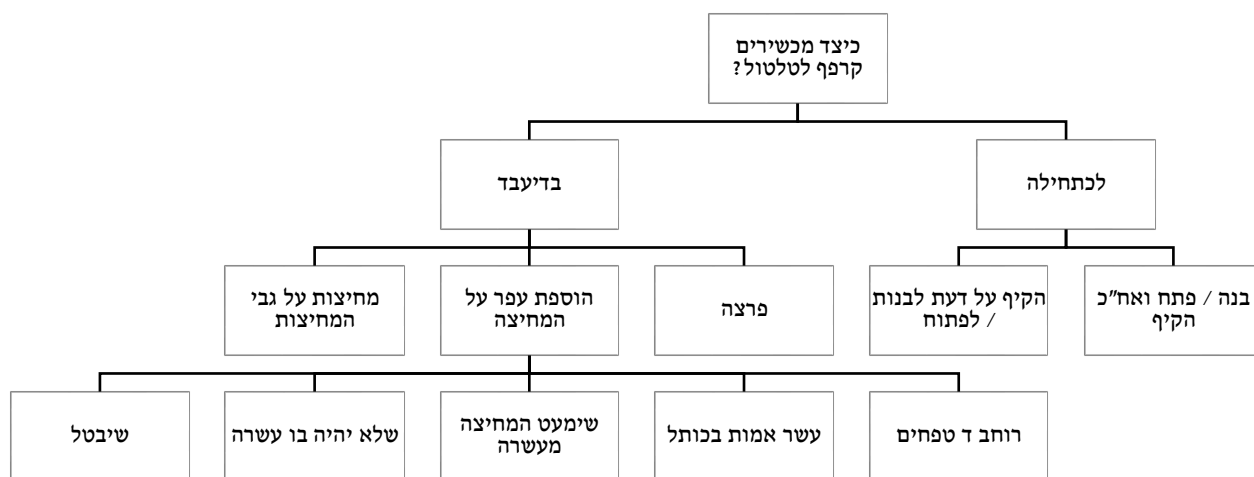


דף עזר לשיעור (5)

1



2



שיעור 6- טלטול בקרפף [2] (סימן שנח סעי' ד-ז, ט-יג)

א. פתיחה

סימן שנח עוסק בגזירת חז"ל לא לטלטל ברשות היחיד שדומה מעט לרשות הרבים או לכרמלית. הסימן עוסק בשלשה נושאים:

א. הגדרת המקום בו מותר לטלטל והמקום בו אסרו לטלטל, דרכים להכשיר לטלטול בקרפף גדול (סעי' א - ג, ח).

ב. היתר טלטול על ידי מיעוט הקרפף (סעי' ד - ז, יב).

ג. מקום שהיה מותר לטלטל בו ונעשה בו שינוי המביאו לאיסור (סעי' ט - יג, למעט יב).

בשיעור הקודם עסקנו בחלק הראשון. היום נעסוק בשני החלקים הבאים - היתר טלטול על ידי מיעוט הקרפף. מקום שהיה מותר לטלטל בו ונעשה בו שינוי המביאו לאיסור.

ב. היתר טלטול על ידי מיעוט הקרפף

בהיתר טלטול על ידי מיעוט הקרפף הובאו בסימן ששה דינים: נטיעת אילנות, חפירת בורות, בניית עמוד, בניית מחיצה (לרמב"ם, לשאר הראשונים דין זה שייך להקפה לדירה), טיחת טיט על המחיצות, קירוי חלק מהקרפף.

1. נטיעת אילנות - במסכת עירובין (כה א) למדנו: "קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה ובא למעטו מיעטו באילנות לא הוי מיעוט". ופירש רש"י (ד"ה באילנות) שאילנות לא ממעטים קרפף כי: "דרך קרפף להיות בו אילנות, ולא בטיל ליה היקף קמא". ואת הטעם הזה כתב גם המגיד משנה (פס"ז מהל' שבת הל' ח) בשם הרשב"א בעבודת הקדש (שער ג סי' ג). והוסיף שאפילו אם האילנות גדולים, שיש בהם ד' טפחים וגבוהים עשרה טפחים וחולקים רשות לעצמם, לא ממעטים את הקרפף.

ופסק השו"ע (סעי' ד): "קרפף יותר מסאתים שנטע בו אילנות למעט אוירו, לא הוי מיעוט" והוסיף רמ"א על פי המגיד משנה הנ"ל: "אפילו יש בהן גבוה עשרה ורחב ארבעה".

2. חפירת בורות - מחלוקת ראשונים אם בור ממעט או לא. לדעת התוס' (כב א ד"ה בור) בורות ממעטים את שטח הקרפף מאחר ולא עשויים לשימוש. מאידך לשיטת הרשב"א והריטב"א בור לא ממעט בדומה לאילנות, שהרי יש בהם שימוש (ומכאן יש לדון באיזה בור מדובר, בור מים או בור ריק? ויבואר להלן).

השו"ע פסק שבור לא ממעט. והביאור הלכה אומר שאין מה להשיג עליו שפסק נגד תוס', כי הרשב"א והריטב"א כיוונו בדבריהם לתרץ את דברי התוס'. וכמותם פסק המחבר.



ובאיזה בור מדובר? הפרי מגדים אומר שמדובר בבור מים, שיש בו שימוש, שהרי הסברה שאינו ממעט הוא שיש בזה שימוש, כמו שיש באילנות שימוש שזהו דרך הקרפף. אבל בשער הציון (סי"ק מא) כתב: "ומכל מקום מסתברא דבבור ריק או חריץ נמי אינו ממעט אם הוא לצורך הקרפף להטמין שם חפציו וכדומה, וכן כתב בתוספת שבת, וכן משמע בחידושי הרשב"א וריטב"א בדף כ"ה, עיין שם".

3. בניית עמוד - במסכת עירובין (כה א): "בנה בו עמוד... הוי מיעוט".

באיזה עמוד מדובר? יש בזה שלש שאלות - רוחב העמוד, גובהו ומקומו:

א. רוחב העמוד: בגמרא יש שתי לשונות בהגדרת רוחב העמוד הממעט את הקרפף. **לשון ראשונה:** "גובה עשרה ורחב ארבעה הוי מיעוט פחות משלושה לא הוי מיעוט". משלושה ועד ארבעה - מחלוקת. לרבה זה מיעוט, כי מצאנו בהלכה חשיבות ליותר משלושה טפחים, שעד שלשה יש דין לבד ומעבר לכך אין, וכך פה יש חשיבות ליותר משלושה טפחים (רש"י). לרבה זה לא מיעוט, כי בכל ענייני הרשויות מצאנו חשיבות לארבעה טפחים. **לשון שניה:** רב דימי שנה את מחלוקת רבה ורבה לקולא, שניהם סוברים שאם העמוד רחב ג' טפחים הוא ממעט את הקרפף. מחלוקתם היא כשהעמוד קטן מג' טפחים. לרבה זה מיעוט ולרבה זה לא מיעוט. להלכה כתב הרא"ש (פ"ב סי' ד) שמהר"ם מרוטנבורג פסק כלישנא קמא מאחר וזה סתם גמרא¹ (ואין להקשות הא קי"ל כמיקל בעירוב, שכלל זה לא נאמר אלא בתנאים ולא במחלוקת האמוראים). והב"י הוסיף שכך פסק הרמב"ם (פט"ז מהל' שבת הל' ח) ולכן פסק השו"ע שאם יש בעמוד שלשה טפחים ממעט. ופחות משלושה חשיב כמי שאינו ולא ממעט (משנ"ב סי"ק מז).

ב. גובה העמוד: כאמור לעיל, בגמרא כתוב שהעמוד צריך להיות בגובה עשרה טפחים. הטור והשו"ע לא הזכירו תנאי זה. ובהגהות רע"א כתב שהרמב"ם פסק שצריך גובה עשרה ונשאר בצ"ע על השו"ע שהשמיטו. והמשנ"ב (סי"ק מו) פסק כמותו.

ג. מקום העמוד: רש"י בגמרא (ד"ה בנה) פירש שבין אם העמוד בצד הכותל או באמצע הכותל, פחות משלושה טפחים לא ממעט. מאידך רמב"ם (פט"ז מהל' שבת הל' ח) פסק: "בנה בו עמוד בצד הכותל גבוה עשרה ורחב שלשה או יתר הרי זה מיעוט, פחות משלושה אינו מיעוט שכל פחות משלושה כלבוד דמי, וכן אם הרחיק מן הכותל שלשה ועשה מחיצה מיעוט, פחות משלושה לא עשה כלום". כלומר, לשיטתו העמוד עליו דברה הגמרא הוא רק עמוד שסמוך לכותל. אבל באמצע הקרפף לכאורה גם עמוד פחות מג' ממעט. את ההבנה הזו ברמב"ם כותב הבית יוסף בפשטות. אבל המאמר מרדכי מבין הפוך, שהרמב"ם מחמיר יותר מרש"י ועמוד באמצע הקרפף לא יועיל אפילו אם הוא גדול משלושה. להלכה פסק המשנה ברורה להקל כי גם הרשב"א ורבינו ירוחם והאור זרוע מקלים (שעה"צ סי"ק מד).

¹ ועיי' בתוסי' מסכת עבודה זרה (ז א ד"ה איכא דאמר)



4. בניית מחיצה- גם זה בגמרא שם, ושנוי במחלוקת בין רבה לרבה: "הרחיק מן הכותל ארבעה ועשה מחיצה הועיל פחות משלושה לא הועיל משלושה ועד ארבעה רבה אמר הועיל רבא אמר אינו מועיל רבה אמר הועיל דהא נפיק ליה מתורת לבוד רבא אמר אינו מועיל כיון דלא הוי מקום ארבעה לא חשיב".

ונחלקו הראשונים מה המקרה המדובר בגמרא. לדעת רא"ש (פ"ב סי' ד) מדובר בקרפף יותר מבית סאתיים שלא הוקף לדירה, ואפשר להקיפו לדירה על ידי הרחקה ד' אמות מהכותל הישן ובניית כותל חדש, ולכן צריך שכותל זה יהיה ארוך עשר אמות וקצת. שזהו השיעור של סתירת כותל ובניית מחדש. מאידך לדעת רמב"ם (פ"ז מהל' ה' ח) הסוגיה הזו עוסקת במיעוט קרפף שגדול יותר מבית סאתיים והעמדתו על בית סאתיים, ולא בהקפה לדירה. ממילא לשיטתו די בכותל פחות מ' אמות ולא צריך להקיפו לדירה, ומאידך אם הכותל סמוך לכותל הישן פחות מג' טפחים אע"פ שהתמעט הקרפף מבית סאתיים אסור לטלטל בו. יסוד מחלוקתם היא בגרסה בגמרא- לרא"ש הגרסה היא כמו אצלנו: הועיל ולא הועיל, לרמב"ם הגרסה היא: הוי מיעוט ולא הוי מיעוט.

וגם בהולכים בשיטת הרא"ש יש מחלוקת. שהרא"ש כתב שדי בשיעור עשר אמות (וצריך לומר שמדובר בקרפף שאורכו עד עשרים אמות, שאם לא כן מה הועיל הכותל החדש? הרי יש פרתה יותר מעשר אמות בינו לבין הכותל שכנגדו, ביאור הלכה ד"ה בארך). אך לשיטת הריטב"א צריך שהכותל החדש ימשך לכל אורך הכותל הישן (והסברה היא: "דאין זה דמיון לפרץ אמה שהרי מ"מ פרץ בכותל הישן וחדשה בשיעור כותל הגון דהיינו יותר מ' אבל בזה שהכותל הישן במקומו עומד אין תבטל בשביל שבנה בתוך הקרפף איזה אמות כותל וגם עתה אחר הבנין לא נשתנה הקרפף בכלום לא בכתליו ולא בפנים שהרי גם עתה נמשך מקום הזה שבין כותל הישן לכותל החדש עם שאר הקרפף ומשתמש שם כמו בתחלה ע"כ מפרש שהעמיד מחיצה לכל אורך הכותל וזה בודאי מהני שהרי כותל הישן לא מהני השתא ולא מידי"- לשון ביאור הלכה ד"ה בארך). וכן דעת הרשב"א. אבל הביאור הלכה (שם) מסיק שהמיקל כשו"ע לא הפסיד שכן פסקו המגיד משנה והאשכול.

ונחלקו הראשונים אם לפסוק כרבא או כרבה (מחלוקתם היא בסוגיה הבאה- מיעוט על ידי טיחה בטיט אבל הבית יוסף מביא אותה פה כי היא שייכת גם לפה). כפי שביאר הרא"ש (שם): "ר"מ והראב"ד והר"ז הלוי ז"ל פסקו כרבא ורמב"ם ז"ל (פי"ו מהל' שבת הלכה ט) פסק כרבה. וכן נראה דאין הלכה כתלמיד במקום הרב ומאביי ורבא ואילך הוא דקי"ל כבתראה ולא כאביי ורבא כנגד רבין².

² ודע שיש בכלל זה מחלוקת גדולה וסתירות נפלאות בדברי הרא"ש. עי' ברא"ש (ב"מ פ"ב סי' ד) שכתב: "ואע"ג דרבא פסיק לעיל דמקום הוי סימן הוצרך להביא ראיה זו, משום דרבא כשמעתא דנפשיה פסיק" עכ"ל. וצריך להבין מה כוננו במה שהסביר מפני מה הוצרך להביא ראיה. הבי"ח בהגהות (שם אות ל) מבאר, "דרבא ורב נחמן הוו רבותיו של רבא, ואין הלכה כתלמיד במקום הרב, כ"ש נגד רבותיו [דאביי ורבא נמי] הוי בכלל זה, אלא דווקא מאביי ורבא ואילך, הלכה כבתראי אף במקום רבו וכדעת האלפסי לעיל ספ"ק סימן מט, ולכך לא פסק הכא כרבא דבתראה הוא, והוצרך להביא ראיה מדמקשה לקמן וכו'". אך עי' בהליכות עולם (שער ה' פרק ג), "אין הלכה כתלמיד במקום הרב דווקא עד רבא, אבל מכאן ואילך קי"ל הלכה כבתראה ואפילו תלמיד במקום הרב, כן כתבו הגאונים ז"ל וכן בתוספות" [בטעם הדבר עיין שו"ת מהרי"ק (שורש פד ד"ה וכו' תימא) שכתב, "הטעם דהלכה כבתרא מאביי ורבא ואילך, הנלע"ד משום דבתראי ידעי במילי דקמאי, אבל קמאי לא ידעי במילי דבתראי, ומדחזינן דבתראי לא חשו למילי דקמאי, אלמא קים להו דמאי דאמרי קמאי בהא, דלאו מילי דסמכא ניהו. וכ"ת, א"כ אפילו לפני אביי ורבא נמי, יהיה הלכה כדברי התלמיד האחרון ולא כדברי הרב שקדם לו, ולמה פסקו הגאונים כתלמיד מאביי ורבא ואילך? שעד אביי ורבא לא היו



השו"ע (סעי' ו) פוסק כדעת הרא"ש מאחר וכך פסקו רוב הראשונים (רש"י, אור זרוע, ריטב"א, ר' ירוחם ועוד פוסקים - שעה"צ ס"ק נ), שאנו עוסקים כאן בדין הקפה לדירה ולא בדין מיעוט. ולכן פסק: "בנה מחיצה באורך עשר לפני מחיצה הראשונה לבטלה שתהיה כמו שאינה ויהיה מוקף

התלמידים לומדים אלא על פי קבלת רבותיהם כפי מה שהיו שונים להם. מהם היו שונים ע"פ ר' חייא ור' אושעיא ומהם ע"פ משנת בר קפרא או מתניתא דבי לוי או מתניתא דבי שמואל וכן כולם ומשום כך ראוי לפסוק כדברי הרב כיון שהתלמיד לא ידע אלא תוך דברי רבו אבל מאב"י ור"א ואילך למדו כל הדעות ולפעמים שהרב הלך לשיטת אחת מן הברייתות כגון משנת ר' חייא ור' אושעיא והאחרון זקוק מכח ברייתא אחרת כגון משנת בר קפרא או אינך דאין הלכה כן או בהיפך, או לפעמים לא עיין הרב בחדא מתניתא והתלמיד עיין בו ודקדק ממנו שלא כדברי רבו" עכ"ל.

וביב"ש (בה"ע שם כלל רעד) העלה דעת הרא"ה, הרא"ש, הר"י, הר"ה, ראב"ה והרשב"א, דכשאמרו שמאב"י ור"א הלכתא כבתראי, היינו מהם והלאה, אבל מהם לרבם לא אמרו, והלכה כרבם.

אולם בכל"ג (גם זה על ה"ע שם) הביא הב"י, דעת הר"ן, שהני מילי דווקא כשחלק עם רבו בחייו, דאמרין דכיוון דלא קבל רבו דבריו נדחו דברי התלמיד. אבל אם חלק על רבו לאחר מיתת הרב לא, אדרבא קי"ל כבתראי אע"ג דתלמידי דקמאי נינהו. וביב"ש שם הרחיב, שלא רק לאחר מיתת הרב אלא אפילו כשחלק על רבו בחייו רק שלא בפניו הלכה כבתראי, אפילו בדורות קמאי. ולפ"ז נדחתה ראיית הב"ח דלעיל, דהא הכא, אית לן למימר דלא איפליגו רבה ור"א זה בפני זה, דאילו כך הוה, הוה ליה לשי"ס לכתוב, א"ל רבה לר"א וכן להיפך, (ועיין בכל"ג הנ"ל, שכתב באמת כך, בשם הרשב"א, דכשנחלק ר"א עם רב נחמן, כשלא כתוב א"ל, אלא בסתם, משמע שחלק איתו בזה שלא בפניו, והלכה כר"א אע"פ שרב נחמן קודם לו ורבו הוה) ומדלא כתב הכי, אלא בסתם, "אמר רבה, ר"א אמר", משמע דלא איפליגו זה בפני זה, ולפי הכלל, היה צריך להיות הלכה כר"א דהוא בתרא, ולמה נזקק לראייה מדף כה ע"ב?

אמנם זה לא קשה כלל וכלל, דהא לקמן בדברי היב"ש (שם כלל רעד), העלה דהא דאמרין דגם בדורות קמאי הלכה כבתראי, זוהי דעת הראב"ד לבדו. וביד מלאכי (סי' קסז) הוכיח אמנם שכן דעת רוב הראשונים אולם הרא"ש לא סובר כך. דלרא"ש, אין הלכה כבתראי בדורות קמאי כלל, אפילו שלא בפניו ואפילו לאחר מיתתו של הרב. ובזה א"ש ראיית הב"ח (שהרי בדברי הרא"ש עסקין!).

אולם כל זה קשה, דבמה שהביא הב"ח ראייה מהרא"ש בפ"ק סימן מט, נראה שאין ראייה כלל שסובר כר"י דהלכה כרבה לגבי ר"א, אדרבא, הוא חולק עליו בפירוש, ששם הביא את דעת הר"י שרצה לדחות את סברת אב"י מפני שחולק על רבה רבו וכתב עליו, "דקי"ל דמאב"י ור"א, הלכה כאמוראי בתראי אף כנגד רבותיהו", ודבריו שם סותרים לדבריו כאן, וכן קשה ליב"ש, כיצד למד שדעת הרא"ש היא כר"י? **ובהגהות הגר"פ (פרק הזהב סי' יט הג"ה א), מביא עוד הרבה מקומות שהרא"ש דן בזה וסותר עצמו, וכותב ע"ז "צא ובדוק בסימנים הנ"ל ותראה סתירות נפלאות ומאתר לאתר חלוק" עכ"ל. ולכן קשה להסביר כב"ח.**

והנה בפלפולא חריפתא (ב"מ פ"ב אות ל) מביא את הב"ח וכותב עליו שדבריו נכונים, רק לדעת הר"י, אבל לרא"ש שסובר דגם ר"א הלכה כמוותו לגבי רבותיו (וא"ת מנ"ל הא? הרי ראינו שסותר הרא"ש את עצמו: "ל דפוק חזי, דברוב המקומות שכתב שגם אב"י ור"א הלכה כמוותם לגבי רבותם, כתב את זה בדעת עצמו בלי להביא אחרים, אולם במקום שפסק כר"י, הביא את זה בדעתו או כדי לפרש את דעתו ולא בסתם. אך אכן מנידוננו (עירובין פ"ב סי' ד) קשה על הפלפולא חריפתא, שפה קילס הרא"ש את פסק הרמב"ם מכח סברה זו ודו"ק), צריך לפרש את דבריו "דמשום דרב ביבי שהיה ג"כ בימי ר"א, שהרי מרב נחמן קא בעי לה, ולקמן בגמרא דף כד ע"ב ר"א הוה שקיל ואזיל בתריה דרב נחמן, וכיון דלרב ביבי בעי לה, הלכך לא מכרעא פשיטותא דרבא" עכ"ל. וקשה, דהרי קי"ל דאין ספק מוציא מידי ודאי? (ואע"ג דביב"ש (כללי הגמרא הנוספים כלל תקלב) כתב בשם הריטב"א דהא דאין ספק מוציא מידי ודאי, ה"מ כשהיו באותו דור, אבל אם בתראה דהלכתא כוותיה מסופק בדבר, אע"ג שהיה ודאי לקמאי, לא אמרין אין ספק מוציא מידי ודאי, שהרי הבתראי ראו סברת הקמאי ובכ"ז הסתפקו. לנידונינו אין ראייה, דהא רב ביבי ור"א בני דור אחד הם. אא"כ נאמר שרב ביבי נפטר אחרי ר"א ולכן הוא בתראה לגבינו). אלא שאחר שרב ביבי קיבל את סברת רב נחמן (ב"מ כב ב) שוב הוא לא מסופק, וחזר להיות מחלוקת אמוראים בני אותו דור ולכן נזקקו הר"י והרא"ש לראייה מדף כה ע"ב.



לדירה על ידי השנייה, אם הרחיקה מהראשונה שלשה טפחים מותר". כמובן שלפי זה מדובר במקרה בו פתח את הפתח לפני שבנה את המחיצה הזו (משנ"ב ס"ק נא ע"פ המג"א).

ואם המחיצה קרובה למחיצה הישנה פחות מג' טפחים - לא מועילה, ואינה נחשבת הקפה חדשה לדירה. אבל אם על ידי מחיצה זו מתמעט הקרפף משיעור בית סאתיים, מועילה מחיצה זו (הקרובה פחות מג' טפחים לישנה) כי אין הלכה בזה כרמב"ם.

5. טיחת טיט על המחיצה - גם זה במסכת עירובין (כה א): "טח בו טיט ויכול לעמוד בפני עצמו הוי מיעוט. אינו יכול לעמוד בפני עצמו רבה אמר הוי מיעוט רבא אמר לא הוי מיעוט רבה אמר הוי מיעוט השתא מיהא קאי רבא אמר לא הוי מיעוט כיון דלא יכול למיקם בפני עצמו לא כלום הוא".

בביאור הלכה (ד"ה הוי) כתב בשם הגאון יעקב שמחלוקת רבה ורבא לא הייתה אלא במקום בו תחילה בנה הכותל ואחר זמן בא לטוח בטיט כדי למעט. אבל במקום בו מתחילה כשבנה הקיר טח בטיט כדי למעט, כולי עלמא מודים שלא צריך שהטיט יעמוד בפני עצמו.

וכבר הזכרנו לעיל את המחלוקת הראשונים אם פסוק כרבה או כרבא. לרמב"ם ולרא"ש הלכה כרבה ולראב"ד, רז"ה ומהר"ם מרוטנבורג הלכה כרבא.

ובשיטת הרמב"ם יש שאלה - איך פסק לגבי מחיצה שרחוקה פחות מג' מהכותל, שבטלה ולא ממעטת, ואילו לגבי טיחה בטיט פסק שממעט? המגיד משנה מגיד (שם) מתוך: "שכשהמחיצה תוך ג' לכותל כבר ניכר שיש בשטח קרפף זה יותר מבית סאתים שהרי המחיצה הזו מוקפת שטח הקרפף מכל צד והיא בעצמה אינה ראויה למעט כל שהוא תוך ג' אבל כשטח הכותל בטיט אין טיחה זו מוקפת השטח והרי זה כאילו מעיקרו לא היה בו יותר מבית סאתים".

להלכה פסק השו"ע: "טח טיט על מחיצות הראשונות למעט אוירו ונתמעט, אם הטיט עבה שאם תנטל מחיצה הראשונה ראויה לעמוד בפני עצמה, הוי מיעוט; ואם לאו, לא הוי מיעוט". כלומר השו"ע פסק כרבא, כדעת הראב"ד וסיעתו. אבל במשנה ברורה (ס"ק נה) כתב שיש להקל לעת הצורך כדעת רבה, כי האחרונים הקשו על המחבר שהשמיט שיטת רמב"ם ורא"ש שלא כדרכו לפסוק כמותם (שעה"צ ס"ק נג).

כל זה אמור בשני תנאים: א. שעל ידי הטיח יתמעט אויר הקרפף מבית סאתיים. ב. שיהיה גובה הטיח עשרה ורוחב שלשה, שאם לא כן לא נחשב לכלום. אם יש לו שיעור זה, די בטיחה באחד הכתלים ולא צריך בכולם (משנ"ב ס"ק נד).

6. קירוי חלק מהקרפף - גם זה בעירובין (כה א). מחלוקת רבה ורבי זירא. קרפף שגודלו בית שלש סאים וקירה בו בית סאה. לרבה אסור לטלטל בקירוי, כי הוא מצטרף לסאתיים שלא מקורים ויש פה קרפף יתר על בית סאתיים. לרבי זירא מותר לטלטל בכל הקרפף כי פי תקרה יורד וסותם, והקירוי ממעט את הקרפף ונמצא שיש פה קרפף בית סאתיים ועוד מקום מקורה בית סאה.



והגמרא רוצה להעמיד את מחלוקתם במחלוקת רב ושמואל אם מותר לטלטל באכסדרה, שיסודה הוא האם אומרים פי תקרה יורד וסותם- והגמרא דוחה, שבאכסדרה שגגה שטוח, רבה מודה שפי תקרה יורד וסותם. מחלוקתו עם רבי זירא היא בגג משופע.

יוצא שרבה מחמיר ורבי זירא מיקל- זוהי שיטת הגמרא לפירוש רש"י. אבל הרמב"ם (פט"ז מהל' שבת הל' ז) גרס 'אוויר קיריו מתירו' (ולא כרש"י שגרס מייתרו) ולשיטתו רבה מיקל ורבי זירא מחמיר. וכך גרסת הרא"ש (פ"ב סי' ד) שכתב שהאור זרוע פסק כרבה שהיקל בעירוב.

להלכה העלה הבית יוסף להקל, שכן פסקו ר"ח, רמב"ם, או"ז, מהר"ם מרוטנבורג ורא"ש.

אלא שנחלקו הראשונים באיזה אופן אומרים פי תקרה יורד וסותם. ויש בזה שלש שיטות: לרש"י מדובר בגג משופע. לתוס' ולרמב"ם אפילו בגג פתוח מכל צדדיו. לרשב"א דוקא שקירה על גבי שתי מחיצות סמוכות (הביאו מ"מ על הרמב"ם שם).

להלכה פסק השו"ע (סעי' יב): "קרפף בית שלשה סאין וקירה ממנו בית סאה, מותר, אפילו אם הקירוי משופע". והמשנה ברורה (ס"ק צב) הביא שהאחרונים ביארו את החילוק שבין דין זה לסימן שסא סעי' ב, שם פסק המחבר שפיתקרה יורד וסותן הוא רק בגג שוה ולא בגג משופע? "דשאני הכא דמן התורה רה"י גמור הוא לכו"ע שהרי מוקף ד' מחיצות אלא שחכמים גזרו בקרפף יותר מבית סאתים ולהכי הקילו בפי תקרה אף שפיה בשיפוע משא"כ התם דנפרץ מחיצה לא אמרינן יורד וסותם אלא א"כ פיה שוה".

ג. קרפף שהיה מותר ונהפך לאסור

החלק השני של השיעור והאחרון של הסימן, עוסק בדין מקום שהיה מותר לטלטל בו ונעשה בו שינוי המביאו או לא מביאו לאיסור. ויש חמש דוגמאות לזה בסימן: נטיעת אילנות, זרעים, כניסת מים, חצר וקרפף סמוכים שנפרצו זה לזה, תקן על ידי מחיצה ונפלה חוזר לאיסורו הראשון.

1. נטיעת אילנות- במסכת עירובין (כג ב) הגמרא אומרת שקרפף יותר מבית סאתיים שהוקף לדירה, ומותר לטלטל בו, ונטעו בו אילנות, לא בטלו האילנות את ההקפה לדירה ועדיין מותר לטלטל בו. והגמרא (כד א) מביאה שיש בהיתר זה מחלוקת אמוראים. לדעת רב יהודה בשם אמיבי, רק אם האילנות נטועים בשורות, שנוח לישב בצלן, לא מבטלים את ההקפה לדירה. ולדעת רב נחמן, אע"פ שהאילנות נטועים בערבוב ולא בשורות, מותר לטלטל. והגמרא מביאה 'מעשה רב': "מר יהודה אקלע לבי רב הונא בר יהודה חזנהו להנהו דלא עבידי אצטבלאות וקא מטלטלי בגוייהו אמר ליה לא סבר לה מר להא דאבימי אמר ליה אנא כרב נחמן סבירא ליי". וכך פסקו רמב"ם (פט"ז מהל' שבת הל' ו) ורא"ש (פ"ב סי' ב).

ופסק השו"ע (סעי' ט): "קרפף יותר מסאתים שהוקף לדירה ונטע רובו אילנות, אפילו אינם נטועים שורות שורות אינם מבטלים הדירה".



2. זרעים- גם זה בגמרא שם: "קרפף שהוא יותר מבית סאתים שהוקף לדירה נזרע רובו הרי הוא כגינה ואסור". מאחר שבמקום זרעונים לא גרים ולא משתמשים, ואסור לטלטל גם בחלק שלא זרוע כי הוא בטל לרוב הגינה שזרועה.

ויש בגמרא שלש העמדות בזה:

א. **נזרע רובו-** יותר מבית סאתיים (זרוע), אסור לטלטל. כי החלק הזרוע נחשב כרמלית והחלק שלא זרוע הוא חצר שנפרצה לכרמלית ואסור לטלטל שם כלל. ואם החלק הזרוע פחות מבית סאתיים מותר לטלטל, שהרי פחות מבית סאתיים אפילו בלי דירה מותר לטלטל וההיתר לטלטל ממקום הזרעים לחצר בנוי על רבי שמעון שמתיר לטלטל מגג לקרפף ולחצר שכולם רשות אחת. **נזרע מיעוטו-** אפילו אם הזרוע בית סאתיים מותר לטלטל, שהמיעוט בטל לרוב.

ב. **נזרע רובו-** בכל מקרה אסור. **נזרע מיעוטו-** אם הזרוע הוא בית סאתיים אסור, כי אז יש לו שם בפני עצמו- קרפף, ואסור לטלטל מחצר אליו, כדעת רבנן. אם הזרוע פחות מבית סאתיים מותר.

ג. **נזרע רובו-** בכל מקרה אסור. **נזרע מיעוטו-** אם הזרוע בית סאתיים מצומצם, מותר (כר"ש). יותר מזה, אסור.

רמב"ם (שם) והרא"ש (שם) פסקו כלשון האחרונה. וכך פסק השו"ע: "אבל אם נזרע רובו הזרעים מבטלים הדירה אפי' אין בהם אלא סאתים. נזרע מיעוטו, אם אין בו אלא סאתים מותר; יותר מסאתים, אסור".

ויש בדין זה מספר פרטים באחרונים:

- נזרע מחצה על מחצה דינו כנזרע רובו (משנ"ב ס"ק סט).

- קרפף בית סאתיים שנזרע כולו מותר לטלטל בו כלים ששבתו בתוכו. אבל מהבית לקרפף ולהיפך אסור כי הם שתי רשויות (ור"ח חולק בזה ויבואר לקמן- ביאור הלכה ד"ה קרפף).

- עיר מוקפת חומה, ויש בה גינות זרועות, לא מבטלים הזרעים את היקף חומת העיר (שהקופה לשם דירה אחרי שנבנו בתי העיר). כך פסקו הדבר שמואל, חכם צבי ויעב"ץ. אמנם נראה (ביה"ל) שכל זה כשאין לזרעים מחיצה משל עצמם, שאם יש להם מחיצה משל עצמם לא תועיל להם חומת העיר. וגם ההיתר של החומה דחוק שלרוב הראשונים אין חילוק בזה, ולכן אין להקל יותר מזה. (ביאור הלכה ד"ה אבל אם)

- קרפף שהיו בו זרעים וכעת אין בו יש להסתפק אם בטלו מחיצותיו לגמרי ועל מנת להתיר את המקום צריך לפרוץ לגדור מחדש לשם דירה, או שהאיסור הוא רק בזמן שיש בו זרעים אבל כשאין בו זרעים מותר לטלטל בו. ואין להביא ראייה לזה מדין חומה שעל גבי חומה, שבזמן שהתחתונות קיימות העליונות לאו כלום הם וכשהסתלקו התחתונות הרי העליונות נחשבות למחיצה, שיש לחלק שם התחתונות מעולם לא בטלו את העליונות, אלא היו העליונות כמי שאינם. משא"כ אצל הזרעים בטלו את המחיצה. ומהרשב"א בעבודת הקדש משמע כצד הראשון, להחמיר. וכן משמע מרבנו חננאל. וכל זה בקרפף, אבל בחצר- יש מקום להקל בשעה שאין זרעים בצרוף שיטת הראש שמסתפק בחצר בכל מקרה (כשהיא פחותה מבית סאתיים אפילו יש בה זרעים). (ביאור הלכה ד"ה הזרעים).



2.* זרעים - מתוך הדין בזרעים שמבטלים קרפף, הסתפק הרא"ש (פ"ב סי' ב) האם זרעים מבטלים את מחיצות החצר או שלחצר יש חשיבות גדולה יותר (מאחר והיא לפני הבית וצמודה אליו ופתוחה אליו). והטור מסיים על ספקו של הרא"ש: "וטוב להחמיר".

ולכן פסק השו"ע: "מי שיש לו גינה בחצירו:

א. אם הוא רוב החצר: 1. אפילו אין בה אלא בית סאתים לא יטלטל ממנו ומן החצר לבית.

2. ואם הוא יותר מסאתים, לא יטלטל בה ובחצר אלא בד' אמות.

ב. ואם היא מיעוט החצר: 1. מה שיש בה יותר מסאתים אוסר כל החצר.

2. ואם יש בה סאתים או פחות, אסור להוציא ממנה לבית".

ובמקרה באחרון (מיעוט החצר שאסרנו להוציא מהגינה לבית) כתב המשנה ברורה (ס"ק פג) שמהחצר הסמוכה לגינה זו מותר לטלטל. והביא שיש אוסרים (מרדכי ותוס') כי לעניין כלי הבית נחשבת הגנה למקום אסור והחצר פרוצה לגינה. אמנם כל זה ביותר מבית סאתים אבל פחות מבית סאתים יש להקל. והמגן אברהם מקל בפחות מבית סאתים לטלטל אפילו מהגינה לבית ולא רק מהחצר. ובשער הציון (ס"ק עז) העיר שהרבה ראשונים סוברים כך, כי המיעוט בטל לרוב (והגינה היא מיעוט) ואע"פ שהטור החמיר בזה, ניתן לסמוך על הראשונים ובשעת הדחק להקל.

וכל זה כשאין מחיצה בין החצר לזרעים. ואם יש מחיצה כל אחד מהם נידון לעצמו, ומותר להוציא מהבית לחצר ולטלטל בכל החצר. וחלק הזרוע - אם הוא בית סאתים אסור לטלטל בו כי הוא כרמלית. בית סאתים או פחות מותר לטלטל בו וממנו ואליו מהחצר חוץ מכלים ששבתו בבית (שהבית רשות אחרת)³. (ג"ז משנ"ב שם).

3. נכנסו מים - בעירובין (כד א): "קרפף יותר מבית סאתים שהוקף לדירה ונתמלא מים סבור רבן למימר כזרעים דמו ואסיר אמר להו רב אבא אחוה דרב בריה דרב משרשיא הכי אמרין משמיה דרבא מים כנטעים דמו ושרי. אמר אמימר והוא דחזיין לתשמישתא אבל לא חזיין לתשמישתא לא אמר רב אשי דחזיין לתשמישתא נמי לא אמרן אלא שאין בעומקו יותר מבית סאתים אבל אם יש בעומקו יותר מבית סאתים אסור ולא מילתא היא מידי דהוה אכריא דפירי".

ונחלקו הראשונים מה הדין כשהמים לא ראויים לתשמיש (שתייה)⁴ ואין בעומקם עשרה טפחים. לדעת רש"י ורשב"א (עבודת הקדש ש"ג סי' ג הביאו מ"מפט"ז משבת ה'ו) כל פחות מעשרה לא מבטל, ואין דין המים כזרעים. ורק כשעומקם עשרה ואינם ראויים לתשמיש מבטלים את החצר. מאידך לשיטת הרא"ש (פ"ב סי' ד) כל מים שאינם ראויים לתשמיש מבטלים. והגמרא סברה לחלק בראויים לתשמיש בין יש עשרה לאין עשרה. אבל בלא ראויים תמיד מבטלים.

³ וכאן הזהיר המשנה ברורה אזהרה מעשית: "על כן ראוי שלא לאכל או לשתות בגנה בשבת, דאי אפשר להזהר בזה".

⁴ ויש אומרים שדי בתשמיש כל שהוא כגון כביסה (רשב"א וריטב"א וכן נראה דעת הרמב"ם - שעה"צ ס"ק פא)



השו"ע פסק (סעי' יא) כדעת רש"י ורשב"א: "קרפף יותר מבית סאתים שהוקף לדירה ונכנסו בו מים, אם ראויים לשתייה אין מבטלין הדירה אפילו אם המקום שנתפשטו שם יותר מסאתים, ואפילו הם עמוקים הרבה; ואם אינם ראויים לשתייה דינם כזרעים, והוא שיהא בעמקם עשרה טפחים".

אבל בביאור הלכה (ד"ה והוא שיהא) הביא עוד הרבה ראשונים שסוברים כרא"ש (טור, ראב"ד, רז"ה וספר הבתים) ולכן: "ראוי להחמיר שלא במקום הדחק".

ועל שיטת הרשב"א הקשה בשער הציון (ס"ק פה), שאם אנו סוברים שעמוק עשרה מבטל ופחות מכאן לא, איך יהיו דינו כזרעים ויבטל את החצר? הרי עומק עשרה הוא מחיצה, והרי זה כזרעים וחצר שיש ביניהם מחיצה? אלא צריך לומר, מתרץ בשעה"צ, שמדובר שיש עומק עשרה בתל המתלקט עשרה מתוך חמש אמות- שאז המדרון נוח ואינו נחשב למחיצה.

ואכן אם העומק עשרה הוא בפחות מרוחב ארבע אמות- הרי זה מחיצה (מג"א ושאר אחרונים וכן דעת הרשב"א). אך הריטב"א חולק ולדעתו תל המתלקט הוא רק במקום שאין מים, ואם יש מים המדרון לא נחשב לכלום ואינו מחיצה. ובביאור הלכה (ד"ה דינם כזרעים) נשאר בצ"ע בדין זה.

4. חצר וקרפף סמוכים שנפרצו זה לזה- במסכת עירובין (כה ב): "אמר רבי זירא ומודינא בקרפף שנפרץ במלואו לחצר שאסור". והגמרא מבררת שסברת האיסור היא, שאויר החצר מתוסף לאויר הקרפף ויחד יש בהם בית סאתיים. "מתקיף לה רב יוסף וכי אויר המותר לו אוסרו?!" הרי לפני כן היה מותר לטלטל מהקרפף לחצר, כדעת רבי שמעון שהזכירה לפני כן, ומדוע כשנפרץ הכותל פתאום נהפך לאיסור? אביי משיב לרב יוסף- שיש כאן אויר שלא היה לפני כן, האויר של רוחב המחיצה והוא שאוסר ולא אויר החצר.

והראיה מדברי רב חסדא שאמר: "קרפף שנפרץ במלואו לחצר חצר מותרת וקרפף אסור", ומדוע חצר מותרת? כי היא רחבה יותר מהקרפף, וההיתר שמדברים בו הוא רק בצדדים שמתרחבים יותר מהקרפף? והרי זה לא ייתכן, לפעמים הקרפף רחב מהחצר? אלא שהקרפף אסור משום שאויר המחיצה מביאו ליותר מבית סאתיים ואת החצר לא.

ואם כן נמצאו שתי דינים בגמרא בדין זה: קרפף שנפרץ לחצר ויש בו יותר מבית סאתיים, אסור לטלטל בו. קרפף שנפרץ לחצר והיא מתרחבת מצדדי הקרפף, מותר לטלטל באותם צדדים.

ונחלקו הראשונים האם הגמרא מדברת במציאות שבקרפף יש בית סאתיים ועל ידי הפירצה הוא יותר מבית סאתיים (וכפי שהסברנו עד כה, וכן דעת רש"י, רשב"א ורא"ש). או שמדובר בקרפף יותר מבית סאתיים שהוקף לדירה, ועל ידי הפירצה מתבטלת הקפתו, וזו שיטת רמב"ם פט"ז מהל' שבת הל' ז: "נפרץ במלואו לחצר ונפרצה חצר כנגדו, חצר מותרת כשהיתה והקרפף אסור כשהיה, שאין אויר החצר מתירו" [והראב"ד השיגו: "א"א אינו תופס דרך הגמרא (עירובין כה) אלא אפילו קרפף בית סאתים שנפרץ במלואו לחצר הקרפף אסור מפני שאויר מחיצות מייתרו והחצר מותרת כשהיתה"].

להלכה פסק השו"ע (סעי' יג): "קרפף בית סאתים מצומצם וחצר שנפרצו במלואם זה לזה, הקרפף אסור מפני שמקום המחיצה מייתרו ונעשה יותר על סאתים".



המשנה ברורה (ס"ק צד) מסביר שהיתר החצר תלוי במציאות. אם החצר כולה פרוצה לקרפף, הרי אסור לטלטל בה, שנפרצה במילואה למקום האסור, אך אם יש לה משך בצדדים מותר לטלטל בה.

ובביאור הלכה מקשה: שסתם כותל לא רחב אמה. והרי לדעת הרא"ש כל שאינו יתר אמה על בית סאתיים, מותר לטלטל בו. ואם כן איך מצאנו קרפף בית סאתיים שבפריצת הכותל יאסר? ואדרבא מסוגיה זו משמע שלא כרא"ש ושלא צריך אמה, ואם כן קשה סתירה בהלכה, שפה נפסק לא כרא"ש ובזרעונים נפסק כרא"ש⁵?

החזון איש (סי' פח ס"ק כח) תמה על דבריו, וכתב שלא אמר אדם מעלם שצריך שיהא יותר על בית סאתים אמה. ודברי הרא"ש שהביא הבה"ל אמורים רק לענין בית סאתים ופחות מבית סאתים לענין איסור הוצאה והכנסה אל הבית.

5. תקן על ידי מחיצה ונפלה חוזר לאיסורו הראשון- המקרה האחרון בסימן מובא גם הוא באותו דף במסכת (עירובין כה ב): "ההוא בוסתנא דהוה סמיך לגודא דאפדנא נפל אשיתא ברייתא דאפדנא סבר רב ביבי למימר ליסמוך אגודא גוויאתא אמר ליה רב פפי משום דאתו ממולאי אמריתו מילי מולייאתא" הנך מחיצות לגואי עבידן לבראי לא עבידן".

ויש מחלוקת ראשונים בפירוש גמרא זו :

לרש"י- המקרה הוא שהיה פרדס נטוע אילנות, ואינו מקום דירה שהיה רחב יותר מבית סאתים, והיה סמוך למחיצת הטרקלין, ואותה מחיצה היתה אחת ממחיצות הבוסתן והיתה פתוחה לצד הבוסתן וכך הוא נחשב מוקף לדירה. אותו כותל נפל, ונשארו המחיצות הפנימיות של הטרקלין. רב ביבי חשב לסמוך על המחיצות הפנימיות ולהתיר לטלטל בבוסתן. רב פפי דחה את דבריו ואמר לו שהמחיצות הפנימיות לא היו לשם הבוסתן ואין לסמוך עליהם.

לר"ח- הבוסתן היה גדול מבית סאתיים ולא מוקף לדירה, ואז הקיפו אותו לדירה על ידי בניית מחיצה רחוקה ארבע טפחים ממחיצת הבוסתן, וכשמחיצה זו נפרצה רצה רב ביבי להתיר לטלטל ולסמוך על מחיצת הטרקלין, ועל זה אמר לו רב פפי שמחיצת הטרקלין לא נעשתה לדירה.

לריטב"א- הציור הוא כמו רש"י, אלא שהסברות שונות. הסברה להתיר היתה שמאחר ומתחילה ההיתר היה מפני שהכותל עשוי לדירה ומחמתו נחשב הבוסתן מוקף לדירה (ודלא כרש"י שהצריך

⁵ בספר דף על הדף (עירובין כה ב) כתבו לתרץ: "ולחומר קושית הבה"ל אולי אפשר ליישב, דהרי לפי הרא"ש כל זמן שאין אמה יותר על בית סאתים. עדיין אין זה נחשב ליותר מבית סאתים. וא"כ אפשר להעמיד את הסוגיא בקרפף שהוא בית סאתים ועוד משהו (שעדיין נחשב בכך לבית סאתיים ולא ליותר מבית סאתיים א) ונפרצה המחיצה המבדלת בין הקרפף לחצר. ועל ידי עובי המחיצה שהיא פחותה מאמה, נהי' הקרפף בית סאתיים ואמה, ומעתה נחשב הקרפף ליותר מבית סאתיים. ועיקר חידוש הגמ' שע"י שנפרצה החצר הרי היא יותר מבית סאתיים, ופשוט". ע"כ.

⁶ שלי"ה כללי התלמוד כלל פה קדוש: "דע כי צריך הענין לפרש להיות דבר טוב יוצא מהדיבור הזה, או להיפך בדבר על ענין אחר הבא לטעות, ומימי טרחתי תהלה לקל, כשמצאתי כן בגמרא לפרש על דבר טוב ועלתה בידי, והכל לפי הענין אשר מוזכר דבר זה שם. ואזכיר אחת מהנה, מה שאמרו משום דממולאי קאתיתו לא אמר דרך זלזול חס ושלוס, אלא דרך חכמה ומוסר. והוא על דרך שאמרו רבותינו ז"ל (ראש השנה יח א), על בית עלי, בזבח ובמנחה לא יכופר, אבל בתורה ובגמילות חסדים יכופר, ועל כן הוכיחו מאחר שבאתם ממולאי, צריך אתם להתבונן בתורה ביתר שאת, שלא יהיו דברים ממולאים, ובזה תתכפר. וכל כהאי גוונא ישמע חכם ויוסף לקח".



פתח) מה לי כותל זה ומה לי הכתלים הפנימיים וצריך להתיר. וסברת רב פפי היתה שיש חילוק גדול, כי הכותל הסמוך לבוסתן נבנה מתחילה גם לטרקלין וגם לבוסתן, ושאר הכתלים נבנו רק לטרקלין.

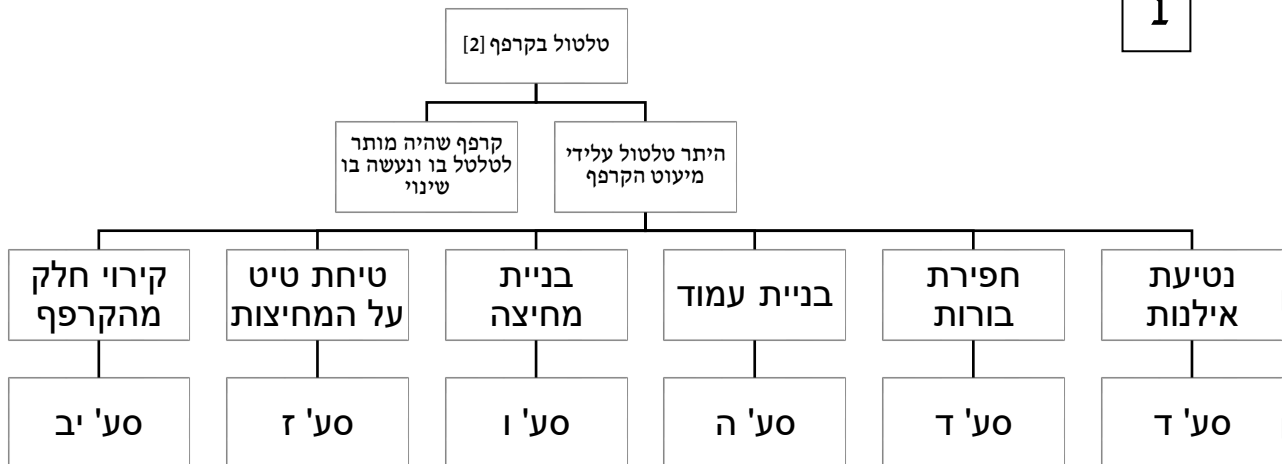
להלכה פסק השו"ע (סעי' יד) כדברי ר"ח: "קרפף יותר מבית סאתים שלא הוקף לדירה, ופתח בו פתח ועשה מחיצה לפניו יותר מעשרה, והותר ע"י מחיצה זו שעל ידה בטלה מחיצה ראשונה שלא היתה לשם דירה, ואח"כ נפלה מחיצה אחרונה, חוזר לאיסורו".

המגן אברהם פסק את דברי רש"י והריטב"א וכן פסק משנ"ב (ס"ק קא): "כתבו הפוסקים דאם אחד מצדי הקרפף הוא כותל של בית והיה פתח ולבסוף הוקף ונפל הכותל אף על גב דנשארו כותלי גוואי שבבית והם סותמים הקרפף אעפ"כ נאסר הקרפף שהרי מחיצות הפנימיות לחדרים הפנימים נעשו ולא ליעשות כותל לקרפף ולא דמי למחיצות חיצוניות שלזה ולזה נעשו".

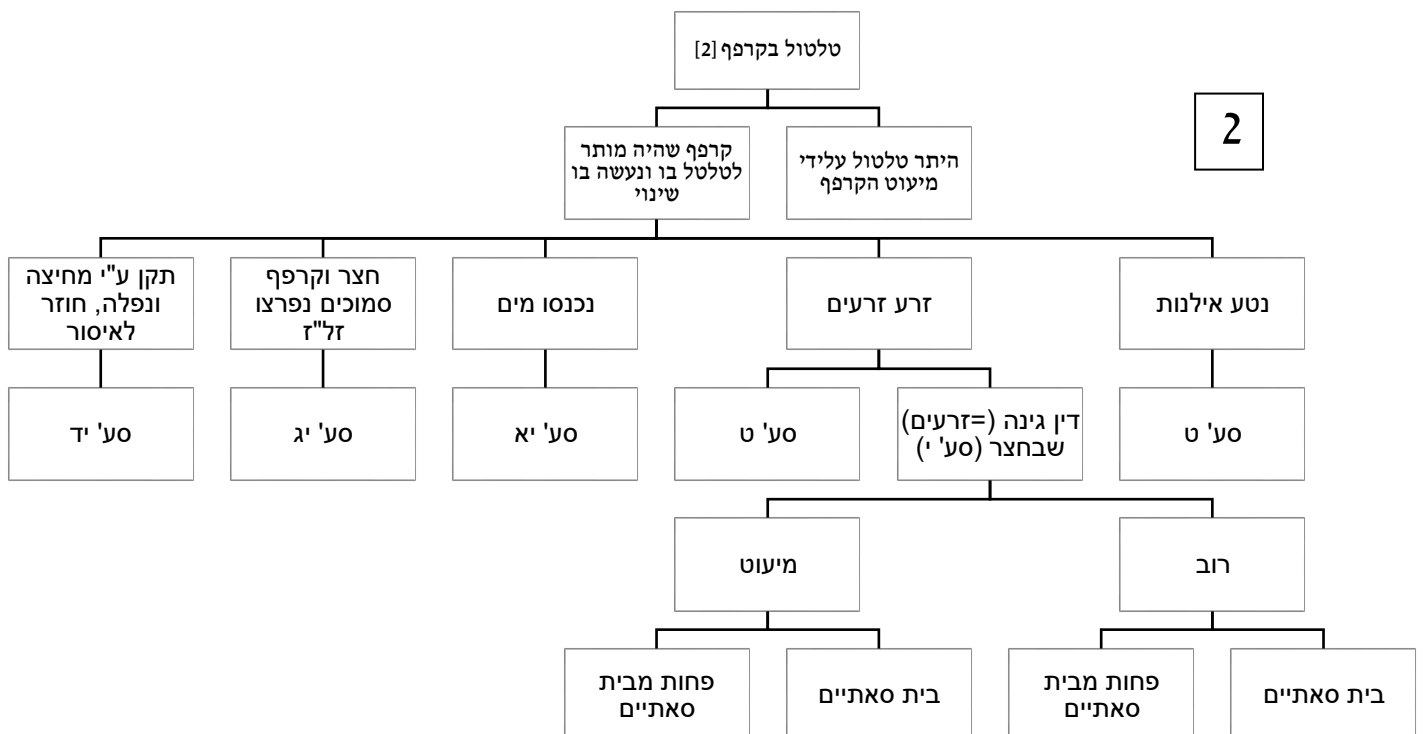


דף עזר לשיעור (6)

1



2



שיעור 7 - דיני מחיצה [1] (סי' שסב סעי' א - ז)

א. פתיחה

סימן שסב עוסק בדיני המחיצה. אמנם כבר למדנו בסימן שמה שגובה המחיצה המינימלי הוא עשרה טפחים, אך שם עסקנו בהגדרת רשות היחיד - כאן אנו עוסקים במחיצה עצמה.

ניתן לחלק את דיני המחיצה לשלשה נושאים :

1. אופן הבניה (סעי' א - ד)
2. חומר הבניה (סעי' ה - ז)
3. דין מחיצה שאינה שלימה (סעי' ח - יב)

ב. אופן הבניה

באופן הבניה יש חמשה נידונים שנוגעים להגדרות בניית מחיצה. הראשון : האם מחיצה שאינה עשויה לדירה מתירה טלטול, שאלה זו שייכת לאופן הבניה, מאחר ובניית מחיצה מורכבת ממעשה וכוונה, פה אנו דנים על הכוונה. השני : דין מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה. הנידונים השלישי הרביעי והחמישי : בניית מחיצה על גבי תל, על חריץ ומחיצה העומדת מאליה, עוסקים במעשה (בפעולה), איך בונים? צריך לבנות מחיצה מלאה או שאפשר להשתמש במחיצה קיימת? צריך בכלל פעולה אן שהעיקר זה התוצאה, שיש מחיצה ואין חיוב שהאדם יבנה אותה. בנידון השישי : ספינה, אנו דנים גם על הכוונה וגם על המעשה.

1. מחיצה שאינה עשויה לדירה - בנידון זה יש הגדרה ופרטים.

*הגדרה- במסכת עירובין (כו א) כתוב שמחיצת אדרכתין לא נחשבת מחיצה. רש"י פירש : "אדרכתין בנאים שעושים מחיצה לצל סביבותיהם כשבונים בחמה, כיון דלצניעותא היא ולמחר סתרי לה לאו כלום היא". התנאי שרש"י הזכיר, שמפרקים את המחיצה אחרי יום, מוכרח? מה הדין במחיצה שלא מפרקים אותה אחרי יום, אבל היא לא עשויה לדירה?

בהמשך הגמרא יש עוד דין, מחיצה העשויה לנחת אינה מחיצה. מפרש רש"י : "שלא לדור שם אלא להשתמר מה שיניחו שם". לכאורה מחיצה כזו לא מפרקים כל יום, ולפי זה הדגש הוא האם המחיצה עשויה לדירה או לא.

בהמשך הדף, רש"י (ד"ה להרע) מביא מתשובות הגאונים גרסה אחרת בגמרא ומפרש שם באופן אחר : "מחיצה דאבורנקא נמי לצניעות עבידא וכן לנחת להשתמש להניח בה טליתותיהן ולבושיהן שפושטים שם ושאר כלי תשמישם".

ואם כן אנו במבוכה בפירוש רש"י- מהי המחיצה שאינה מתירה טלטול? מחיצה שעושה ליום אחד? מחיצה שעשויה לשמירה? או מחיצה שעשויה לצניעות?



התורת חיים, אחרי שמקשה על רש"י, מסביר שאכן יש שתי סיבות בגמרא מחמתן מחיצה לא תועיל- הראשונה שהמחיצה לא עשויה לדירה אלא לצניעות ולשמירה, השנייה שהמחיצה לא עשויה להתקיים אלא לפרק. ההבדל בינו לבין רש"י הוא לא בדין אלא בגרסת הגמרא ובביאורה. הוא גורס 'כל מחיצה שאינה עשויה לנחת אינה מחיצה' (ולא כרש"י שראינו לעיל שגורס 'מחיצה העשויה לנחת אינה מחיצה')¹ ולפי זה הוא מסביר את הביטוי 'מחיצה עשויה לנחת'- מחיצה עשויה לקיום. דוגמא לדבר- 'כלי עץ העשוי לנחת' (יומא כא ב ושי"נ) שפירושו כלי עץ שעשוי לעמוד במקומו ולא לזוז, כגון שלחן לחם הפנים². ולכן מחיצה שאינה עשויה לנחת, כלומר לקיום, אינה מחיצה. וכן מחיצה העשויה לצניעות ולא לדירה אינה מחיצה.

על כל פנים מגמרא זו למדנו שמחיצה שיעודה הוא להגן מפני השמש, או לצניעות, או לשמירה על הכלים וכדומה אינה מחיצה. **אלא שנחלקו הראשונים לאיזה עניין אינה מחיצה.**

רמב"ם (פטי"ז מהל' שבת הל' טו) פסק: "כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה, וכל מחיצה שאינה עשויה לנחת אינה מחיצה, וכל מחיצה שאינה עשויה אלא לצניעות בלבד אינה מחיצה. וכל מחיצה שאין בגבהה עשרה טפחים או יתר אינה מחיצה גמורה³". מדבריו משמע שמחיצה שעשויה לצניעות אינה מחיצה כלל, בדומה למחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה. וממילא רשות מוקפת במחיצה כזו, אינה רשות היחיד (ואפילו פחות מבית סאתיים).

מאידך המגיד משנה הביא בשם רשב"א שמחיצות אלו מועילות להגדיר רשות שהיא פחות מבית סאתיים כרשות היחיד, אלא שאינן מועילות להגדיר רשות יותר מבית סאתיים כמוקפת לדירה.

להלכה השו"ע (סעי' א) פסק כרשב"א: "כל מחיצה שלא נעשית לדור בתוכה, אלא לצניעות או לשמור מה שיתנו בתוכה או לישוב בה כדי לשמור השדות, היא מחיצה לטלטל מה שבתוכה, אבל אינה מחיצה לעשות מה שבתוכה מוקף לדירה אם הוא יותר מב' סאתים".

***פרטים-** מתוך שהגדרנו שמחיצות שאינם מוקפות לדירה לא מועילות להתיר טלטול ביותר מבית סאתיים, נלמדו בסימן שלשה פרטים:

א. דין מחסן- הביאור הלכה (ד"ה או לשמר) מסתפק **בדין מחסן-** מאגאזין בלשונו. האם מותר לטלטל במחסן גדול מבית סאתיים? צדדי הספק: המחסן עשוי לשמירת חפצים ולא לדירה, ולפי האמור לעלי מחיצותיו אינן מחיצות להתיר טלטול ביותר מבית סאתיים. מאידך, המחסן מקורה, ואולי זה עדיף על רחבה שאינה מקורה. אך ברש"י (כב א ד"ה וכל דירה) מפורש שגם קירוי לא מועיל, אם המחיצות לא עשויות לדירה. אכן מרמב"ם (פטי"ז מהל' שבת הל' א) משמע שכל מקום מקורה אינו קרפף. ואף ברש"י יש צד לומר שמותר לפי שבניין חשוב כמחסן לא יכול להיות קרפף. ומסיים הביאור הלכה: "ועל כל פנים נראה פשוט דאם בבנין הנ"ל משתמש גם יתר צרכי ביתו הוא בכלל דירת אדם בכל גוני.

¹ מחלוקת זו בגרסאות מצאנו בין רמב"ם להלן לראב"ד בהשגות.

² וכך פירש גם במרכבת המשנה (חעלמא פטי"ז מהל' שבת הל' טו) בשם ספר הערוך (ערך ערס).

³ למה כתב הרמב"ם במקרה זה 'אינה מחיצה גמורה' ובמקרים הקודמים 'אינה מחיצה'? מגיד משנה- "ויכתב רבינו אינה מחיצה גמורה לפי שבפחות מכן הויה מחיצה וחולקת רשות כמבואר בדיני הכרמלית ומקום פטור".



ב. שדה שיושב בה שומר יום ולילה - ביאור הלכה (ד"ה כדי לשמור השדות): "עיי' בב"ח והובא באליה רבא ותוספת שבת שמצדד דאם השומר יושב בה יום ולילה ואינו הולך ללון בביתו הוא בכלל דירת אדם".

ג. אילן המיסך על הארץ - כתוב במשנה (עירובין צט ב): "אילן שהיה מיסך על הארץ אם אין נופו גבוה מן הארץ שלשה טפחים מטלטלים תחתיו שרשיו גבוהים מן הארץ שלשה טפחים לא ישב עליהן". ובגמרא: "אמר רב הונא בריה דרב יהושע: אין מטלטלין בו יתר מבית סאתים", מאחר וזוהי דירה שאינה עשויה לתשמיש אלא לאויר. ורש"י מדגיש שאפילו אם נטעו את האילן מלכתחילה על מנת לשבת תחתיו, לא מטלטלים בו, כי מחיצותיו אינם מחיצות העשויות לדירה.

במקרה הזה ישנם עוד מספר פרטים - ענפי האילן צריכים להגיע עד שלש טפחים מהקרקע כדי שיחשבו מחיצה על ידי דין לבד. צריך שיהיה מתחת הענפי גובה עשרה טפחים ברוחב ארבעה טפחים כדי שיחשב רשות היחיד.

ונפסק בשו"ע: "אילן שענפיו יורדים למטה, אם אינם גבוהים שלשה מן הארץ ועיקרן במקום שמחברין לאילן הוא גבוה עשרה, חשוב מחיצה ומותר לטלטל בכולו... ודוקא עד בית סאתים, אבל יותר מבית סאתים, לא, אפי' נטעו לכך כיון שאינו עשוי לדור בתוכו אלא להסתופף בצלו לשמור השדות".

2. דין מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה - במקרה הקודם, אילן המיסך על הארץ, נכנסה כבדרך אגב הגדרה נוספת בדין המחיצה. במסכת סוכה (כד ב): "אמר רב אחא בר יעקב כל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה". והגמרא מקשה, אם כן כיצד מתירה המשנה לבנות סוכה בין האילנות והרי הם נעים ברוח? ומתרצת שההיתר הוא כשממלא את אויר הענפים בעצים או בקש וקושר את הענפים שלא יזוזו ברוח⁴. וכמו הדין בסוכה כך אצלנו, בעירובין - לפי רב אחא בר יעקב שאמר 'כל', כל מחיצה זהו דינה. ולכן כתב הטור: "והוא שימלא האויר שבין הענפים בעצים או בקש ויקשור הענפים שלא ינידם הרוח שכל מחיצה שאינה יכולה לעמוד ברוח מצויה אינה מחיצה".

וכך פסק השו"ע. ובביאור הלכה כתב שאפילו אם עושה מחיצה זו בתוך ביתו שאין שם רוח, אינה מחיצה.

3. בניית מחיצה על גבי תל - בעירובין (צג ב) הגמרא מתלבטת האם מחיצה שגובהה חמשה טפחים שבנויה על גבי תל שגובהו חמשה טפחים, נחשבת למחיצה כי בסופו של דבר יש כאן מחיצה עשרה, או שהמחיצה והתל לא מצטרפים. לדעת רב חסדא במצב כזה אין צירוף ואין פה מחיצה. לדעת מרימר: "גידוד חמשה ומחיצה חמשה מצטרפין". והגמרא מספרת: "אשכחיה רבינא לרב אחא

⁴ משנה ברורה (ס"ק ז): "דע"י המילוי מתחזק המחיצה שלא תתנדנד ע"י הרוח ואפ"ה בעינן ג"כ קשירת הענפים בארץ בשביל זה". וכתב בשער הציון (ס"ק ה): "סוכה כ"ד ע"ב, אכן בגמרא לא נזכר קשירה, ובשולחן ערוך גופא היה אפשר לפרש דטעם המילוי משום שלפעמים הוי בין נוף לנוף יותר מג' טפחים, אכן בגמרא לא משמע הכי, וצריך עיון קצת על לשון הרמב"ם, שממנו בודאי העתיקו הטור והמחבר, מנין לו זה".



בריה דרבא אמר ליה תני מר מידי במחיצה אמר ליה לא והלכתא גידוד חמשה ומחיצה חמשה מצטרפין. ופירש רש"י: "חצר שקרקעיתה גבוה חמשה טפחים, והוסיפו על אותו גובה מחיצה חמשה".

והשו"ע פסק (סע' ב): "תל שגבוה חמשה והשלימו לעשרה, שעשה עליו מחיצה גבוה חמשה, חשובה מחיצה לטלטל ולכל דבר".

ובביאור הלכה (ד"ה תל שגבוה) מסופק באיזה תל מדובר כאן. האם די בתל שגובהו חמשה טפחים ברוחב שתי אמות (יחס חצי מתל המתלקט שנחשב מחיצה בכל מקום). או שמאחר והוא נמוך, לא די ביחס זה אלא צריך שיהיה זקוף. עוד ספק- תל שגובהו פחות משלשה טפחים ובנה עליו מחיצה יותר משבעה (והשלימו לעשרה), האם השלשה מצטרפים לשבעה או שכל שלשה סמוך לארץ בטלים.

ולגבי מקום בניית המחיצה, כתב המשנה ברורה (ס"ק יב) שיש לבנות את המחיצה על שפת התל. והוא הדין שלשה טפחים משפת התל (ביאור הלכה ד"ה שעשה). אבל הרחיק יותר משלשה יש להסתפק אם מועיל או לא.

4. חריץ עמוק חמשה ובנה עליו מחיצה חמשה - סעיף זה הוא חלק מהסעיף הקודם. ונפסק במשנה ברורה (ס"ק יא): "והוא הדין חריץ שעמוק ה' טפחים ועשה על שפת החריץ מחיצה גובה חמשה מצטרפין להחשב מחיצה של עשרה טפחים".

5. מחיצה העומדת מאליה - במסכת עירובין (טו א) חלוקים אב"י ורבא בדין לחי העומדת מאליה. לאב"י נחשבת לחי, לרבא לא נחשבת לחי⁵. אבל שניהם מודים שמחיצה העומדת מאליה היא מחיצה.

⁵ במחלוקת אב"י ורבא הלכה כרבא בכל מקום לבר משש הלכות בהם הלכה כאב"י וסימנם יע"ל קג"ם ואלו הם:

יאוש שלא מדעת- "דבר שסתמו יאוש, לכשידע שנפל ממנו, וכשמצאו עדיין לא ידעו הבעלים שנפל מהן" (לשון רש"י בבא מציעא כא ב ד"ה יאוש). לדעת אב"י לא הוי יאוש לדעת רבא הוי יאוש (בבא מציעא כב ב).

עד זומם- "אב"י אמר למפרע הוא נפסל ורבא אמר מיכן ולהבא הוא נפסל". (סנהדרין כז א).

לחי העומד מאליה- "אב"י אמר הוי לחי רבא אמר לא הוי לחי" (עירובין טו א). [לשיטת רוב הראשונים, אולם לשיטת ר"ת האות למ"ד שבבסימן יע"ל קג"ם, מתייחסת למחלוקת אב"י ורבא האם ימי לידה שלא רואה בהם עולים לספירת ז' נקיים, שלאב"י לא עולים ולרבא עולים וסבר ר"ת להחמיר כאב"י מחמת הכלל, אולם הב"י (יו"ד סי' קצד ד"ה והילודת) מביא שרוב הראשונים חלקו עליו ובוזה הלכה כרבא].

קדושין שלא נמסרו לביאה- "קידש אחת משתי אחיות ולא פירש איזוהי מהם דאין יכול לישא אחת מהן דשמא זו היא אחות אשתו" (לשון רש"י קדושין נא א ד"ה קדושין), "אב"י אמר הוה קידושין רבא אמר לא הוה קידושין" (קדושין נא א).

גילוי דעת בגט- [שלח שליח לגרש את אשתו וגילה דעתו שלא נוח לו בשליחות זו האם הגט בטל?]" אב"י סבר גלוי דעתא בגיטא לאו מלתא היא ורבא סבר גלוי דעתא בגיטא מילתא היא" (גיטין לד א).

מומר אוכל נבלות להכעיס- [האם נפסל לעדות?]" אב"י אמר פסול רבא אמר כשר" (סנהדרין כז א).



ובדין זה יש שלש שאלות: האם חשבו על המחיצה מאתמול? האם המחיצה נעשתה בשוגג או במזיד? האם יש חילוק בין מחיצה שהייתה בנויה ופירקה וחזרה ונבנתה לבין מחיצה שלא הייתה שם כלל?

א. האם חשבו על המחיצה מאתמול? - רא"ש (עירובין פ"א ס"י כ) כתב: "ויראה דבמחיצה אפילו לא סמכין עליה מאתמול הויא מחיצה". ובבית יוסף מדייק שכך דעת רי"ף. וכך פסק המשנה ברורה (ס"ק טז).

ב. האם המחיצה נעשתה בשוגג או במזיד? - מובן ששאלה זו מתחלקת לשתי שאלות- מה הדין כשנעשתה המחיצה בשוגג ומה הדין כשנעשתה במזיד.

ב.1 - בשוגג: בגמרא עירובין (כה א) למדנו "כל מחיצה הנעשה בשבת בין בשוגג בין במזיד שמה מחיצה" והגמרא מסייגת בשם רב נחמן שלטל טל מותר רק במחיצה הנעשית בשוגג. ונחלקו רמב"ם ורשב"א. לדעת הרמב"ם (פט"ז מהל' שבת הל' כב) אם האדם שרוצה להשתמש במחיצה מתכוין שהיא תעשה, ואדם אחר עשה אותה בשוגג אסור לראשון לטלטל בה. לדעת רשב"א (עבודת הקדש ש"ג ס"י ה הביאו מ"מ שם) גם במצב זה מותר, וכתב על הרמב"ם שאינו יודע מקור לדבריו. המגיד משנה הסביר שרמב"ם דימה דין מחיצה עומדת מאליה למחיצת בני אדם ששם אם נעשתה לדעת אסור. ובמשנה ברורה (ס"ק יח) פסק כרמב"ם: "ואם צוה ראובן לשמעון לעשות מחיצה כדי לטלטל בה או שידע שמעון עושה בשבילו והיה ניחא ליה שתעשה כדי שיוכל לטלטל בה משמע מלשון הרמב"ם דשוב אסור לראובן לטלטל בה אף ששמעון עשאה בשגגה דלדידיה נחשב כמזיד". וההסבר הזה, שמדובר במקום בו אחד צווה לחבירו מיישב את שאלת הרשב"א על הרמב"ם. ובשער הציון העיר שייתכן שמקרה זה הרשב"א יודה לרמב"ם.

ב.2 - במזיד: כפי שראינו בגמרא (עירובין כה ב) לעיל, מחיצה שנעשתה במזיד, לדעת רב נחמן אין לטלטל בה, אך היא נחשבת למחיצה מדאורייתא, שאם מישהו יזרוק לתוכה יתחייב. כלומר, חכמים קנסו את העושה במזיד שלא יהנה ממעשיו הרעים. וכך פסק השו"ע: "אבל במזיד, הויא מחיצה להחמיר לחיב הזורק מרשות הרבים לתוכה, אבל לא להתיר לטלטל בתוכה". **אך לדין זה יש סייג** שאם הייתה המחיצה בנויה לפני שבת והתפרקה וחזר ובנאה בשבת- מותר לטלטל בה [ביאור היתר זה בסע' הקרוב].

ג. האם יש חילוק בין מחיצה שהייתה בנויה ופירקה וחזרה ונבנתה לבין מחיצה שלא הייתה שם כלל? - במסכת שבת (קא ב) מובאת ברייתא: "ספינות קשורות זו בזו מערבין ומטלטלין מזו לזו נפסקו נאסרו חזרו ונקשרו בין שוגגין ובין מזידין בין אנוסין בין מוטעין חזרו להיתרן הראשון וכן מחצלות הפרוסות (לרשות הרבים) מערבין ומטלטלין מזו לזו נגללו נאסרו חזרו ונפרשו בין שוגגין בין מזידין בין אנוסין ובין מוטעין חזרו להיתרן הראשון". בהמשך הגמרא מובאים דברי רב נחמן שבמזיד אסור לטלטל.



ונחלקו הראשונים. לדעת רש"י הביטוי חזרו להיתרן הראשון מוסב רק על שוגגים, אנוסים ומוטעים. אבל במזיד, קיים דינו של רב נחמן אפילו במחיצה שהיתה לפני שבת והתפרקה בשבת ונבנתה שוב, גזרו לא לטלטל בה. וכך שיטת הרמב"ם (פט"ז הל' כב) והרי"ף.

לר"ת (תוס' ד"ה כי אתמר) הביטוי חזרו להיתרן הראשון מוסב גם על מזידים. אלא שנחלקו בהבנת דבריו. לדעת הרא"ש כוונת ר"ת להיתר היא רק במקרה בו על ידי פירוק המחיצה בשבת לא התבטלה רשות היחיד. כגון שתי ספינות שכל אחת מהן היא רשות היחיד וכגון מחצלאות פרוטות, שהיקף המחצלאות יצר שתי רשויות יחיד צמודות (חמש דפנות) והדופן שהתפרקה בשבת ונבנתה במזיד היא הדופן שבין שתי רשויות אלו. מאידך לדעת הר"ן כוונת ר"ת היא שגם אם על ידי פירוק המחיצה נהייתה רשות היחיד לרשות הרבים, כשתבנה המחיצה מחדש ואפילו במזיד, מותר לטלטל וחוזר להיתרו הראשון.⁶

הטור כתב כשיטת הר"ן, ותמה הבית יוסף אך הניח דברי אביו הרא"ש ופסק כר"ן.

השו"ע (סעי' ג) פסק כדעת הר"ן בהבנת ר"ת: "אבל היתה שם והסירה וחזרה ונעשית, אפי' במזיד, חזרה להיתרה הראשון. כגון שנים או שלשה שהקיפו במחצלאות סביבותיהם ברשות הרבים, והבדילו גם ביניהם במחצלאות ועירבו יחד, מותרים לטלטל מזה לזה. נגללו המחצלאות, נאסרו. חזרו ונתפרסו, אפי' במזיד, חזרו להיתרן הראשון".

ויש מחלוקת בהבנת דבריו. הב"ח רצה להגיה ולבאר שהטור והשו"ע סוברים כרא"ש. אבל רוב האחרונים (ט"ז, מלבושי יו"ט, מאמר מרדכי, חמד משה ועוד - שעה"צ ס"ק יד) הבינו שהשו"ע סובר כר"ן בהבנת ר"ת וכאמור לעיל.

ודעת רוב הפוסקים (כאמור לעיל - רש"י, רי"ף ורמב"ם. ובאחרונים - ב"ח, נחלת צבי, מלבושי יו"ט, אליה רבא, חמד משה, גר"א ועוד - שעה"צ ס"ק טז) להחמיר. "דבמחיצה שנעשה על ידה בשבת רה"י לא אמרינן דחזר להתירו הראשון כשנעשה במזיד רק אם בלא"ה היה אותו המקום רה"י שהיה מוקף מחיצות ועשה מחיצה באמצע שעל ידה נתחלקו הדיוורין וערבו כ"א בפני עצמה וכשנפלה אותה מחיצה נאסרו לטלטל מפני שאוסרין זה על זה אז אם חזר ועשאה אפילו במזיד אף דבעשיתו עבר על איסור תורה מ"מ חזר להתירו הראשון כיון שבלא"ה הוא ג"כ רה"י ואינה באה רק לחלק הדיוורין וגם בזה דוקא כשכבר היתה שם המחיצה אלא שנפלה אבל אם לא היתה שם מחיצה ועשאה בשבת אף שהוא רק לחלק דיוורין אסור".

6. ספינה - בדין ספינה אנו דנים גם על הכוונה וגם על המעשה. ושתי מציאותיות בספינה - מציאות רגילה, לטלטל על גבי הספינה כשאדם נמצא בה. מציאות לא רגילה - לטלטל מתחת הספינה או על גביה כאשר היא הפוכה והאדם נמצא בקרקע והספינה מקיפה אותו.

⁶ המגן אברהם (ס"ק ד) טוען שאין מחלוקת בין הרא"ש לר"ן, אלא הר"ן סובר כרא"ש במקרה בו המחיצה נפלה ביום חול ועל ידי המחיצה שנבנתה בשבת נעשה רשות היחיד אסור לטלטל בה. והרא"ש סובר כר"ן במקרה בו המחיצה נפלה בשבת, שאפילו אם על ידי בנייתה מחדש נוצרה רשות יחיד, מותר. אמנם בשער הציון (ס"ק טז) כתב שרוב האחרונים חולקים עליו, והעיקר להחמיר.



א. מציאות רגילה- במסכת עירובין (צ א) נחלקו רב ושמואל האם מותר לאדם שעומד בספינה לטלטל בה. רב מתיר, לסברתו אין לאסור, שהרי יש מחיצות. שמואל אוסר, לסברתו המחיצות לא נחשבות כי הם לא עשויות לדירה אלא להבריה את המים (לפי פירוש רש"י). ממילא מובן שמדובר בספינה גדולה יותר מבית סאתיים, שאם לא כן, היה מותר לטלטל בה גם אם המחיצות לא מוקפות לדירה.

להלכה פסק השו"ע (סעי' ד): "ספינה, מותר לטלטל בכולה, אפילו היא יותר מבית סאתים, דחשיב' מוקפת לדירה". רמ"א (בסימן שסו סעי' ב) פסק שאם בספינה יש בתים הם צריכים עירוב, לפי שדינם כדין יושבי אוהלים שהקיפו את המחנה במחיצות, ואעפ"כ צריכים עירוב כי כל אהל נידון כרשות היחיד לעצמו.

ב. מציאות לא רגילה- באותה גמרא: "אמר רב גידל אמר רב חייא בר יוסף ומודה רב שאם כפאה על פיה שאין מטלטלין בה אלא בארבע אמות. כפאה למאי אילימא לדור תחתיה מאי שנא מגג יחידי? אלא שכפאה לזופתה". פירוש, אם הפך את הספינה ועומד על הארץ והיא מקיפה אותו יש שתי אפשרויות שתלויות בכוונת האדם- אם הפך את הספינה כדי לזפת אותה, אסור לטלטל בה, אלא רק ארבע אמות. אם הפך לדור תחתיה, מותר לטלטל בה כרגיל.

הסברה לאסור בכפאה לזפתה היא: "שביטל מחיצותיה מתורת דירה, דאינן עומדות כל זמן כפייתה לא לדירת מעלן ולא לדירת מטן והוי כעמוד בעלמא" (רש"י). ומכאן שהאיסור הוא רק ביותר מבית סאתיים, אבל בבית סאתיים מותר לטלטל אפילו אם כפאה לזפתה.

עד כאן פירשנו לשיטת רש"י. אבל לשיטת הרא"ש (סי' ב) לטלטל על הקרקע מתחת הספינה מותר גם אם הכה לזפתה והיא יותר מבית סאתיים, כי עיקר המחיצה עשויה לדירה. לשיטתו, הדין בגמרא היה על טלטול על גבי הספינה ההפוכה מבחוץ- ובזה יש חילוק בין בית סאתיים לפחות (הסברה להתיר בכלל היא שאומרים גוד אסיק במחיצות הספינה).

להלכה פסק השו"ע: "כפאה לדור תחתיה, הוי רה"י אף עליה. כפאה לזופתה, אין מטלטלין בה אלא בד' אמות אם הוא יותר מסאתים". המגן אברהם (ס"ק ז) כתב שאין חילוק בין על גביה לתחתיה בשני המקומות אסור לטלטל [והוסיף שכך פירש הב"ח את שיטת הרא"ש, ונמצא לשיטתו שאין מחלוקת בין רש"י לרא"ש]. וכך פסק המשנה ברורה (ס"ק כט).

ג. חומר הבנייה

החלק השני של הסימן עוסק בחומר הבנייה. ומצאנו שלשה סוגי חומרים שלכל אחד דינים שונים- דומם/צומח, חי, מדבר.

1. דומם/צומח - במשנה (עירובין טו א) כתוב שעושים לחי מכל דבר. ואם לחי מותר לעשות מהכל, גם מחיצה מותר לעשות מהכל.

ובמשניות בהמשך הפרק יש קצת פירוט: "מקיפין שלשה חבלים זה למעלה מזה וזה למעלה מזה ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים שיעור חבלים ועוביין יתר על טפח כדי שיהא הכל



עשרה טפחים. מקיפין בקנים ובלבד שלא יהא בין קנה לחבירו שלשה טפחים בשיירא דברו דברי רבי יהודה וחכמים אומרים לא דברו בשיירא אלא בהווה כל מחיצה שאינה של שתי ושל ערב אינה מחיצה דברי רבי יוסי ב"ר יהודה וחכמים אומרים אחד משני דברים ארבעה דברים פטרו במחנה מביאין עצים מכל מקום ופטורים מרחיצת ידים ומדמאי ומלערב".

נמצאנו למדים שמכל דבר דומם ניתן לעשות מחיצה אלא שיש הפרש באופן העשייה בין סוגי החומרים השונים. והעיקר הוא שתהיה המחיצה שלמה- כך שאם היא עשויה רק מערב, כלומר חבלים מתוחים במקביל לקרקע, צריך שלא יהיה בין חוט לחבירו ג' טפחים ושלא יהיה מהתחתון לקרקע ג' טפחים, על מנת שנוכל להחשיב הכל למחיצה אחת מכח לבד, ונמצא שצריך ארבעה חוטים כדי להגיע לשיעור עשרה טפחים. ואם החבל רחב טפח, אפשר לעשות בשלשה חבלים (משנ"ב ס"ק לד). וכן אם המחיצה עשויה שתי- דהיינו קנים ניצבים לקרקע, צריך שלא יהיה בין קנה לחבירו ג' טפחים.

וכפי שפסק השו"ע (סע' ה): "בכל עושים מחיצה, בכלים ובאוכפות, בין של ערב לבד כגון של חבלים, או של שתי לבד כגון קנים נעוצים בארץ, ומותרים עד סאתים אפי' ליחיד בישוב, ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו ובין קנה לחבירו ג"ט".

אמנם, כדברי השו"ע, כאשר המחיצה אינה שלמה, אלא על ידי דין לבד, היא מועילה רק עד בית סאתיים ולא יותר. כיון שהיא מחיצה גרועה. וכפי שפסק השו"ע (סי' שס סע' א): "יחיד ששבת בבקעה והקיף מחיצות גרועות⁷, כגון שתי בלא ערב או ערב בלא שתי, עד סאתים מותר לטלטל בכולו, מסאתים ואילך, אין מטלטלין בו אלא בארבע".

צומח- כבר ראינו לעיל את דין אילן המיסך על הארץ.

2. חי - במשנה עירובין (טו א) נחלקו תנאים אם עושים לחי מדבר שיש בו רוח חיים: " בכל עושין לחיין אפילו בדבר שיש בו רוח חיים ורבי יוסי אוסר ומטמא משום גולל ורבי מאיר מטהר וכותבין עליו גיטי נשים ורבי יוסי הגלילי פוסל".

הרמב"ם (פט"ז מהל' שבת הל' כא) הוסיף תנאי בהיתר עשיית מחיצה על ידי בעלי חיים- שבעל החיים יהיה כפות. דין זה יוצא מגמרא במסכת סוכה (כג א) לגבי עשיית דופן לסוכה מבעלי חיים. ושם ברור שהקשירה היא כדי שבעל החיים לא יברח⁸. טעם נוסף לכפיתה כתב המגן אברהם (ס"ק ט): שלא יהיה הפסק בין החלל שברגלי הבהמה לארץ, ולכן כופתים אותה כדי שלא תעמוד על רגליה אלא תשכב על בטנה.

⁷ אם רק מחיצה אחת עשויה כך, ויש שלש מחיצות אחרות שלמות, כתב הביאור הלכה (סי' שס ד"ה כגון) בשם התוספת שבת שמותר לטלטל אפילו ביותר מבית סאתיים.

⁸ אבל הבי"ח פירש שהרמב"ם הצריך כפיתה כדי שלא ינועו בעלי החיים ברוח, כפי שמצאנו בעצים. והמגן אברהם (ס"ק ח) העיר עליו מהנ"ל.



3. מדבר - במסכת עירובין (מג ב) מסופר: "נחמיה בריה דרב חנילאי משכתייה שמעתא ונפק חוץ לתחום אמר ליה רב חסדא לרב נחמן נחמיה תלמידך שרוי בצער אמר לו עשה לו מחיצה של בני אדם ויכנס". ומכאן שמחיצה של בני אדם מועילה. וכך נפסק בשו"ע (סעי' ה): "ואפילו באנשים שעומדים זה אצל זה בפחות משלשה"⁹.

ומהמשך הגמרא (מד ב) בה מסופר שכשהיה רבא חוזר מהשיעור והיו הולכים סביבו אנשים, הרימו את נודות המים של רבא ולקחו אותם איתם, ומכאן שגם כשהאנשים מהלכים הם נחשבים למחיצה. וכן פסק הרא"ש (שו"ת כלל ב). וכך פסק השו"ע (סעי' ה): "ואפילו כשהם מהלכים חשובים מחיצה וביניהם רשות היחיד".

ורשב"א כתב בתשובה שמחיצת בני אדם היא מחיצה גמורה. וכך פסק משנה ברורה (ס"ק לח): "ומחיצה גמורה היא ומועלת אפילו בר"ה... וה"ה דמחיצה כזו הוי הפסק לענין לדבר ד"ת נגד מקום שאינו נקי".

ויש בה עוד תנאי- שלא ידעו העומדים שהועמדו לשם מחיצה. כך מבואר בגמרא (מד א), שההיתר הוא רק שלא לדעת. וכך כתב רבנו יונתן (על הרי"ף יב א ד"ה והנהו). וביאר שטעם הדבר הוא שבלא ידעו הוי מחיצה הנעשית בשוגג ומותר, אך אם הם יודעים הרי זו מחיצה הנעשית במזיד.

ובאורחות חיים (הל' שבת סי' רסו) כתב שאע"פ שמותר לעשות מחיצה של בני אדם ולהתיר טלטול, צריך שלא ידעו האנשים שהם עומדים לשם מחיצה, ואם אחד מהם יודע, אסור כדי שלא יבואו לזלזל בשבת¹⁰.

ובעניין זה יש כמה פרטי דינים:

⁹ בביאור הלכה (ד"ה ואפילו) הביא את קושיית הב"ח- שסתם אדם רוחבו אמה, ואם כן אפילו יש בין אדם לחברו יותר משלשה טפחים עדיין עומד מרובה על הפרוץ. והביא את תירוץ המגן אברהם והקשה עליו וז"ל: "תירץ המ"א דלפיכך בעינן שיהיה פחות משלשה משום רגליו דהם קנים דעלמא ומסתמא אין הרגלים דבוקים זה בזה ובפרט כשהם מהלכים דיש בין רגל לרגל כשיעור חצי אמה כדאיתא בסימן ש"א ע"ש ובתו"ש כתב דהדין עם המ"א כשהוא מהלך אבל לא כשהוא עומד ע"ש ולענ"ד קשה אפילו אם הוא מהלך הלא השיעור ג' טפחים שיש ביניהם הוא רק בסוף הרגל ולא למעלה מזה דהא הריוח שביניהם מתקצר והולך למעלה וא"כ אף שלמטה יש חלל בין רגל לרגל ג"ט הלא כשנמדד קצת למעלה מזה בתוך ג"ט בגובה לא יהיה ג"ט חלל רחב בין רגל לרגל ונימא לבד וצ"ע".

¹⁰ ודע שמצאנו לשון 'זלזול בשבת' שמשמע חשש שיעבור איסור, כלומר גזירה מסוג משמרת- ברש"י שבת (ו א) בביאור האיסור לעמוד על מקום פטור וליטול מרשות היחיד ולהניח ברה"ר כתב רש"י: "דמזלזל באיסורי שבת לכתחלה לגרום הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים, וגזירה דילמא אתי לאקולי ולאפוקי להדיא מרשות היחיד לרשות הרבים". והיה אפשר להסביר כך גם את דברי הארחות חיים. אך, נראה שצריך לפרשם באופן שכוונתו לשמירת צביונה הרוחני ש השבת. והיינו שמהות האיסור הוא כבוד השבת ולא חשש האיסור שבדבר. שהרי היודע במקרה זה הוא לא עושה המלאכה, אלא המאפשר אותה, אחד מהאנשים שמוגדרים מחיצה, מה שאין כן בטלטול דרך מקום פטור, המזלזל הוא עושה המלאכה. וע"י בשפת אמת לעירובין (מד ב) שפירש שהאיסור בלדעת הוא מפני "דהוי כעובדין דחול ובכלל ממצוא חפצך וכדומה". והרי זה כדברינו שכוונתו הייתה לאוירה הרוחנית של השבת.

ובדומה לזה בטור (או"ח סי' שטו) לגבי כילת חתנים כתב: "ואם כרך עליהם מאתמול חוט או משיחה לנטותה בו מותר אפילו אית ביה כל הני ומ"מ במקום שאין בני תורה לא שרינן ע"י כריכת חוט שלא יבאו לזלזל בה". ובבית יוסף (סי' רמט סעי' ב) בעניין אכילה בערב שבת הביא מהמגיד משנה: "בשם המפרשים, שאף על פי שמותר לאכול עד שתחשך ואפילו להתחיל נמי הני מילי לצורך שעה אבל לעשות כן תמיד לא דמיחזי כמזלזל בכבוד שבת". וע"ע בבית יוסף (סי' רעא סעי' יב).



א. לא הודיעם שעושה מהם מחיצה אבל קרוב הדבר שיבינו זאת- התוס' כתבו שאסור שיבינו שמעמידם לשם מחיצה, לכן אם העמיד אותם כבר פעם אחת לא יעמיד שנית, שהרי ככל הנראה יבינו לשם מה מעמידם, ונמצא שעושה מדעת. וכך פסק השו"ע (סעי' ה): "ואפי' אם לא הודיעם שעושה מחיצה עתה, אם קרוב הדבר שידעו, כגון שעשה מהם מחיצה פעם אחת לא יעשה מהם מחיצה עוד".

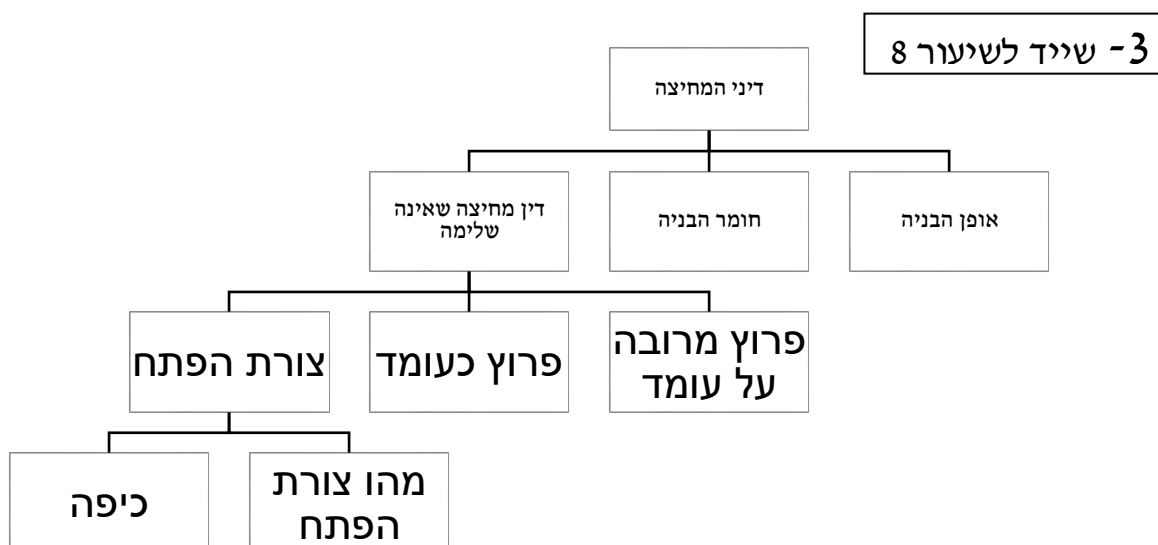
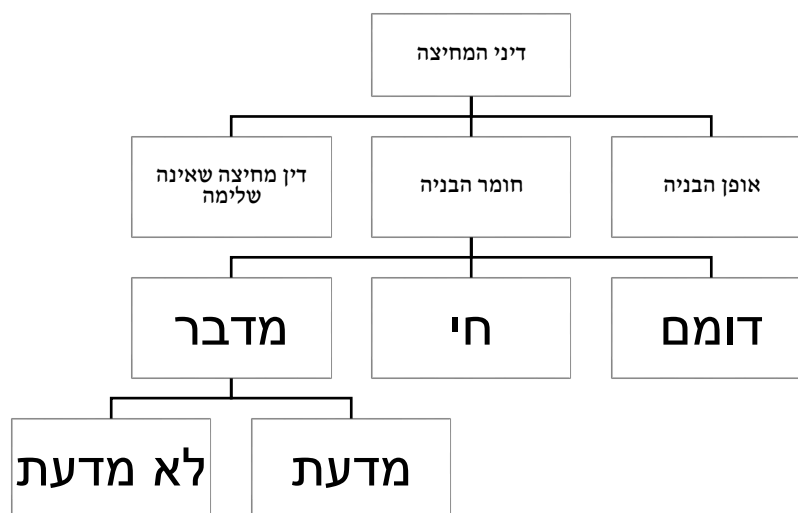
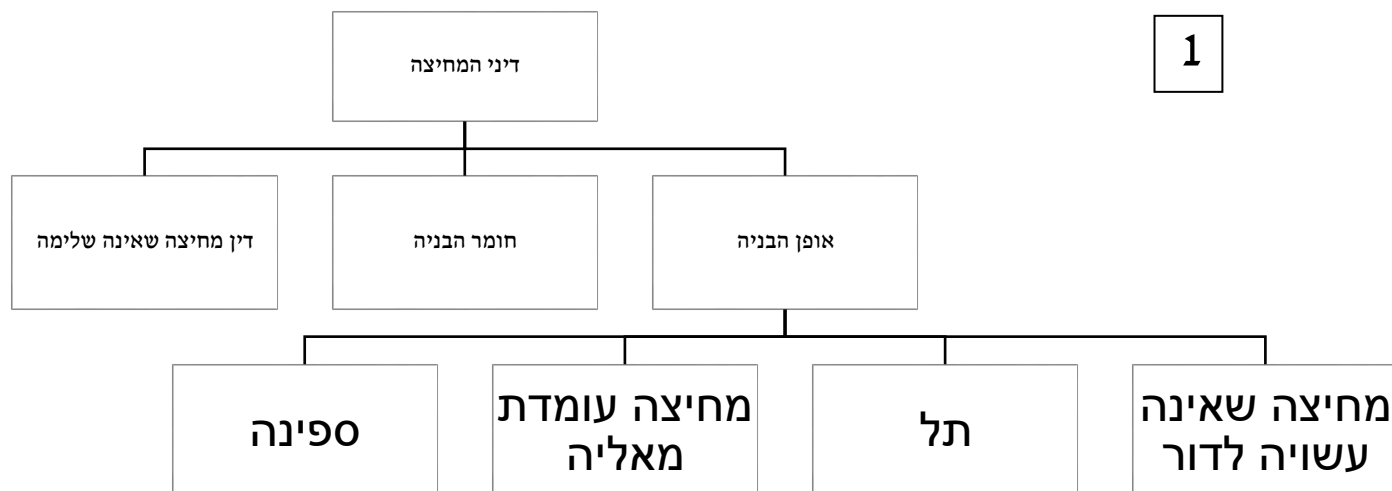
ב. באו שלא לדעת ואחר כך הבינו- כתב המרדכי (רמז תצח) בשם מהר"ם שצריך לדאוג שלא יבינו שהם מחיצה לפני שתסתיים מלאכת ההעברה. אבל הריטב"א (עירובין מד א ד"ה א"ל רבא) כתב: "ומיהו אם באו בתחלה שלא לדעת ואחר כך הבינו אין לחוש לכך". וכך פסק השו"ע (סעי' ו): "אם באו מתחלה שלא לדעת, אף על פי שאחר כך הרגישו, אין לחוש".

ג. מי המעמיד- כתב הרמב"ם (פט"ז מהל' שבת הל' כג): "ולא יעמיד אותן אדם שהוא רוצה להשתמש במחיצה זו אלא יעמיד אותן אחר שלא לדעתו". ובכסף משנה ביאר שמקור דברי הרמב"ם הוא בהבנתו בגמרא את המושג 'לדעת', שהיינו לדעתו של הנצרך לטלטול. וכבר ראינו לעיל שראשונים אחרים מפרשים את המושג 'לדעת' כמוסב על העומדים להיות מחיצה ולא על המעמיד. השו"ע פסק גם את זה (סעי' ז): "יש מי שאומר שלא יעמיד אותם אדם שהוא רוצה להשתמש במחיצה זו, אלא יעמיד אותם אחר שלא לדעתו".

ד. האם התירו לעשות זאת בכל מקרה- כתב בשבולי הלקט (סי' קד): "מכל מקום צריך אדם לזהר בזה שאין להתיר אלא בשעת הדחק". ופסקו רמ"א (סעי' ז): "ואין לעשות מחיצה של בני אדם רק בשעת הצורך ובשעת הדחק. ואם שכח דבר אחד ברשות הרבים, יותר עדיף להוליך שם תינוקות שיביאו הדבר בלא מחיצה מלעשות מחיצה של בני אדם ושיביאו גדול".



דף עזר לשיעור (7)



שיעור 8- דיני מחיצה [2] (סי' שסב סעי' ח - יב)

א. פתיחה

השיעור הזה עוסק בחלק השני של דיני המחיצה. בשיעור הקודם עסקנו באופן בניית המחיצה ובחומרים השונים מהם בונים מחיצה. החלק הנוכחי של הסימן (סעי' ח - יב) עוסק בדיני מחיצה שאינה שלימה. ויש שלש ציורים למחיצה שאינה שלימה: פרוץ מרובה על העומד, פרוץ כעומד, עומד מרובה על הפרוץ. הציור הראשון - פשוט שאינו מחיצה. הציור האחרון - פשוט שהוא מחיצה. הציור האמצעי - מחלוקת. אבל גם בציורים הפשוטים, יש מה לדון - מה ההגדרה של פרוץ מרובה על העומד ומה ההגדרה של עומד מרובה על הפרוץ? האם יש דרך להכשיר פרוץ מרובה על העומד? האם פרוץ מרובה אוסר בכל מקום? ועוד. ונבאר.

ב. פרוץ מרובה על העומד

במשנה (עירובין טו ב) נאמר: "כל פירצה שהיא כעשר אמות מותרת מפני שהיא כפתח יתר מכאן אסור". ופסק השו"ע (סעי' ח): "פרוץ מרובה על העומד, אסור אלא אם כן כל פרצה מהם פחותה מג' טפחים".

והפירוש הוא שכאשר פרוץ מרובה על העומד, הרי זה כאילו אין כאן מחיצה כלל. ודנים בכל מחיצה בפני עצמה ולא בסך כל המחיצות.

ואיסור זה אינו אלא במחיצה הרביעית - כלומר, אם יש שלש מחיצות שלמות וטובות, אפילו אם אין כלל מחיצה רביעית, אלא שעשה שם תיקון כל שהוא¹ מותר לטלטל (ביה"ל ד"ה פרוץ).

ומאידך אפילו אם יש שתי מחיצות שלימות ומחיצה אחת שמתקנת בלחי וקורה, ועוד מחיצה שבה מרובה פרוץ על העומד - אסור לטלטל במקום זה (משנ"ב ס"ק מה על פי הגמרא בכמה מקומות).

ג. עומד מרובה על הפרוץ

כאמור, בעומד מרובה על הפרוץ, מותר לטלטל. ויש ארבעה אופנים שמוגדרים 'עומד מרובה': מחיצה שרובה שלמה בצד אחד ומיעוטה חסרה בצד השני. מחיצה שרובה שלמה על ידי צירוף שני צדדיה, ובאמצע פרצה גדולה מכל אחד מהצדדים לחוד. מחיצה שרובה שלמה על ידי צירוף שני צדדיה עם הפרצות שבהם, ובאמצע פרצה גדולה מכל אחד מהצדדים לחוד. מחיצה שבדין נחשבת 'עומד' ולא במציאות (לבוד).

¹ ואופן התיקון מתבאר בסימן שסג (סעי' ב).



1. מחיצה שרובה שלמה בצד אחד ומיעוטה חסרה בצד השני - כגון מחיצה בת 20 אמות ש11 אמות ברצף בנויות ו9 אמות ברצף פרוץ. זה המקרה הפשוט אין עליו מחלוקת בראשונים ולכולי עלמא נחשב עומד מרובה על הפרוץ.

2. מחיצה שרובה שלמה ע"י צירוף שני צדדיה, באמצע פרצה גדולה מכל אחד מהצדדים לחוד - כתבו התוס' (עירובין טז ב ד"ה אי): "ולא הוי עומד משום דאתי אוירה דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה לעילא". משמע, שאם לא היה אויר משני צדדי המחיצה, לא הייתה מתבטלת. וממילא בצירוף שיש מחיצה שפרוצה באמצעה² מצטרפים שני הצדדים השלמים להחשב כעומד מרובה על הפרוץ ומותר לטלטל שם. "וכן כתב להדיא באור זרוע דאפילו משתי רוחות הוי עומד [והובא בהגהות אשרי ובמגן אברהם סעיף קטן טז] וכן משמע בריטב"א באותה סוגיא" (לשון שער הציון ס"ק ל)³.

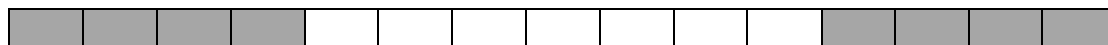
מאידך לשיטת הרשב"א בעבודת הקודש והריא"ז, עומד משתי רוחות לא נקרא עומד מרובה על הפרוץ.

המשנה ברורה (ס"ק מה) פוסק בזה כדעת התוס' ודעימיה.

3. מחיצה שרובה שלמה על ידי צירוף שני צדדיה עם הפרצות שבהם, ובאמצע פרצה גדולה מכל אחד מהצדדים לחוד - "כגון שהיה שטח הרוח רחב חמשה עשר אמה ונשאר בקצה הכותל אמה ונפרץ אמה ונשאר עומד שני אמות ואצלו פרצה גדולה של שבעה אמות ואצלו עומד שני אמות ועוד פרצה אמה ועוד פס אמה בקצה השני של הכותל" (לשון משנ"ב ס"ק מה)⁴.

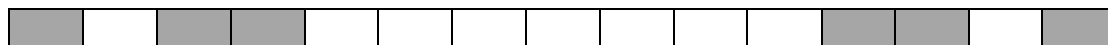
בסימן שסג (סעי' לד) פסק השו"ע על פי הגמרא (עירובין ו ב) ועל פי הרשב"א והמגיד משנה (פי"ז מהל' שבת הל' כ): "עוד אפשר לעשות תיקון אחר למבוי שהוא רחב כ' אמות, שירחיק ב' אמות מהכותל ויעשה פס רחב שלש אמות, ויעשה כן גם בצד השני וישאר פתח רחב עשר אמות, או ירחיק אמה ויעשה פס אמה ומחצה וירחיק אמה ויעשה פס אמה ומחצה וכן יעשה בצד השני, או ירחיק שתי אמות ושני טפחים ויעשה פס שתי אמות וד' טפחים וכן יעשה בצד השני, וכן כל כיוצא בזה

² כזה:



³ בהמשך מביא השער ציון שיש מחלוקת בין האור זרוע לתוס' במקרה בו העומד הוא על ידי לבד ויש פרוץ באמצע העומד - "דעת האור זרוע דמשתי רוחות הוי עומד לבטל הפרוץ, דוקא שהיה עומד גמור, אבל אם היה עומד רק על ידי לבד לא מצטרפי לבטל הפרוץ... אבל מדברי התוספות והריטב"א שתרצו באופן אחר מוכח דלדידהו אין חילוק בזה בין עומד גמור ובין עומד שעל ידי לבד". למעשה השער הציון מחמיר במקרה זה מחמת שיטת הרשב"א וריא"ז שמחמירים גם בלי זה, כמבואר למעלה.

⁴ כזה:



ובלבד שהפס יהא יתר על האויר שבינו לכותל, דאם לא כן אתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה".

ועל פי זה פסק המשנה ברורה (שם) שלשיטת הסוברים שאף משני צדדים אומרים עומד מרובה על הפרוץ, הרי שגם עומד כזה נחשב עומד, וזוהי מחיצה טובה⁵.

4. מחיצה שבדין נחשבת 'עומד' ולא במציאות (לבוד) - במשנה (עירובין טז ב): "מקיפין שלשה חבלים זה למעלה מזה וזה למעלה מזה ובלבד שלא יהא בין חבל לחבירו שלשה טפחים שיעור חבלים ועוביין יתר על טפח כדי שיהא הכל עשרה טפחים. מקיפין בקנים ובלבד שלא יהא בין קנה לחבירו שלשה טפחים בשיירא דברו דברי רבי יהודה וחכמים אומרים לא דברו בשיירא אלא בהווה".

וכך פסק הרמב"ם (פט"ז מהל' שבת ה' יז): "אבל אם היו הפרצות כל פרצה מהן פחותה משלשה הרי זו מותרת, ואף על פי שהפרוץ מרובה על העומד, שכל פחות משלשה הרי הוא כלבוד".
וכך פסק השו"ע (סעי' ח).

ד. פרוץ כעומד

במסכת עירובין (טו ב) נחלקו אמוראים בדין פרוץ כעומד⁶. לדעת רב פפא מותר ולדעת רב הונא בריה דרב יהושע, אסור (בסברת המחלוקת ע"י הע' שוליים 5).
והגמרא (טז ב) העלתה שהלכה כרב פפא המתיר.

* עומד כפרוץ בערב - הטור כתב שבפרוץ כעומד מותר בין בשתי ובין בערב. בגמרא (שם) הדבר נתון בספק. רב המנונא אומר שבשתי פרוץ כעומד, ומסתפק מה הדין בערב. הגמרא מעמידה שתי העמדות לספק זה: א. מחצלת רחבה שבעה, שחתכה לשני חלקים, אחד רחב ארבעה ואחד רחב שלשה. והעמיד משהו בפחות משלשה טפחים לקרקע, והגביה שלשה טפחים והעמיד את המחיצה הרחבה ארבעה טפחים ומשהו. נמצא- עד גובה שלשה [עם המשהו שבתחתית המחצלת] סתום מדין לבוד. ב. מעליה פירצה שלשה. ג. מעליה סתום ארבעה. ב. העמדת רב אשי- הספק של רב המנונא היה במחיצה עשרה שתלויה שלשה טפחים מהקרקע. והספק לא נפשט.

⁵ בחזון איש (עירובין סי' סז) מחמיר בזה ואוסר כשיטת הרשב"א⁷⁹⁷⁹. סברת המחלוקת נתבארה בספר דף על הדף (עירובין טו ב): "כתב חכ"א בקובץ כרם שלמה (שנה י' קושית ח' ע' ל"ב) אפשר להסביר המחלוקת דהנה יש להסתפק בכותל שהעומד מרובה על הפרוץ במה התירו אי אמרינן דעומד מרובה סותם ממש את הפרצה ככותל מעליא או אפשר דלעולם הפרצה נשאר במקומו ושם אויר עליו רק דהתורה מכשיר כותל שהעומד מרובה על הפרוץ... וי"ל דפליגי בסברא ובחקירה הנ"ל האם עומד מרובה מיקרי סתימה מעלייתא ונחשב ככותל או דאינו סתימה א"כ צריכים עומדים ביחד מרובה על הפרוץ".

⁶ רש"י פירש שכל ההיקף עשוי כן ושלא דנים במקרה זה רק על מחיצה אחת כמו בדיונים לעיל. ואכן כתב הביאור הלכה (ד"ה פרוץ): "ודע דהא דקי"ל פרוץ כעומד מותר הוא אפילו כל הארבע מחיצות עשויות כן וראיה ממה דאיתא שם במשנה ובלבד שלא יהא הפרצות יתירות על הבנין דמירי המשנה בכל ההיקף".



תקנת עירובין - שיעורי חזרה וסיכום

הרא"ש (פ"א סי' כב) הביא שיש אומרים שמאחר והספק לא נפשט צריך להחמיר. והראב"ד מיקל מחמת העמדת רב אשי, שמשמע שלרב אשי ההעמדה הראשונה הייתה פשוטה לקולא ולכן הוצרך להעמדה אחרת.

ולכן פסק השו"ע (סעי' ט): "פרוץ כעומד מותר בין בשתי בין בערב"⁷.

***פרוץ כעומד בפרצה יותר מעשרה - במשנה (טו ב) מבואר שכל פרצה שהיא יותר מעשרה אוסרת,** שעד עשרה הפרצה נחשבת פתח, וביותר נחשבת לפרצה אפילו אם העומד מרובה עליה. וכך פסק השו"ע: "ובלבד שלא יהא במקום אחד פרוץ יותר מעשר, אבל עד עשר אמות מותר מפני שהיא כפתח". "ועד בכלל" (משנ"ב ס"ק נב).

ה. צורת הפתח

הנידון האחרון בסימן, עוסק בדרך ההכשר של חצר שמחיצותיה לא מלאות, אלא פרוץ מרובה על העומד. הדרך להכשיר היא על ידי יצירה של 'צורת פתח' ויש בזה שתי שאלות: מה זה צורת הפתח (כלומר- איך יוצרים אותה מה התנאים)? לאיזה סוג פרצה צורת הפתח מועילה?

1. מה זה צורת הפתח? - באופן עשיית הפתח יש כמה נידונים: ממה מורכב הפתח? קנה עליון מכוון שלא נוגע בקנים התחתונים. גובה הקנים. קנה עליון מכוון נגד התחתונים. קנה עליון מחובר בצד הקנים ולא על גביהן. היכר ציר

1א. ממה מורכב הפתח - במסכת עירובין (יא ב): "תנא צורת הפתח שאמרו קנה מכאן וקנה מכאן וקנה על גביהן". וכך פסק השו"ע (סעי' יא). ואם אין לו קנה אפשר לעשות בחבלים (כלבו סי' לג ורוקח סי' קעג). ואפילו אם אחד הקנים גבוה מחברו, והקנה שעל גביהן מונח באלכסון, מותר (מגן אברהם ס"ק יח ומשנ"ב ס"ק ס)⁸.

1א*. חוזק הקנים - במסכת עירובין (יא ב) למדנו: "ואמר רב חסדא צורת הפתח שאמרו צריכה שתהא בריאה כדי להעמיד בה דלת ואפילו דלת של קשין". וכתב הריב"ש (סי' תה) שזה דווקא בקנים שבצד, אבל הקנה העליון די בכל שהוא. כי בירושלמי (עירובין פ"א הל' ה) נאמר:

⁷ ובמשנה ברורה (ס"ק ג) ביאר באריכות שלא יתכן מצב כזה, אלא רק מצב של מרובה עומד על הפרוץ בערב. ובאר את זה גם בביאור הלכה (ד"ה פרוץ).

⁸ במגן אברהם כתוב: אפילו אחד גסה מחברו, ובהגהות הגרע"א כתב שצ"ל גבוה מחברו. אמנם, ביאר שההיתר הוא כשהקנה שעל גביהן לא משופע, אלא תקוע בקיר מעל הקנה הקצר- וטעם ההיתר דאמרינן גוד אסיק. ואם הקנה מונח בשיפוע, נשאר הגרע"א בצ"ע אם מותר. אבל הפרי מגדים (א"א ס"ק יח) כתב כדבר פשוט שמותר גם כשהקנה העליון מונח בשיפוע. וכך פסק במשנ"ב (ס"ק ס).



"אפילו קנה מכאן וקנה מכאן וגמי על גביהן". וכך פסק השו"ע: "וצריך שיהיו הקנים שבצדדים חזקים לקבל דלת כל שהוא, אפילו של קש או של קנים; אבל קנה שעל גבן סגי בכל שהוא, ואפילו גמי מהני".

אמנם, צריך שלא ינטל הגמי או החבל ברוח. ונחלקו האחרונים אם כשעושה מגמי או חבל צריך להקפיד שלא ינוד ברוח או שהקפדה זו היא רק בקנים שבצד. במחצית השקל מיקל, כי עיקר המחיצה היא הקנים שבצד, ורק לגביהם שייך דין שמחיצה שהרוח מנידה אותה אינה מחיצה. מאידך לדעת המשכנות יעקב צריך להקפיד שלא יזוז החבל כלל, ולכן יש למותח בחזקה (משנ"ב ס"ק סו).

1ב. האם צריך שהקנה העליון יגע בתחתונים? - גם זה שם בעירובין, ונחלקו בזה רב נחמן ורב ששת. לרב נחמן לא צריך שיגעו הקנים בקנה עליון, לרב ששת צריך. והגמרא מספרת שרב נחמן עשה כשיטתו בביתו של ריש גלותא⁹ ורב ששת שחלק שאל את רבה בר שמואל האם יש להביא ראייה למחלוקתם מאיזה ברייתא- ורבה בר שמואל הוכיח מהברייתא העוסקת בדין פתח עגול, שעשוי ככיפה¹⁰ שהלכה כרב נחמן. ולכן פסקו הראשונים (רי"ף ג א, רמב"ם פט"ז מהל' שבת הל' יט, רא"ש עירובין פ"א סי' יד ועוד) כרב נחמן. וכך פסק בשו"ע: "אפילו אינו נוגע בהן אלא שיש ביניהם כמה אמות". וכתב הגרע"א בשם הרא"מ שהסברה היא דאמרין גוד אסיק מחיצתא (והביא זאת המשנ"ב ס"ק סב).

1ג. גובה הקנים - מהברייתא שהוזכרה לעיל, בדין פתח עשוי ככיפה, עולה שצריך שיהיה לפחות גובה עשרה טפחים בקנים. וכך פסק הרמב"ם (פט"ז מהל' שבת הל' יט): "גובה שני הלחיים עשרה טפחים או יתר". וכך פסק השו"ע.

⁹ רב נחמן היה חתנו של ריש גלותא. ילתא אשת רב נחמן הייתה ביתו של ריש גלותא, ולרב נחמן היה כח ממשלה רב מחמת זה- ובזה יבואר המשך הסיפור בגמרא, שרב ששת שלח את שמשו ליטול את התיקון שעשה רב נחמן, וכשתפסו אותו אנשי ריש גלותא הושיבו אותו בבית הסוהר.

¹⁰ ביאור הוכחת הגמרא (לפי פירוש רש"י בסוגיה- לרמב"ם שיטה אחרת בזה וכפי שיתבאר להלן). בברייתא נאמר: "כיפה רבי מאיר מחייב במזוזה וחכמים פוטרין ושין שאם יש ברגליה עשרה שהיא חייבת". והיינו שאם יש גובה עשרה ברוחב ארבעה אע"פ שכל הכיה עגולה, ואין גובה עשרה ישר, הרי זה פתח. והראיה לעניינו, שהרי זה פתח למרות שהעיגול מפסיק בין המזוזות לתקרה (ע"כ רש"י). ואפשר לבאר בשתי דרכים [מתוך חברותא לעירובין שם]: א. תקרה ההולכת בעיגול לאו שמה תקרה! נמצא, שאין התקרה סמוכה למזוזות הפתח. לפי שאין נחשב לתקרה אלא החלק הישר שמעל העיגול, ואילו מזוזות ה"פתח" כלים בגובה עשרה, שהרי משם ואילך מיצר הפתח. הרי חזינן דלא איכפת לן שאין התקרה [הקנה העליון שבצורת הפתח] נוגעת במזוזות הפתח [קנה מכאן וקנה מכאן שבצורת הפתח], אלא רחוקה הימנה. ב. הא דאמרין "צריכין ליגע", אין די במה שנוגעין קצות הקנה העליון בראשי הקנים התחתונים, אלא בעינן שהקנה העליון יהא מונח "לכל ארכו" על ה"פתח" שהוא כנגד הקנים התחתונים. והשתא מוכחין: כיון דחזינן שאף על גב שגובה ה"פתח" כלה לאחר עשרה טפחים כשהולך העיגול ומיצר לפחות מארבעה, ואילו התקרה עצמה אינה סמוכה באמצעיתה למקום ה"פתח", שהרי מתעגלת היא כלפי מעלה, ומכל מקום חייבת במזוזה, הרי מוכח ש"אין צריכין ליגע".



ג1. כיפה - מהגמרא הנ"ל למד הרשב"א (שו"ת ח"ג סי' רעא): "מבוי שיש בראשו כיפה... כל שיש ברגלי הכיפה עשרה טפחים קודם שיתחיל להתעגל¹¹, יש לה דין פתח לחייב במזוזה ולהתיר במבוי משום צורת פתח". וכך פסק השו"ע (סעי' יב): "כיפה אם יש ברגליה דהינו קודם שתתחיל להתעגל עשרה טפחים מתרת משום צורת הפתח".

ד1. קנה עליון מכוון נגד התחתונים - בגמרא כתוב שהקנה צריך להיות על גבי העמודים. לפי זה, כשהוא לא נוגע בהם, צריך שיהיה בדיוק מעליהם. וכתב הרא"ש (שם) שמכוונים היינו בדיוק, ופה לא יועיל דין לבד¹². וכן כתב המרדכי, שאפילו פחות מטפח פסול, כל שאינו מכוון ממש. וכך פסק השו"ע ומג"א (ס"ק יט). וכתב במשנה ברורה (ס"ק סג): "ואם שני הקנים שלמטה אינם מכוונים זה כנגד זה צריך לצמצם שקנה עליון שעל גבן יהיה ג"כ באלכסון מכוון נגד שני הקנים שתחתיו".

ה1. קנה עליון מחובר בצד הקנים ולא על גביהן - בגמרא (שם): "אמר רב חסדא צורת הפתח שעשאה מן הצד לא עשה ולא כלום". יש בראשונים שני פירושים למושג 'מן הצד'.

רש"י מפרש (בעמוד א ד"ה מן הצד): "שמתח הזמורה מזה לזה באמצעיתו, ולא על ראשיהן" וכמותו פירשו הרשב"א (בעבודת הקדש ש"ב סי' ב ובמ"מ פט"ז מהל' שבת הל' כ) והרא"ש (סי' יד).

הרי"ף (ג א) והרמב"ם (שם) מפרשים שמן הצד היינו מצד הכותל, שזה פתח בקרן זווית ולא עושים שם פתח.

אבל להלכה, הבית יוסף אומר שהרי"ף והרמב"ם מודים לרש"י וסייעתו. והם למדים זאת מזה שהקנה צריך להיות על גבי הקנים שבצדדים, אם הוא יוצא מצידם ולא מלמעלה, הרי אינו על גביהן.

לכן פסק בשו"ע: "ואם חיבר הקנה העליון לשני הקנים, או לאי מהן מן הצד, לא מהני".

הט"ז (ס"ק ד) מחדש להקל במקרה בו החבל אינו על גבי הקנה, אלא מצדו אבל בשיא גובהו, באופן שאין הבדל בין גובה החבל לגובה הקנה שבצד. אבל כל האחרונים חלקו עליו ואסרו בזה וצריך שהחבל יהיה על גבי הקנה ממש (משנ"ב ס"ק סד).

¹¹ כאמור לעיל שיטת רש"י בפירוש הסוגיה הוא שיש חלל גבוה עשרה ורחב ארבעה, והדבר לא תלוי בגובה הצדדים, שיהיה בהם עשרה טפחים לפני שמתחיל להתעגל אלא אפילו כולו עגול, חייב במזוזה אם יש בו רוחב ארבעה בגובה עשרה. מאידך, כאמור, לרמב"ם (פ"ו מהל' תפילין ומזוזה וספר תורה הל' ד) צריך שיהיה בגובה הדפנות עשרה לפני שמתחיל להתעגל, כרשב"א. ובשו"ע (יו"ד סי' רפז סעי' ב) פסק בזה כרמב"ם וכרשב"א. אמנם, בכסף משנה תמה המחבר על דין זה. שהרי אם הכיפה נחשבת משקוף, אפילו אם אין עשרה צריך לחייב מזוזה, כדעת רש"י. ואם לא נחשבת משקוף, מדוע חייב מזוזה כשיש עשרה? הט"ז (שם ס"ק ג) מפרש שהקשת יכולה להיות או משקוף או מזוזה, אך לא גם וגם. כלומר - אם יש גובה עשרה במזוזה, אזי הקשת כולה נחשבת למשקוף וחייב במזוזה. אך אם אין עשרה במזוזה, אז צריך להחשיב חלק מהקשת למזוזה, וחלק למשקוף, ואיך תחלק? ולכן במצב כזה פטור ממזוזה, ממ"נ, או שאין כאן משקוף או שאין כאן מזוזה.

¹² "והטעם דאפילו אם נימא גוד אסיק הלא יהיה הקנה העליון מן הצד ולא מהני" (משנ"ב ס"ק סג).



ואם העמיד קנה אחר מתחת החבל, כשר. אלא שצריך להסיר את הקנה הראשון (שהחבל היה מצדו) מפני הרואים (מג"א ס"ק כ ומשנ"ב ס"ק סה)¹³.

11. היכר ציר - בגמרא (שם): "אמר ריש לקיש משום רבי ינאי צורת הפתח צריכה היכר ציר מאי היכר ציר אמר רב אויא אבקתא". ברי"ף לא הוזכרה ממימרא זו. וגם הרמב"ם לא הזכיר תנאי זה. ואע"פ שברא"ש הביא שמהר"ם מרוטנבורג, תמה על הרי"ף שהשמיט, מכל מקום כתב לדחוק ולהעמיד את הסוגיה באופן שלא צריך היכר ציר. ובהגהות מיימוניות (פט"ז מהל' שבת אות ל) כתב: "ולי המעתיק אמר הר"י שראה בטרויש עירובין שקבלה בידם שנתקנו בימי רש"י ולא היה להם היכר ציר". והיה לבני טרויש פירוש אחר בסוגיה.

לכן תנאי זה לא הוזכר להלכה גם בשו"ע.

2. לאיזה סוג פרצה צורת הפתח מועילה - בתחילת עירובין (ב א) למדנו שמבוי שיש לו צורת הפתח, אפילו רחב מעשר אמות לא צריך למעט. בהמשך (יא א) הגמרא מביאה שהאמוראים התלבטו אם הגרסא היא 'אין צריך למעט' או 'צריך למעט'. ורב יוסף אומר שמדברי רב (שסובר שיש לגרוס 'צריך למעט') הוא למד שחצר שרובה פתחים וחלונות לא ניתרת בצורת הפתח, מאחר ויש השואה בין חצר למבוי. כמו שבמבוי יותר מי' לא ניתרת בצורת הפתח, כך בצר פרוץ מרובה על העומד, פרצה יותר מעשרה לא ניתרת בצורת הפתח. ואומר הבית יוסף, שמאחר ובסימן שסג נפסק להלכה דלא כרב, אלא צורת הפתח היא מיעוט במבוי אפילו יותר מי' - הרי שאם נלך עם ההיגיון של רב יוסף, גם בחצר זה הכשר ואפילו ביותר מעשרה.

אמנם יש בזה מחלוקת ראשונים. לדעת תוס' ורשב"א (הביאם המגיד משנה פט"ז מהל' שבת הל' טז) - פתרון זה מועיל אפילו בפרוץ מרובה על העומד. אולם לרמב"ם (שם) פתרון זה מועיל אמנם לפרצה יותר מעשרה, אך רק במקרה בו עומד מרובה על הפרוץ. ובפרצה פחות מעשרה, מודה הרמב"ם שמועילה צורת הפתח אפילו בפרוץ מרובה על העומד.

ולשיטת הר"י יש קולא אפילו גדולה יותר - שאם נעץ ארבע עמודים בקרקע והקיף חבל על גביהן, הרי זה צורת הפתח ויצר בזה ד' מחיצות.

והשו"ע פסק (סעי' י) להקל בזה: "אם עשה צורת פתח, אפי' לפרצה יתירה מעשר, מותר". ובסוף הסעיף הביא את דברי הרמב"ם.

¹³ עוד פרטים בדין זה (ממשנ"ב ס"ק סד): א. "אם הקנה שלמעלה תחוב בין קנה לקנה שנחקק קצת בקנים כעין שעושין האומנים והקנים עודפין למעלה על גב הקנה שמונח ביניהם מסתפק הפמ"ג ומצדד בזה להחמיר אבל אם אין הקנים עודפין למעלה אלא שחקק רק מעט באמצעותן להניח החבל בתוכו שיהא מונח בטוב ולא ישתלשל למטה שפיר דמי דמיקרי זה על גבו".

ב. "אם נועץ מסמר בראש הקנה וקושר בו החבל שפיר דמי דהא מונח מלמעלה נגד הקנה".

ג. "אם כרך החוט סביב הקנה מן הצד עד שבכריכתו העלהו על ראשי הקנים ג"כ כשר".

ד. "אם יכול לסמוך על הטעליגראף במקום צוה"פ עיין בתשו' מאמר מרדכי סימן ל"א ובתשובת שואל ומשיב מהד"ק ח"ב סי' פו ופח ובתשובת בית שלמה ח"א סימן מא".



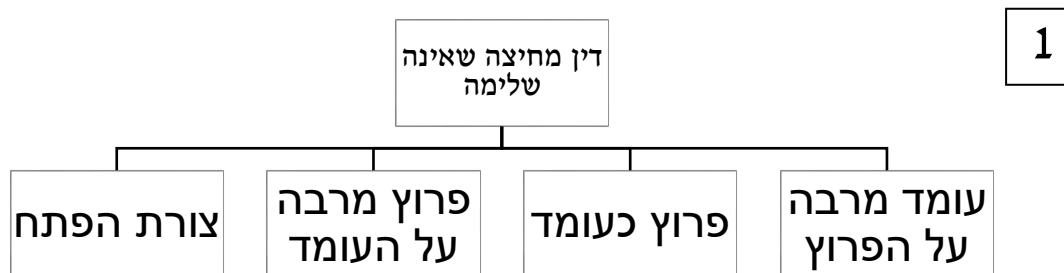
וכתב המשנה ברורה (ס"ק נט) שנכון לחוש לדברי הרמב"ם כי גם הסמ"ג והסמ"ק סוברים כמותו.

* נעץ ארבעה עמודים והקיף חוט על גביהם - כאמור לעיל, לשיטת ר"י אפילו נעץ ארבע עמודים בקרקע והקיף חבל על גביהן, הרי זה צורת הפתח ויצר בזה ד' מחיצות¹⁴. והרא"ש (שם) הקשה עליו, שאם כן למה הצריכו לעשות פסים לביראות? הרי זה פתרון קל יותר? ותירץ הרא"ש שני תירוצים: א. צורת הפתח לא תעמוד, כי הגמלים או רוח שאינה מצויה עלולים להפיל את זה בקלות. ב. לא התירו דבר זה אלא בחצר ומבוי שאדם דר בהם ולא בבקעה. ופסק השו"ע: "ואפי' לא נעץ אלא ארבע קונדיסין בארבע רוחות ועשה צורת פתח על גביהן, מותר. והני מילי בחצר ומבוי שיש בהם דיורין, אבל בבקעה לא מהני כשכל הרוחות על ידי צורת פתח".

¹⁴ בביאור הלכה (ד"ה כשכל הרוחות) מביא בזה ספק מהפרי מגדים אם צורת הפתח הופך למחיצה דאורייתא ויהיה חייב הזורק לתוכה, או שזו מחיצה רק להתיר טלטול בכרמלית. והביא הביאור הלכה שיש בזה מחלוקת ראשונים. והוסיף: "דכל זה דוקא בארבע קונדיסין שאין מחיצה ביניהן רק קנה מלמעלה על גביהן אבל אם יש שתי מחיצות שלימות בשתי רוחות ובשאר שתי הרוחות או אפילו באחת עשה כמין צורת הפתח משמע דלכו"ע נעשה רה"י עי"ז".



דף עזר לשיעור (8)



ציורי מחיצות.

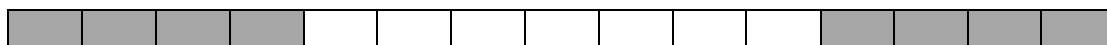
2

שתי

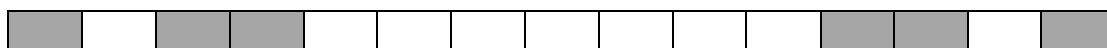
א. רובה שלמה מצד אחד



ב. רובה שלמה משתי צדדים



ג. רובה שלמה על ידי צירוף שני צדדיה עם הפרצות שבהם, ובאמצע פרצה גדולה מכל אחד מהצדדים לחוד (ע"פ משנ"ב ס"ק מה):



ערב

4 טפחים
3 טפחים
3 טפחים

3 טפחים
4 טפחים
3 טפחים

טפח
3 טפחים
6 טפחים

3



שיעור 9- דירת גוי בחצר ישראל (סי' שפב)

א. איסור טלטול בחצר שדר בה גוי

הסימן שלנו עוסק בדיון דרבנן מיוחד. ככל הנראה יש שתי סוגים של 'משמרת' בחז"ל. כתוב בתורה (ויקרא יח ל): "וְשָׂמְרָתָם אֶת מְשָׁמְרָתִי" ולמדו חז"ל באסמכתא מפסוק זה "עשו משמרת למשמרת" (יבמות כא א) שיש להחמיר ולגדור גדרות, על מנת שלא לעבור על האיסור עצמו¹.

רוב איסורי דרבנן הם 'משמרת' פרטית- גזירה על דין דאורייתא כדי לא לעבור על איסור. יש גזרות שהן כלליות- יש משמרת כללית שעניינה לשמור על היהודי שלא יעזוב את חיי התורה והמצוות². לדוגמא דין פת גויים ובישול גויים שגזרו משום חתנות (ע"ז לו ב) שלא יטמע בגויים.

בסוג של גזירה כזו אנו עוסקים בסימן שלנו. חז"ל אסרו טלטול בחצר שגר בה גוי. במשנה (עירובין סא ב): "הדר עם הנכרי בחצר או עם מי שאינו מודה בעירוב הרי זה אוסר עליו רבי אליעזר בן יעקב אומר לעולם אינו אוסר עד שיהיו שני ישראלים אוסרין זה על זה". והגמרא מסבירה (שם סב א) שלשתי השיטות הגוי אוסר טלטול בחצר כי חז"ל רצו להרחיק יהודי מלגור עם גוי כדי שלא ילמד ממעשיו המחלוקת הייתה האם לגזור באדם אחד שדר עם גוי. בדרך כלל, מאחר והגויים חשודים על שפיכות דמים, לא מצוי שיהודי יגור בחצר עם גוי לבד, אלא רק עם עוד יהודי, ולכן לדעת רבי אליעזר בן יעקב, גזרו רק בשני יהודים בחצר, כמו בכל גזרת חז"ל שלא גזרו במקום שלא שכיח. מאידך, לדעת רבי מאיר (ת"ק) גזרו גם ביהודי אחד, מאחר ולפעמים קורה שיהודי גר לבד עם גוי³.

כלשון הטור: "ודבר זה מדרבנן שחששו שמא ילמד הישראל הדר עם הנכרי ממעשיו וביקשו עילה כדי למנוע דירת ישראל עם הגוי, הילכך אמרו שאוסר עליו כדי שיקשה בעיניו דירתו ויצא משם".

¹ לדעת השאלות (מטות קלו) שורש החיוב הוא מהפסוק 'והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה'. ועי' בהעמק שאלה (ס"ק ב) שהרחיב בירור במחלוקת זו (האם הלימוד הוא מושמרתם או מוהבדלתם) ובנפ"מ בלמודים השונים.

² צריך להבחין, שלעיתים לטובת המערכה הכללית, לקיום התורה והמצוות, יש להקל. השו"ע בהלכות שבת (סי' שו סע' יד) פוסק שמי שהודיעו לו בשבת שביתו נחטפה מביתו והולכים להמיר את דתה, מצווה לחלל שבת אפילו באיסור דאורייתא להצלתה. ומקשים האחרונים (ט"ז ס"ק ה ומג"א ס"ק כט) מדוע? והרי אין אומרים לאדם חטוא כדי שיזכה חבר? ועוד שבסימן שכח (סע' ו) נפסק שמי שאונסים את ביתו לעבור עבירה בשבת אסור לחלל שבת להצלתה, בדיוק היפך ממה שכתוב פה? ועוד שהדבר נתון במחלוקת בין הרשב"א (שו"ת ח"ז סי' רסז) לתוס' (שבת ד א ד"ה וכל) ותירצו שכאשר החשש הוא לעבור עבירה אחת, לא מחללים שבת, אך כאשר החשש הוא לעקירת כל התורה והמצוות מאותה בת- מחללים שבת. אם מצאנו שלפעמים אנו דוחים מצווה אחת מפני חברתה מתוך המעלה שבו על פניו, שהרי "עשה דוחה לא תעשה". קל וחומר שיש מקום לביטול של כמה מצוות על מנת שתקיים התורה כולה. וכמאמר הגמרא (ברכות סג א) הידוע: "אמר רבא האי קרא מרישיה לסיפיה מדריש מסיפיה לרישיה מדריש... הפרו תורתך מאי טעמא משום עת לעשות לה'" ובמסכת תמורה (יד ב וע"ע גיטין ס א) דרשו רבי יוחנן וריש לקיש מפסוק זה שמוטב תיעקר תורה ואל תשכח תורה מישראל. וזהו הטעם לכתיבת תורה שבעל פה.

³ יש להעיר, שרבי מאיר לשיטתו- דחייש למיעוטא. ביבמות (ק"ט א) ובעוד מקומות בש"ס (ע"י ע"ז לד ב, חולין פו א)



בגדר האיסור כתב הביאור הלכה (ד"ה אז): "פשוט הוא דאינו אוסר עליהם רק להוציא מבתיהם ומביתו של עכו"ם לחצר או למבוי אבל בחצר גופא או במבוי כלים ששבתו בתוכם בודאי מותר לטלטל". והביא ראיות לזה, וכתב שלדעת מהרי"ל (הביאו מג"א סי' שסג והגר"ע איגר פה): "במקום שיש גוי עשאו חכמים לחצר ככרמלית שאסור לטלטל ביותר מארבע אמות". ואין כן הלכה, אלא כלים ששבתו בחצר מותר לטלטל.

ב. אופן האיסור

אחרי שהגדרנו את מקור האיסור וטעמו, הסימן מתחלק לשני חלקים. א. אופן האיסור - כלומר, מהם התנאים בהם דירת גוי אוסרת. ב. הדרכים להיתר. אופן האיסור מתחלק להגדרות ולמקרים. ויש שתי הגדרות באופן האיסור: שני יהודים וגוי אחד, דריסת רגל. המקרים יבוארו להלן מתחת להגדרות.

1. שני יהודים וגוי אחד - ההגדרה הראשונה עוסקת ביסוד האיסור ובטעמו, והיא מתחלקת לשלש: כמות האנשים, בכמות דירות והיחסים ביניהם.

***1** כמות האנשים - כפי שראינו לעיל, לדעת רבי אליעזר בן יעקב לא גזרו אלא בשני יהודים הדורים עם הגוי בחצר, מאחר ולא מצוי שיהודי אחד ידור עם גוי בחצר, ולא גזרו בדבר שאינו שכית. ולדעת רבי מאיר, כאמור לעיל, אפילו ביהודי אחד גזרו. והגמרא (סב ב) מכריעה: "אמר רב יהודה אמר שמואל הלכה כרבי אליעזר בן יעקב ורב הונא אמר מנהג כרבי אליעזר בן יעקב ורבי יוחנן אמר נהגו העם כרבי אליעזר בן יעקב".⁴ וכתבו התוס': "ואף על גב דבכל דוכתא קיימא לן כר' יוחנן לגבי שמואל בהא קי"ל כשמואל דאמר הלכה אפילו בפירקא דריש לה דקי"ל הלכה כדברי המיקל בעירוב". והוסיפו התוס' שכן נראה מהמשך הגמרא שם כתוב שדין זה היה פשוט לרב יוסף ואבבי כדין ביצה שמותר לאוכלה בכותח (ואין בזה איסור בשר בחלב). וכך פסק השו"ע (סע' א): "הדר עם הגוי בחצר אינו אוסר עליו עד שיהיו שני ישראלים". ועי' להלן 1ה.

****1** כמות הדירות - התוס' (עירובין עד ב ד"ה מבוי) כתבו תנאי נוסף. על מנת לאסור לא די בשני יהודים שגרים בחצר שהגוי גר בה, אלא צריך שיגורו בשני בתים נפרדים ולא באותו בית. וכך פסק הרא"ש (פ"ו סי' א) והטור. והבית יוסף מדייק מלשון הטור (וכך אכן מפורש בתוס' וברא"ש הנ"ל): "משמע בהדיא שכל שדרים בבית אחד אפילו כמה בני אדם אף על פי שאינם סמוכים על שולחן אחד אלא כל אחד תפיסתו לעצמו מכל מקום כחד חשיבי כיון שדרים בבית א". ופסק השו"ע: "עד שיהיו... בשני בתים".

*****1** היחסים ביניהם - פסק הרמב"ם (הל' עירובין פ"ה הל' טז): "ודין ישראל אחד ודין רבים שהן סומכין על שלחן אחד דין אחד הוא". וכך ביאר הבית יוסף את לשון הטור: "ואוסרין זה על זה - לאפוקי האחים שמקבלים פרס מאביהם וישנים בבתיהן", כלומר שאם סמוכים על שולחן

⁴ רש"י: "הלכה - דדרשינן לה בפירקא ברבים. מנהג - בפירקא לא דרשינן, אבל אורויי מורינן לה בבא לישאל, ומאן דאמר נהגו - אורויי נמי לא מורינן, אבל אי עבדי - לא מחינן בדייהו".



אחד, נחשבים כיחיד ולא כרבים, ואין רשות הגוי אוסרת עליהם. וכך פסק השו"ע. ובשער הציון (ס"ק ג) הביא מהדמשק אליעזר (ס"ק ו) שהקשה מנ"ל להקל בזה, בשלמא בסמוכים על שלחן אחד וישנים בבית אחד, אך בישנים בשני בתים, אם היו מוליכין עירובין למקום אחר היו צריכים לערב כל אחד בפני עצמו, ואם כן הוא הדין הכא? אך העיר השע"צ שמלשון הרא"ש משמע כדברי השו"ע.

מתחת ההגדרה הזו נופלים שבעה פרטים: השאיל או השכיר דירתו לגוי, שכר בית מהגוי, השכיר או השאיל דירתו לישראל חברו, ישראלים שכירים של גוי, ישראל וגוי בחצר אחת וישראל נוסף בחצר סמוכה, ספינה, ישראל וגוי בבית אחד. [יש פרט שמיני ששייך לזה - חצר גוי שמפסיקה בין שתי חצרות ישראל, אבל השארתי את זה להגדרה הבאה: דריסת רגל. כי שם עיקר הדיון בזה].

1א. השאיל או השכיר דירתו לגוי - הרשב"א בעבודת הקדש (ש"ד סי' ג) כתב מציאות שבה

למרות שגוי גר עם יהודים בחצר לא אוסר עליהם. במקרה שבעל הבית יהודי, והגוי שכר ממנו את הדירה. והסברה: "שלא השאיל והשכיר לו על דעת שיאסור עליו". ורמ"א פסק את דבריו: "ישראל שהשכיר או השאיל ביתו לעכו"ם, אינו אוסר עליו דלא השכיר או השאיל לו ביתו כדי שיאסור עליו".

הסברה קשה! שהרי חז"ל אסרו מחשש שמא ילמד ממעשיו, ולכאורה זה לא תלוי בדעת האדם, אם התכוון שיאסור עליו או לא, סוף סוף הוא גר עם גוי בחצר! בשו"ת חת"ס (או"ח סי' צב) מתרץ שברשב"א מובא טעם נוסף, שזה דבר לא שכוח, שיהודי ישכיר או ישאיל דירה לגוי, ומילתא דלא שכיחא לא גזרו בה רבנן. וכן הביא המשנה ברורה (ס"ק ז).

ולדעת הגר"א (משנ"ב שם) אין להתיר אלא אם כן התנה המשכיר מתחילה שיכול לסלק את השוכר משם בכל עת שירצה.

ובביאור הלכה (ד"ה אינו אוסר) מחדש שההיתר הוא רק בתנאי שהמשכיר דר שם, אך אם אין המשכיר דר באותה חצר, אלא שהשכיר מספר בתים, חלק ליהודים וחלק לגוי, בזה לא שייך הטעם הראשון של הרשב"א שלא השכיר על דעת שיאסור עליו, שהרי אינו דר שם. ויש בזה מחלוקת אחרונים: לדעת החמד משה והברכי יוסף - במקרה זה אסור לטלטל. לדעת החיי אדם - מותר. ומסיק הביאור הלכה להחמיר בזה, כי עצם הדין מפוקפק והרבה אחרונים תמהו עליו, ודי להקל במה שמפורש ולא יותר.

1ב. שכר בית מהגוי - האור זרוע כתב שאפילו אם שכר ישראל בית מהגוי לדור בו, אסור

לטלטל בלי לשכור שוב רשות להשתמש בדירת הגוי בשבת (וכדלהלן בדרכי ההיתר) כי השכירות שהצריכו חכמים לטלטול בשבת לא נכללת בשכירות לדור בבית. וכך פסק רמ"א (סע' א): "אבל אם הבית של גוי ושכרו ישראל ממנו וגוי דר בבית עמו, אין שכירות הבית מועיל לעניין שכירות העירובין". ופירש המשנה ברורה (ס"ק ו) שלגוי יש חדר בבית שאין ליהודי רשות להכנס אליו, שאם לא כן, היה מותר לטלטל והגוי לא היה אוסר לפי שיש ליהודי רשות בכל הבית והרי זה כאילו שכרו ממנו. כדן שכירו ולקיטו של הגוי שיתבאר בהמשך.



ג1. השכיר או השאיל דירתו לישראל חברו - הבית יוסף הביא משו"ת מהרי"ל (סי' קנו)

שאם השאיל או השכיר יהודי את דירתו ליהודי אחר, ושניהם דרים באותה חצר, אע"פ שלענין עירוב אם היו רק שניהם, לא צריכים עירוב. אם גר שם גוי- אוסר עליהם וצריכים לשכור ממנו רשות. וכך פסק רמ"א (סעי' א)⁵.

ד1. ישראלים שכירים של גוי - במסכת עירובין (סד א) הובא דין 'שכירו ולקטו' של גוי,

כלומר יהודי שעובד אצל גוי, פותר את הבעיה, ומערבים איתו ולא צריך לשכור מהגוי. והוא הדין אם יש לגוי כמה יהודים ששכורים לעבודתו וגרים בביתו, הגוי לא אוסר עליהם, לפי שיש להם רשות להיות בבית ולהשתמש בחדריו. בבית יוסף מוסיף שאפילו אם לכל אחד מהם יש חדר בפני עצמו, אינם צריכים לערב זה עם זה ולשכור רשות מהגוי, כיון "שאפשר שלמחר יעלה על דעת בע"ה להחליף חדריהם או לתת להן מקום בבית עצמו הוה ליה כאילו יש להן רשות בכל הבית דלא מיקרי יחוד מקום אלא כשמפרש ואומר לא יהיה לך רשות כי אם בחדר זה לבדו".

ופסקו השו"ע ורמ"א (סעי' טז): "אם יש לעכו"ם ה' שכירים או לקיטים ישראלים דרים בביתו, אין דירתם חשובה דירה שיאסרו זה על זה. הג"ה. דשכירות של עכו"ם אינו אוסר אם שכרו מבעל הבית".

ובביאור הלכה (ד"ה אין דירתם) העיר שרק באופן זה לא אוסרים היהודים אחד על השני, אך אם שכרו שני יהודים כל אחד חדר מגוי, אוסרים אחד על השני וצריכים לערב וגם לשכור רשות מהגוי אם הוא עדיין דר שם.

ה1. ישראל וגוי בחצר אחת וישראל נוסף בחצר סמוכה - במסכת עירובין (עד ב) מתואר

מצב בו יש בית של יהודי שיש לו חצר משותפת עם בית של גוי, ויש לו קיר משותף עם יהודי אחר ויש שם חלון. אסרו חכמים לערב דרך החלון, ולהוציא דרכו לבית הסמוך לחצר וממנו לחצר- על מנת שהיהודי לא ישאר לגור שם עם הגוי, כדי שירגיש שהוא בודד ויפחד מהגוי. אמנם בפשטות ליהודי בבית הסמוך לחצר מותר לטלטל, שכאמור לעיל לא גזרו באופן זה⁶ וכפי שכתב משנה ברורה (ס"ק סז): "אפי' אם נתערבו ע"י חלונות שיש ביניהם ואף על גב דמשום ישראל זה שמטלטל ג"כ דרך ביתו של ישראל מסתברא דלא מיקרי שנים במקום עכו"ם לאסור דלא שייך זה רק כששניהם מטלטלים דרך פתחם לחצר אפי"ה גזרו בזה מטעם אחר דאם יהא מותר ישראל פלוני לטלטל דרך ביתו של זה לחצר יסמוך הישראל ע"ז וידור עם עכו"ם דלא מסתפי משום שהוא יחיד שהרי עוד ישראל אחר מצוי כאן וילמוד ממעשיו של עכו"ם".

ונחלקו רש"י ור"י האם האיסור לערב יחד הוא רק במקרה בו יש חלון בין הבתים או גם במקרה בו יש פתח בין הבתים. לדעת רש"י בכל מקרה אסור לערב יחד, על מנת למנוע מצב שבו ישאר היהודי

⁵ בביאור הלכה הביא שהגר"א תמה על זה, שהרי אחד התנאים לאיסור היה שהם אוסרים זה על זה, ופה הרי לא אוסרים זה על זה אפילו בלא עירוב. ונשאר בצ"ע.

⁶ ואם זה נכון יש כאן קושיה- שהרי ההיתר לטלטל ביחיד הוא מפני שהוי מילתא דלא שכיחא דלא גזור בה רבנן, והשתא מאי חזית לאסור לערב באופן זה? והא הוי מילתא דלא שכיחא? ולכן נ"ל ביאור הסוגיה שכתב התורת חיים עיי"ש.



לדור בחצר אחת עם הגוי. לדעת ר"י, זיל בתר טעמא, מאחר ויש שם פתח הרי רגיל היהודי מהדירה הרחוקה מהחצר לעבור דרך הפתח אל החצר, והוא מצוי שם, ובכל מקרה ישאר היהודי הדר בחצר במקומו, ומותרים לערב יחד.

בשו"ע (סע' יט) פסק: "חצר שישראל ועכו"ם דרים בה, ובית א' של ישראל אצל ביתו של זה ואינו פתוח לחצר וחלונות ביניהם, אינו יכול לערב עמו דרך החלון שביניהם כדי להוציא כליו דרך בית שכונו הפתוח לחצר. אבל אם פתח פתוח ביניהם, מותר. ויש מי שאומר דאף אם פתח פתוח ביניהם, אסור".

והמשנה ברורה (ס"ק סט) פסק להחמיר כרש"י.⁷

ובביאור הלכה (ד"ה כדי להוציא) הביא מחלוקת בין הרשב"א לריטב"א האם מותר לערב כדי להתיר טלטול בין הבתים, ללא הוצאה לחצר. לדעת הרשב"א מותר וכן משמע מרש"י. לדעת הריטב"א אסור.

ואם שכרו את מקום הגוי- הביא הביאור הלכה (הנ"ל) מחלוקת בין הרשב"אלתוס'. לדעת הרשב"א מותר, שלא גרע משני יהודים בחצר עם הגוי. לדעת התוס' אסור וכן דעת הריטב"א.

10. ספינה - הבית יוסף מביא ספק בראשונים האם בספינה שיש בה דירות צריך לשכור את רשות הגוי על מנת להתיר עירוב, או שמאחר ושכרו דירה בספינה מותרים לערב גם ללא שכירת רשות הגוי. ופשט הבית יוסף שחייבים לשכור מהגוי.⁸ והביא משבולי הלקט שכתב שנכון להבליע את שכר השכירות בתשלום על שכירות הספינה. ופסק רמ"א (סע' כ): "ספינה שיש בה ישראלים רבים ויש להם בתים מיוחדים, צריכים לערב ולשכור רשות מן העכו"ם בעל הספינה או להבליעו בשכר הספינה".

ובביאור הלכה (ד"ה ויש להם) הביא שהרשב"א בעבודת הבית מסופק במחיצות מתפרקות האם נחשבות למחיצות על מנת להגדיר שיש בספינה זו בתים נפרדים. אבל כשהמחיצות קבועות, פשוט שנחשב לדירה. והוסיף עוד הביאור הלכה: "ודע דאפילו אם אין הישראלים נוסעים בספינה למשך יותר מל' יום גם כן צריכין לערוב ולשכור וליכא לפוטרים מטעם דאינם אלא אורחים וכההיא דסוף סימן ש"ע דלא אמרינן כן בשכולם אורחים וכמו בספינה דכל אנשיה אורחים וכמו שכתב שם הרמ"א בהג"ה ואף דאיכא העכו"ם בעל הספינה ג"כ עמהם אעפ"כ אין נטפלים לו וכמו שהכרענו שם בסוף סימן ש"ע עיין שם בשע"צ אכן אם בעל הספינה ישראל נטפלים לו ואינם אלא כאורחים עד ל"י".

11. ישראל וגוי בבית אחד - עיקר הדיון במקרה זה הוא בדרכי ההיתר. אעפ"כ אני מזכיר אותו פה, כי הוא גם פרט של הגדרת האיסור. אפילו כשהגוי והיהודי גרים בבית אחד ולא בשתי

⁷ שער הציון סימן שפב (ס"ק סז)- "דדעת רש"י לאו יחידאה, שהרב רבנו יהונתן והאור זרוע והרשב"א בעבודת הקודש מסכימים לדעתו, אכן בחידושי מצדד לשיטת התוספות, וכן הריטב"א שם, וצריך עיון".

⁸ ואעפ"י שיש גאונים בהם כתוב שלא צריך, פירש הבית יוסף, שהם דיברו על מציאות שאין בספינה דירות. אבל כשיש ספינות, כמו שצריך לערב, צריך לשכור את רשות הגוי.



בתים בחצר, אם לכל אחד יש חדר מיוחד ואין רשות לאחד להכנס לחדר השני, הגוי אוסר (סעי' טו ומשנ"ב ס"ק נא).

2. דריסת רגל - ההגדרה השנייה עוסקת ביחסים שבין הגוי ליהודים.

בשו"ת הרא"ש (כלל כא סי' ד) כתב: "ואין הכותי אוסר אלא היכא ששני ישראלים דרים בחצר, או במבוי, והכותי דר עמהם, משום גזרה שמא ילמד ממעשיו, וכותי לא מוגר, משום דחייש לכשפים. אבל ישראל וכותי הדורים בשני חצרים ופתח ביניהם, מותר להוציא מחצרו של כותי לחצרו של ישראל. ואפי' שני ישראלים דרים בחצר, אין הכותי אוסר עליהם, כיון שאין לו דריסת הרגל עליהם". והסברה היא שכשאין לו דריסת רגל בחצר הרי אינו שכיח אצל היהודים ולא ילמדו ממנו וממעשיו הרעים (ט"ז ס"ק ה).

וכך פסק השו"ע (סעי' ג): "אם אין לעכו"ם דריסת רגל על הישראלים, אינו אוסר; כגון, שתי חצרות הפתוחות זו לזו ואין להם דריסת רגל זה על זה, ובחצר א' דר עכו"ם ובחצר א' דרים ב' ישראלים או יותר, מכניסין ומוציאין מחצר זו לחצר זו בשבת דרך חלון שביניהם ואין צריך לשכור מהא"י". בכלל הזה יש מחלוקת.

בסוף הסימן הביא הבית יוסף מרדכי שחולק. לשיטתו אסור לטלטל במקרה זה אם יש חלון בין בית הגוי לבית הישראל, שאף על זה גזרו. אלא שבמקרה זה התירו כאשר החלון גבוה מעשרה טפחים ולא נוח תשמישו.

השו"ע (סעי' ג) פסק כרא"ש שמיקל: "אם אין לעכו"ם דריסת רגל על הישראלים, אינו אוסר; כגון, שתי חצרות הפתוחות זו לזו ואין להם דריסת רגל זה על זה, ובחצר א' דר גוי ובחצר א' דרים ב' ישראלים או יותר, מכניסין ומוציאין מחצר זו לחצר זו בשבת דרך חלון שביניהם⁹ ואין צריך לשכור מהגוי".

ויש בזה כמה ארבעה פרטים, ובאחד מהם ארבעה ציורים.

2א. פתחיהם יוצאים למבוי אחד - בביאור הלכה (סעי' ג ד"ה ואין צריכין) מעיר, שבפרט השני שהזכיר המרדכי, והוא שאסור במקרה שפתחיהם יוצאים למבוי אחד לטלטל לשם, לא פירש השו"ע להיתר. אבל יש מקום להוכיח שהוא מתיר במקרה זה להוציא דרך חלונות, כי מביאור הגר"א מוכח שהשו"ע דיבר במקרה שאוסרים זה על זה במבוי ואפילו הכי התיר דרך חלונות. לדינא מעלה הביאור הלכה - להחמיר. שאסור להוציא דרך חלון פחות מעשרה.

2ב. טלטול מחצר ישראל לחצר גוי דרך המבוי - "ולהוציא מחצרם לחצר גוי דרך המבוי [כשהוא מתוקן בלחי וקורה כדין] תלוי בזה אם לא היה במבוי זה רק חצר אחד של ישראל מותר

⁹ במקרה בו עירבו יחד, שאם לא כן אסור בכל מקרה. כל החידוש של השו"ע פה הוא שגוי לא אוסר במקרה זה (משנ"ב ס"ק טז).



ואם היו שתי חצרות של ישראל אסור שהרי הגוי אוסר עליהם את המבוי עד שישכרו ממנו" (משנ"ב ס"ק יח¹⁰).

ג. חצר גוי מפסיקה בין שתי חצרות ישראל - בביאור הלכה הנ"ל כתב: "ודע דלדעת המחבר שפסק כהרא"ש דעכו"ם אינו אוסר ע"י חלון כיון שאין לו דריסת הרגל על ישראל אפילו אם חצר העכו"ם מפסיק בין שתי חצרות של ישראל אם הישראלים רוצים לטלטל מאחד לחבירו דרך חצר עכו"ם מותרים ע"י עירוב שיעשו ביניהם אף שבחצר העכו"ם מפסיק באמצע דכיון שאינו אוסר עליהם דירתו כמי שאינו כן מצדד הב"י בריש הסימן בפירוש דברי מהרי"ו".

ד. שתי חצרות זו לפניו מזו - במקרה בו יש שתי חצרות זו לפניו מזו (בניגוד לזו בצד זו) הובאו בגמרא שלשה ציורים. ישראל וגוי בחצר הפנימית וישראל אחר בחיצונה, ישראל בחצר הפנימית וישראל וגוי בחצר החיצונה, גוי בפנימית ושני ישראלים בחיצונה. וציור נוסף בראשונים: גוי בפנימית וישראל בחיצונה.

ד2. *ישראל וגוי בחצר הפנימית וישראל אחר בחיצונה - במסכת עירובין (סה ב): "אמר רב יהודה אמר רב: ישראל ונכרי בפנימית וישראל בחיצונה בא מעשה לפני רבי ואסר ולפני רבי חייא ואסר". והגמרא מספרת שפעם ישבו רבה ורב יוסף לפני רב ששת, ורב ששת הסביר שפסק זה הוא לשיטת רבי מאיר (שאוסר כשגר יהודי אחד עם הגוי בחצר) שישראל וגוי בחצר, אסור לטלטל. רב יוסף לא קיבל הסבר זה, שאם כן, מה אכפת לי אם יש ישראל בחצר החיצונה? לכן הוא מסיק שזה כרבי אליעזר בן יעקב וכרבי עקיבא (שאמר שאמר שרגל שמותרת במקומה אוסרת שלא במקומה) ומדובר במקרה בו ערבו הישראלים יחד והגוי אוסר עליהם, ואם לא היה גוי היה מותר.

ופסק הרמב"ם (פ"ב מהל' עירובין הל' יא): "שתי חצרות זו לפניו מזו וישראל אחד וגוי דרים בפנימית וישראל אחר בחיצונה... הרי זה אוסר על החיצונה עד שישכור ממנו, שהרי רגלי שני ישראלים וגוי מצויים שם". וכך פסק השו"ע (סעי' יז).

המגן אברהם (ס"ק יג) הביא בשם המגיד משנה שיש מקלים במקרה זה לגמרי. כי להלכה רגל שמותרת במקומה לא אוסרת שלא במקומה - ולכן מאחר ולפנימי מותר לטלטל אינו אוסר על החיצוני. ובמקרה זה אפילו לא צריך עירוב.

להלכה פסק המשנה ברורה כדעת השו"ע והט"ז ולא כמגן אברהם. והסביר בביאור הלכה (ד"ה אוסר): "לא העתקנו דעה זו במשנה ברורה מאחר שדעת הרמב"ם והמאור והראב"ד (מובא בחי' רשב"א) להחמיר בזה אף לדין וכן נוטה שם דעת הרשב"א בחידושי וביספורי עבוה"ק ג"כ כתב שלדעה זו הדעת נוטה וכן הריטב"א נוטה לדעה זו עיין שם וכן הסכים הרב המגיד וגם בדעת הרי"ף

¹⁰ בשער הציון (ס"ק יד) מעיר על לשון השו"ע שכתב 'דרך חלון שביניהם' - הרי בשו"ע מתואר מקרה בו יש שני חצרות וחלון ביניהם - ובמקרה זה, לפי האמור, מותר להוציא אפילו למבוי ולא רק לטלטל מחצר לחצר דרך החלון? אמנם במקור של דברי המחבר, בתשובת הרא"ש, מתואר מצב של שלש חצרות - שתיים של ישראל ואחת שלגוי, ושם אכן אסור להוציא למבוי כאמור, ולשון 'דרך חלון שביניהם' נכון.



והרא"ש אינו ברור ואפשר שגם הם סוברים כן [ומה שהשמיטו דין זה משום דסמכו על הא דר"א בסוף פרקין וכמו שכתב במלחמות להרמב"ן] וגם הטור העתיק כן להלכה ועל כן קשה להקל בזה". אבל- במקרה זה לפנימי מותר לטלטל בחצרו, שהרי הוא גר עם גוי אחד ויש רק ישראל אחד בחצר ובמקום כזה לא גזרו. כך ביאר רש"י בגמרא (את הביטוי פנימי במקומו). ואמנם הלבוש כתב שגם הישראל שבפנים אסור, אבל הט"ז (ס"ק טז) דחה את דבריו והעלה להקל. וכך פסק במשנה ברורה (ס"ק נח).

ד2** ישראל בפנימית וישראל וגוי בחיצונה - בהמשך הגמרא הנ"ל: רבי אלעזר שאל את רב מה הדין במקרה בו "ישראל ונכרי בחיצונה וישראל בפנימית". והספק היה בסברה האם הגוי חושש מהיהודי הפנימי או רק מהחיצוני¹¹. ורב ענה לו "תן לחכם ויחכם עוד". ופירשו הראשונים שכוונתו להחמיר, "כי היכי דהתם אסור הכא נמי אסור" (רש"י). וכך פסק השו"ע (סעי' יז). וגם במקרה זה לפנימי מותר לטלטל בחצרו, הרי אין לגוי דריסת רגל שם.

ד2*** גוי בפנימית ושני ישראלים בחיצונה - במסכת עירובין (עה ב) הגמרא אומרת שלדעת רבי אלעזר אם יש גוי בפנימית ושני יהודים בחצר חיצונה הגוי אוסר עליהם. מאחר ויש לו דריסת רגל בחצר החיצונה. וחייבים לשכור ממנו את רשותו. והרבה ראשונים פרשו שדין זה נכון רק כשיש שני יהודים בחצר החיצונה, אבל ביחיד מותר (רש"י, תוס' ועוד).

ופסק השו"ע (סעי' יז): "ואפילו גוי בפנימית ושני ישראלים בחיצונה אוסר". הביאור הלכה מחדד שמדובר במקרה בו שני היהודים גרים בשני בתים, שאילו היו גרים בבית אחד, נחשבים כאחד.

ד2**** גוי בפנימית וישראל בחיצונה - כתב הרמב"ם (פ"ד מהל' עירובין הל' כב): "היה אחד דר בחצר זו ואחד דר בחצר זו אינן צריכין לערב אלא כל אחד מהן משתמש בכל חצירו, ואם היה גוי בפנימית אף על פי שהוא אחד הרי הוא כרבים ואוסר על החיצונה עד שישכרו מקומו". הבית יוסף דייק מדבריו שאם דר גוי אחד בחצר הפנימית ויהודי אחד בחצר החיצונה- אסור לטלטל. ועל פי זה כתב השו"ע: "ויש מי שאומר שאפילו גוי בפנימית וישראל אחר בחיצונה אוסר". והסברה היא מראית העין, שלא יודעים מי גר בפנימי ויראו שהיהודי מטלטל שם, ויבואו להקל ולטלטל כשחיים שני יהודים עם גוי.

אבל הט"ז (ס"ק יח) חולק וביאר שהרמב"ם מודה לרש"י ותוס' שכל יש ישראל אחד וגוי אחד, אפילו אם הגוי בחצר הפנימית, אינו אוסר.

להלכה המשנה ברורה (ס"ק נט) פוסק להקל: "כי הרבה אחרונים דחו זה מהלכה"

¹¹ כלומר האם זו מציאות שכיחה, כי ישראל לא מפחד לגור עם גוי באופן כזה (חצר חיצונה) או שמפחד, כי הישראל שבפנימית לא מציל עליו, מאחר והגוי לא מפחד ממנו, שיכול לטעון שהיהודי יצא.



ג. דרכי ההיתר

אחרי הגדרת האיסור, נעסוק בדרכים להתיר. בסימן דנים בארבעה דרכים: ביטול רשות, עירוב, שאלת רשות מהגוי, שכירות מהגוי. שני הראשונים לא מועילים והאחרונים מועילים. הדיון המרכזי, בעל הסעיפים הרבים ביותר הוא שכירות מהגוי הדיון הזה יהיה האחרון בו נעסוק.

1. ביטול רשות - ניסיון הפתרון הראשון שמוצע בסימן, אינו מועיל. הגמרא במסכת עירובין (סג ב) מספרת שכמה יהודים גרו עם גוי¹² והוא לא הסכים להשכיר להם את דירתו. אביי הציע להם פתרון, שכולם יבטלו את רשותם לאחד מהם, ואז נחשבים ליחיד שגר עם גוי ומותר טלטול. רבא חלק ואסר מפני מראית עין¹³. וכך מפורש בדף סב (א): "ואמרו רבנן אין ערוב מועיל במקום גוי ואין ביטול רשות מועיל במקום גוי עד שישכיר". וכך פסק השו"ע (סע' ב).

וסברת האיסור: "דא"כ בטלת תורת עירוב מאותו מבוי שהרי לא יצטרכו לשכור כלל ויוכלו תמיד לבטל וישכח תורת עירוב".

2. עירוב - את הסוגיה שהובאה לעיל (פרק ב סע' 1ה) פירש הרמב"ם באופן שונה. לשיטתו מדובר במקרה בו עשו עירוב, ומה שאסרו חז"ל הוא לסמוך על עירוב זה ולהתיר טלטול לחצר על ידי

¹² והראשונים מסופקים האם שם הגוי היה לחמן או המן- ובספר דף על הדף כתוב: "מובא בספר דרך שיחה (ע' כח) הגאון ר' חיים קנייבסקי שליט"א אמר שאלוני למאי נפקא מינה בזה ובשביל מה הוצרכו התוס' להעתיק גירסת ר"ח בזה ואמרתי הרי אמרו שלא ליתן שם על שמו של אדם רשע והנה במה ש"ש רשעים ירקבו" יש לדון אם זה דין או שהוא קללה ונפק"מ שאם זה "דין" לא שייך אצל גוי ואם זו קללה שייך גם בגוי וממה שגוי נתן לשם המן על כרחך שזה דין ע"כ".

ועיי' מדרש רבא (בראשית פרשה מט): "וכל מי שהוא מזכיר את הרשע ואינו מקללו עובר בעשה, מה טעמיה ושם רשעים ירקבו". הא קמן שזהו דין. והובא בספר חרדים (מצוות עשה מדברי קבלה ומדברי סופרים פרק ד): "א"ר יצחק כל המזכיר צדיק ואינו מברכו עובר בעשה שנא' זכר צדיק לברכה, וכל המזכיר רשע ואינו מקללו עובר בעשה שנא' ושם רשעים ירקבו".

ועיי' שמונה פרקים לרמב"ם (פרק ה ד"ה וכן דיבורי). וראה בפיהמ"ש לרמב"ם (פרה פ"ג מ"ו): "ואותם שאינם מאמינים בתורה שבעל פה יאבדו במהרה וכו'".

¹³ בש"ך (יו"ד סי' פז ס"ק ו) דן אם חוששים למראית עין באיסור דרבנן והראה מכמה מקומות שחוששים:

א. במסכת שבת (נד ב) שנינו, "אין חמור יוצא במרדעת בזמן שאינה קשורה לו ולא בזוג אף על פי שהוא פקוק". ובגמרא שם מבואר טעם האיסור, "משום דמיחזי כמאן דאזיל לחינגא" ופירש רש"י שנראה כהולך לשוק למוכרו, הרי שחששו לאיסור מראית עין אפילו באיסור דרבנן (מכירה בשבת).

ב. התוס' במסכת כתובות (ס א ד"ה ממעכן) כתבו, "והא דאמר כל מקום שאסרו חכמים מפני מראית העין אפילו בחדרי חדרים אסור היינו דווקא באיסור מלאכה דאורייתא כמו שוטחן בחמה אבל לא כנגד העם (שבת סה א) שאם יראו יסברו שכבסן בשבת אבל הכא לא יראו אלא מלאכה כלאחר יד דהויא דרבנן ולא גזרי רבנן לאסור בחדרי חדרים". משמע שלא גזרו בחדרי חדרים אבל בפרהסיא גזרו על מראית עין גם באיסור דרבנן.

וכאן לפנינו בגמרא ראייה נוספת שחוששים למראית עין באיסור דרבנן! [ועיי' שו"ת יביע אומר ח"ו יו"ד סי' ח].



שנגדיר מכח העירוב שהם נחשבים ליחיד. וכפי שנאמר בדף סב (א): "ואמרו רבנן אין ערוב מועיל במקום גוי ואין ביטול רשות מועיל במקום גוי עד שישכיר".

לכן פסק הרמב"ם (פ"ב מהל' עירובין הל' טו): "חצר שישראלים וגוי שרויין בה והיו חלונות פתוחות מבית ישראלי זה לבית ישראלי זה ועשו עירוב דרך חלונות, אף על פי שהן מותרין להוציא מבית לבית דרך חלונות הרי הן אסורין להוציא מבית לבית דרך פתחים מפני הגוי עד שישכיר, שאין רבים נעשים בעירוב כיחיד במקום הגוי".

וכך פסק השו"ע (סעי' כ).

3. שאלת רשות מהגוי - באותו סיפור בגמרא (שהובא לעיל סעי' 1), לרבא היה פתרון אחר. שאחד מבני החצר יתקרב אל הגוי, ויקבל ממנו רשות להניח חפצים בביתו, ואז הוא מוגדר כשירו ולקיטו של הגוי, שמותר בטלטול.

ונחלקו הראשונים האם במקרה זה צריך לשכור מהיהודי הזה רשות או שדי בעירוב על מנת להתיר. לרש"י, לטור ולרבנו ירוחם, במקרה זה די בעירוב, ומתיר לכל שאר בני החצר כשיצטרף עמהם על ידי עירוב. מאידך לרמב"ם, לסמ"ג (הל' עירובין רמז א) ולרשב"א (שו"ת ח"ד סי' רצח) במקרה זה צריך לשכור מהיהודי- לפי שביסוד הגזירה לא התירו בלי שכירות, והפתרון כאן בא רק לאפשר לשכור כשהגוי לא רוצה להשכיר. השו"ע הביא מחלוקת זו (סעי' יב) בסתם (כרמב"ם) ויש (כרש"י): "אם אינו רוצה להשכיר, יתקרב לו א' מבני החצר עד שישאל לו רשותו שיהא לו רשות להניח בו שום דבר, דהוה ליה כשכירו ולקיטו, ומשכיר שלא מדעת העכו"ם. ויש אומרים שאינו צריך להשכיר, אלא נותן עירובו ודיו". ובמשנה ברורה (ס"ק מא) כתב שלכתחילה יש לחוש לסברת הרמב"ם.

ספק נוסף במקרה זה הוא האם היהודי ששאל רשות מהגוי צריך להניח שם חפצים או לא. הבית יוסף מדייק מלשון רש"י והרמב"ם שאין חובה להניח חפצים ודי בזה שיש ליהודי רשות להניח שם חפצים. ומביא שאע"פ שמלשון רבנו ירוחם משמע שחייב להניח חפצים, יש לומר שנקט רבנו ירוחם את לשון הגמרא ובאמת מספיק רשות להניח חפצים גם ללא הנחה בפועל.

אבל, הבית יוסף מסיים: "ומכל מקום נראה שצריך לקנות הקרקע באחד מהדרכים שנקנה בהם הקרקע לשאלה". החיי אדם (נשמת אדם כלל עה ס"ק ה) מעיר שלפי זה חייב להניח חפצים שם בערב שבת, כי זו דרך הקניין במקרה זה, בו שייך רק קניין בחזקה.

בלשון השו"ע ברור שדי ברשות להניח. וכן פסק המגן אברהם (ס"ק ח)¹⁴.

¹⁴ וליישוב דברי הנש"א, נראה לומר שיש הנחה שיוצרת מציאות ויש הנחה שמקיימת מציאות. והיינו- שהנחה בערב שבת בשעת השאלה, מקיימת את השאלה, ואילו היא לא הייתה כאן שאלה כלל. ומה שכתבו השו"ע ומגן אברהם שלא צריך להניח, היינו אחר ששאל על מנת להניח, וקיים השאלה על ידי הנחה, לא צריך שוב להניח שם כלום בשבת ואף לא בערב שבת. שדי ברשות להניח ולא בעינן הנחה בפועל.



3א. שאלת חדר מסויים - הראשונים (הגהות מיימוניות פ"ב מהל' עירובין אות כ, טור ובית יוסף) למדו מדברי תוס' (עירובין סו א ד"ה מערב) שאם הגוי השאיל ליהודי חדר מסויים להניח בו חפציו ולא נתן לו רשות להניח חפציו בשאר הבית, זה לא מועיל. והבית יוסף מסייג: "מיהו נראה לי דלא מיקרי יחד לו מקום אלא כשמונעו בפירוש מלהשתמש בשאר הבית אבל כל שנותן הגוי חדר אחד סתם ולא מנעו בפירוש מלהשתמש בשאר הבית לא חשיב יחוד מקום וכדמשמע בעובדא דהמן בר רסתק שהבאתי בסימן זה".

ופסק בשו"ע (סעי' יג): "אם ייחד לו מקום בבית שמשאיל לו, כיון שאינו כשלוחו בכל הבית, לא מהני". והט"ז (ס"ק יד) מעיר שמלשון משמע שחזר בו מההסתייגות שבבית יוסף, ופסק שכל שיחד לו מקום, אפילו אם לא אסר עליו בפירוש א שאר הבית, לא מועיל.

ובמגן אברהם (ס"ק ט) כתב הסתייגות נוספת, שהאיסור הוא דווקא כשאין לגוי רשות להתשמש במקום שהשאיל ליהודי, אבל אם יש לו מקום - היהודי הוא כשכירו ולקיטו ויכול לערב עם שאר בני החצר. וכך פסק המשנה ברורה (ס"ק מג): "והאחרונים הסכימו לדינא דהא דלא מהני יחוד מקום היינו דוקא כשאין לו רשות להשתמש באותו מקום שייחד לו כלל וגם אינו יכול לסלקו וא"כ תו לא הוי כשלוחו כיון שאין לו שייכות עמו אבל כשיש לו רשות להשתמש במקום שייחד לו או שיש לו רשות לסלק את הישראל א"כ עדיין יש לו שייכות עם הישראל והוי כשלוחו".

4. **שכירות - הדרך המרכזית והמרווחת ביותר להתיר טלטול בחצר שגרים בה שני יהודים וגוי, היא לשכור מהגוי רשות כמבואר בגמרא עירובין (סב א):** "ואמרו רבנן אין ערוב מועיל במקום גוי ואין ביטול רשות מועיל במקום גוי עד שישכיר". ובדיני השכירות יש חמש שאלות: איך שוכרים, מתי שוכרים, ממי שוכרים, לכמה זמן שוכרים, עבור מי שוכרים.

4א. **איך שוכרים? - שאלה זו מתחלקת לשלש: האם צריך שכירות טובה, האם צריך שהגוי ידע לשם מה שוכרים ממנו, והאם ניתן לשכור בפחות משה פרוטה.**

4א*. האם צריך שכירות טובה - במסכת עירובין (סב א) נחלקו רב חסדא ורב ששת האם צריך שכירות טובה או שדי בשכירות חלושה (לשון המשנ"ב). לרב חסדא צריך שכירות טובה¹⁵. לרב ששת די בשכירות חלושה. להלכה פסקו הרמב"ם (פ"ב מהל' עירובין הל' יב) והרא"ש (פ"ו סי' א) כרב ששת, מאחר והלכה כמיקל בעירוב.

[הטור כתב כרא"ש להקל, וביאר שאין צורך בכתיבה וחתימה, והעיר הבית יוסף, שהיה נראה לו פירוש ר"ח. אבל הוא הדין שלא בעינן לשאר הדברים שבוארו בראשונים].

¹⁵ בבית יוסף מביא שלשה פירושים מהי שכירות טובה: תוס' בשם הערוך: ע"י כתיבה וחתימה. ר"ח: כמו בנין. רש"י: שיוכל למלא את החצר ספסלים אם ירצה בכך.



4א**. האם הגוי צריך לדעת בשביל מה שוכרים ממנו - מאותו מקור של הדין הקודם, יוצא גם הדין הזה. ולכן כתבו הטור והשו"ע: "ואינו צריך לפרש לו שהוא להתיר הטלטול".

4א***- האם ניתן לשכור בפחות משה פרוטה - מאחר והשכירות היא מגוי, הקלו חכמים לשכור כדיני הגויים. במסכת ע"ז (עא ב) נאמר שבן נח נהרג על פחות משו"פ¹⁶, לפי שבדיניהם זהו גזל. ואם כן, מאחר וסכום זה חשוב בעיניהם, הרי זה גם מקח וממכר ומסיקה הגמרא בעירובין (סב ב) שבין לרב חסדא (שמצריך שכירות בריאה) ובין לרב ששת (שמצריך שכירות חלושה), ניתן לשכור מגוי בפחות משו"פ.

וכך פסק השו"ע (סע' ה): "שוכרין מן הגוי אפילו בפחות משו"פ". והעיר הט"ז, שלפי הטעם שהובא בגמרא, שזהו מאחר ובדיני הגויים זה מקח וממכר, הרי שמישראל יהיה אסור לשכור בפחות משו"פ¹⁷.

4ב. **מתי שוכרים?** - השאלה מתי שוכרים מתחלקת לשתי שאלות. א. האם צריך לשכור לפני שבני החצר היהודים מערבים יחד, או אחרי? ב. האם ניתן לשכור בשבת?

4ב*. שכירות לפני העירוב או אחריו - בשאלה זו מרחיב הביאור הלכה (ד"ה צריך שישכירו). תחילה הוא עומד על כך שמלשון הגמרא (סו א): "מה מערב חמשה ששרוים בחצר אחת אחד מערב על ידי כלן, אף שוכר נמי אחד שוכר על ידי כלן", משמע, שתחילה יש לערב ואחר כך לשכור כדי שיהיו נחשבים כולם לישות אחת. אבל, מביא הבה"ל, שמדברי הראשונים (רמב"ם, סמ"ג ורשב"א) משמע שיש לשכור תחילה ואחר כך לערב. וטעמם - שאין לעשות עירוב כל עוד יש ספק אם הוא יועיל (והרי מברכים על עירוב), וכשיש גוי, ספק אם העירוב יועיל, כי הגמרא אומרת שהם לא רוצים להשכיר מאחר וחוששים מכשפים. לכן, לכתחילה יש לשכור לפני הערב. ולפי טעם זה, בדיעבד מועיל עירוב שעשו לפני השכירות. ואז מנסה הבה"ל להביא ראייה שאף בדיעבד לא יועיל עירוב לפני השכירות, מסע' ז, שם נלמד שאם שכרו לזמן, בסוף זמן השכירות, מתבטלת השכירות וגם העירוב וצריך לערב מחדש, ומדוע? הרי יש כאן עירוב לפני השכירות החדשה, אלא ודי שעירוב לפני שכירות לא מועיל. והבה"ל דוחה ראייה זו ששם הוי כאילו התנו שעושים את העירוב לזמן מסויים. והבה"ל מפלפל בזה עוד קצת ומסקנתו: "דלכתחלה לכו"ע צריך לעשות השכירות מתחלה ואח"כ העירוב ואם ירצה לעשות העירוב מתחלה אסור לברך עליו אכן בדיעבד מסתברא דהוי עירוב אף שעשה השכירות אח"כ כיון שבזמן בה"ש זמן חלות העירוב כבר נעשה השכירות".

¹⁶ ועיי' כלי חמדה פרשת נח

¹⁷ והמציאות ששייך לשכור מישראל היא כאמור לעיל, שהגוי לא רצה להשכיר ויהודי אחד מבני החצר התקרב אליו והשאל ממנו מקום, ואז צריך לשכור ממנו.



ב**4. שכירות בשבת - כפי שכבר ראינו לעיל, הלכה כרב ששת שבשכירות זו לא צריך שכירות בריאה ודי בשכירות חלושה. ומזה למד המרדכי (רמז תקח) שמותר לשכור אפילו בשבת מאחר וזה לא ממש מקח וממכר. ופירש הט"ז (ס"ק ז): "שאין זה אלא כמתנה להחזיר טלטול בשבת". והרי אסור לטלטל מעות בשבת? הן מוקצה? עונה המשנה ברורה (ס"ק כב): "ומבואר בפוסקים דנותן לו דבר מאכל או כל דבר המותר לטלטל ואומר זה עבור שכר חצרך אבל מעות אסור לטלטל"¹⁸.

ג. ממי שוכרים? - שאלה זו מתחלקת לשלש שאלות: א. שכירות מבעל הבית ובני משפחתו. ב. שכירות מפועלים של בעל הבית. ג. שכירות מגזבר המלך הממונה על העיר.

ג*4. שכירות מבעל הבית ובני משפחתו - המקרה הפשוט והרגיל הוא לשכור מבעל הבית, זה כל כך פשוט עד שאין מקום לפרש ולומר זאת. אבל, מה קורה כשבעל הבית לא רוצה להשכיר? הדין יוצא מהסיפור של המן (או לחמן) בר ריסתק, שאי אפשר להכריח את הגוי להשכיר. וכך פסק הרא"ש (פ"ו סי' א) והשו"ע (סעי' י): "אם שכרו ממנו בעל כרחו, אינו מועיל, אף ע"פ שהיה רגיל להשכיר מקודם"¹⁹.

כאמור לעיל, הגמרא אומרת שסתם גוי לא רוצה להשכיר כי הוא חושש מכשפים. מה עושים במקרה כזה? הרי אי אפשר להכריח אותו? הגמרא בדף פ (א) מספרת: "ההוא טורזינא דהוה בשיבבותיה דרבי זירא אמרו ליה אוגיר לן רשותך לא אוגיר להו אתו לקמיה דרבי זירא אמרו ליה מהו למיגר מדביתו אמר להו הכי אמר ריש לקיש משמיה דגברא רבה ומנו רבי חנינא אשתו של אדם מערבת שלא מדעתו ההוא טורזינא דהוה בשיבבותיה דרב יהודה בר אושעיא אמרי ליה אוגר לן רשותך לא אוגר להו אתו לקמיה דרב יהודה בר אושעיא אמרי ליה מהו למיגר מדביתו לא הוה בידיה אתו לקמיה דרב מתנה לא הוה בידיה אתו לקמיה דרב יהודה אמר להו הכי אמר שמואל אשתו של אדם מערבת שלא מדעתו".

והבינו הראשונים שמשמעות התשובה הייתה שכמו שאשה מערבת שלא מדעת בעלה, כך היא יכולה להשכיר את רשותו שלא מדעתו. וכך פסקו הרשב"א (שו"ת ח"ד סי' רחצ) והמרדכי (רמז תכח).

וכך פסק השו"ע (סעי' יא): "אבל מאשתו... שוכרים אף על פי שהוא מוחה". וכתב המשנה ברורה (ס"ק לב) בשם התוס' (סה ב ד"ה דלא), שניתן לשכור מכל אחד מבני ביתו ולא רק מאשתו.

¹⁸ ועוד מעיר רמ"א (סעי' ה) ומבאר המשנה ברורה, ששכירות זו מועילה רק לאחד מבני החצר, שהרי אי אפשר לעשות עירוב בשבת, ולכן בכל מקרה לא יוכלו לטלטל, אלא שיכולים לבטל רשותם לאחד מבני החצר ולו יהיה מותר לטלטל.

¹⁹ הט"ז (ס"ק יב) מסביר מה ההבדל בין מקרה זה למקרה בו היה יהודי רגיל לערב עם שכניו ועכשיו לא רוצה, שנפסק להלכה בסימן שסז שכופים אותו להשתתף, ומדוע פה לא? אלא שאת היהודי אפשר לכופף לקיים מצוה שהוא רגיל בה, ואצל גוי אין כפייה כזו. ובשער הציון (ס"ק לד) הביא מהתוספת שבת והעצי אלמוגים, שבלאו הכי לא יועיל בעל כורחו, שאילו היה מועיל, בטלת את תקנת חכמים שתקנו לשכור כדי שהיהודי לא יגור שם - שהרי יגור שם וישכור בע"כ של גוי ויטלטל בשבת.



ג4**. שכירות מפועלים של בעל הבית - כאמור לעיל, ניתן לשכור מבני ביתו, והוא הדין מפועליו- דהיינו שכירו ולקיטו, אלא שכאשר שוכרים מהם יש הבדל באופן השכירות בין שכירות לזמן קצוב לשכירות סתם וכפי שיתבאר להלן.

ג4***. שכירות מגזבר המלך - כנ"ל.

ד4. לכמה זמן שוכרים? - רש"י (סב א ד"ה אלא דכו"ע) כתב: "מתוך שיהא טורח לישראל לשכור בכל ערב שבת יצא". ונחלקו הראשונים בכוונתו²⁰: האור זרוע (ח"ב סי' קסח) פירש שמדבריו עולה שיש לשכור בכל ערב שבת מחדש, וממילא השכירות מועילה רק לאותה שבת. אבל הרא"ש (פ"ו סי' א) פירש שרש"י מדבר על מצב בו הגוי חוזר בו מהשכירות, וכל זמן שאינו חוזר בו השכירות מועילה ואפילו לזמן מרובה. וכך פסקו רוב הראשונים. וכך פסק השו"ע (סע' ו): "כל זמן שאין העכו"ם חוזר בו, מועיל השכירות ואפילו לזמן מרובה".

* האם יכול הגוי לחזור בו מהשכירות? - הבית יוסף למד מדברי רש"י (סא ב ד"ה עד שלא יוציא) שהגוי לא יכול לחזור בו מהשכירות עד שלא ישיב את הכסף. אבל יש אחרונים שהבינו בדברי רש"י אחרת, לשיטתם הדבר לא תלוי בהחזרת הכסף, אלא בלקיחתו. מרגע שקיבל הגוי את הכסף אינו יכול לחזור בו ואפילו אם יחזיר את הכסף (ביאור הלכה בשם אליה רבא ובית מאיר ועוד).

ובעניין זה יש חילוק בין שכרו סתם לשכרו לזמן ידוע.

**כששכרו סתם ורוצה לחזור בו על ידי החזרת הכסף - לדעת המג"א לפני שבת ראשונה יכול לחזור, אחריה לא יכול לחזור. לדעת הביאור הלכה (על פי הפוסקים הנ"ל) לפני שבת ראשונה לא יכול בו, אחרי שבת ראשונה יכול לחזור בו ולטעון שהשכירות היתה רק לשבת אחת²¹. לדעת הט"ז תמיד יכול לחזור בו.

** שכרו לזמן ורוצה לחזור בו על ידי החזרת הכסף - לדעת הט"ז יכול לחזור בו. לדעת המגן אברהם לא יכול לחזור.

ד4*. שכר לזמן קצוב ובתוך הזמן השכיר הגוי לאחר - בתשובות המיוחסות לרמב"ן (סי' רז) כתב שאם שכר מגוי לזמן ידוע ואותו גוי השכיר את רשותו לאחר בתוך אותו זמן, לא צריך לחזור ולשכור, אלא סומכים על השכירות הראשונה. וכך פסק השו"ע (סע' ח). הט"ז ביאר שהטעם הוא שהגוי הראשון לא סילק לגמרי את רשותו ממקום זה, שהרי בתום השכירות ישוב לשם (ולפי זה אם מכר, צריך לשכור מהלוקח). אבל האליה רבא והחיי אדם ביארו שהטעם הוא ששכירות

²⁰ ונפלא לראות כמה דייקו הראשונים בדברי רש"י- והדברים ידועים. "ודקדק מאד בלשונו שרמז כמה חידושים בשינוי אות" (הרב חיד"א, שם הגדולים אות ש ערך רש"י). וע"ע בשל"ה הקדוש (מסכת שבועות אות קפא).

²¹ ובמקרה זה לחיי אדם- צריך להחזיר את הכסף כיוון שהישראל יכול לטעון שכוונתו הייתה לשכור לכמה שבתות. לב"ח ועוד- אין צריך להחזיר את הכסף כיוון שטוען הגוי שכוונתו היתה על שבת אחת.



ליומא נמי ממכר היא, ואין למשכיר רשות לסלק את זכויות השוכר (ולפי זה גם במכר המשכיר לגוי אחר לא צריך לחזור ולשכור מהלוקח²²).

ד4** שכר מפועל של הגוי והפועל סולק מתפקידו בתוך זמן השכירות - בתשובת הרשב"א (ח"ה סי' ו' ותובא להלן סעי' ד4**) מתבאר שאם שכר מפועלים של בעל הבית (שכירו ולקיטו) והם סולקו בתוך זמן השכירות, לא צריך לחזור ולשכור שנית. מפני ששכירות זו נחשבת כאילו שכר מבעל הבית, שהרי היה לו רשות (ט"ז ס"ק טו). אמנם, הבית יוסף מדייק שזה דווקא במקרה בו שכרו לזמן ידוע, אבל אם שכרו בסתם, ברגע שסולק הפועל, לא מועילה השכירות. וכך פסק בשו"ע (סעי' יד).

ד4*** שכר מגזבר המלך, והגזבר סולק מתפקידו בתוך זמן השכירות - בשו"ת הרשב"א (ח"ה סי' ו' נשאל: "ולענין שכירות מגזבר המלך הדר בשכונתם, כדי להתיר את מבואות השכונה ע"י השכירות. ונסתפק לכם, אם אתם צריכים לשכור בכל פעם שיתחלף הגזבר, אם לא?". והשיב: "מסתברא לי, שאין אתם צריכים, אלא כל ששכרתם ממנו לשנה, או שתים, או יותר. אעפ"י שנתחלף הגזבר, מותרים אתם באותו שכירות ראשון, עד הזמן ששכרתם ממנו, לפי שגזבר המלך כמלך. והשוכר ממנו, כשוכר מהמלך, והשכירות נופלת יהיה לכיס המלך. ואפילו בשכירו ולקיטו נראה כן. שלא אמרו חכמים בדבר להחמיר, אלא להקל. וכ"ש בגזבר המלך, כמו שאמרנו".

הבית יוסף עומד על שתי נקודות בדברי הרשב"א. הראשונה כאמור לעיל, שיש לחלק בין שכירות לזמן לשכירות סתם²³. השניה, שמהרשב"א משמע שההיתר הוא מפני שהכסף נופל לכיסו של המלך. אבל במקום בו הגזבר לוקח לעצמו לכאורה לא תהיה אפשרות לשכור ממנו כלל. אמנם, דוחה הבית יוסף, בשתי דרכים. הראשונה שהעובדה שהגזבר גונב מהמלך לא משנה את המציאות שהשכירות היא מהמלך ושל המלך. השניה שמן הסתם המלך מוחל לגזבר על סכומים קטנים כאלה, וכך דרכם של מלכים וממילא זה נחשב ברשות המלך.

ופסק רמ"א (סעי' יד): "וה"ה אם שכרו מגזבר המלך ונסתלק לגמרי מן המלך (פירוש: אז אם שכר בסתם נסתלקה השכירות. י.ק). אבל אם לא סלקו רק מן הגזברות, ועדיין אוכל פרס המלך, עדיין מקרי שכירו ולקיטו ויוכל לשכור ממנו ולכן גם שכירות הראשון עדיין קיים".

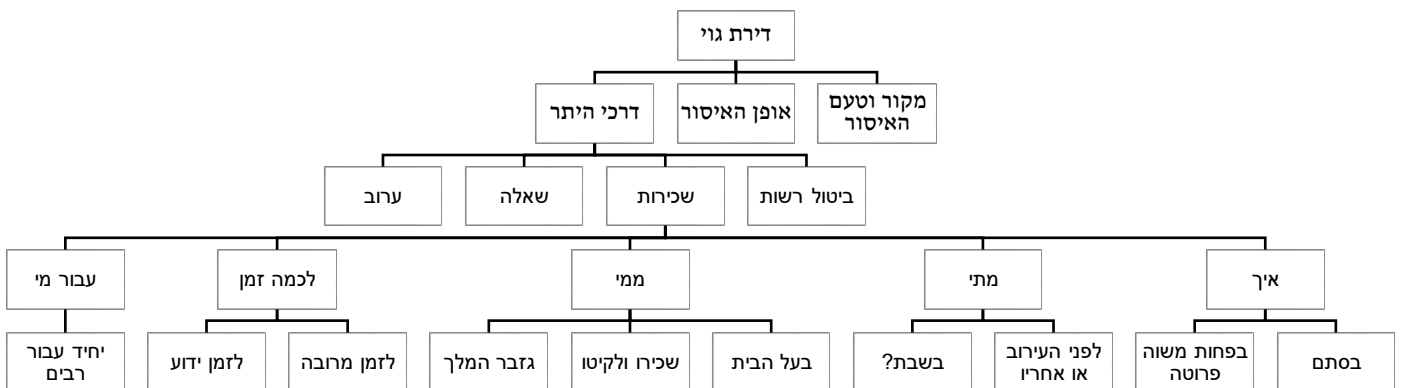
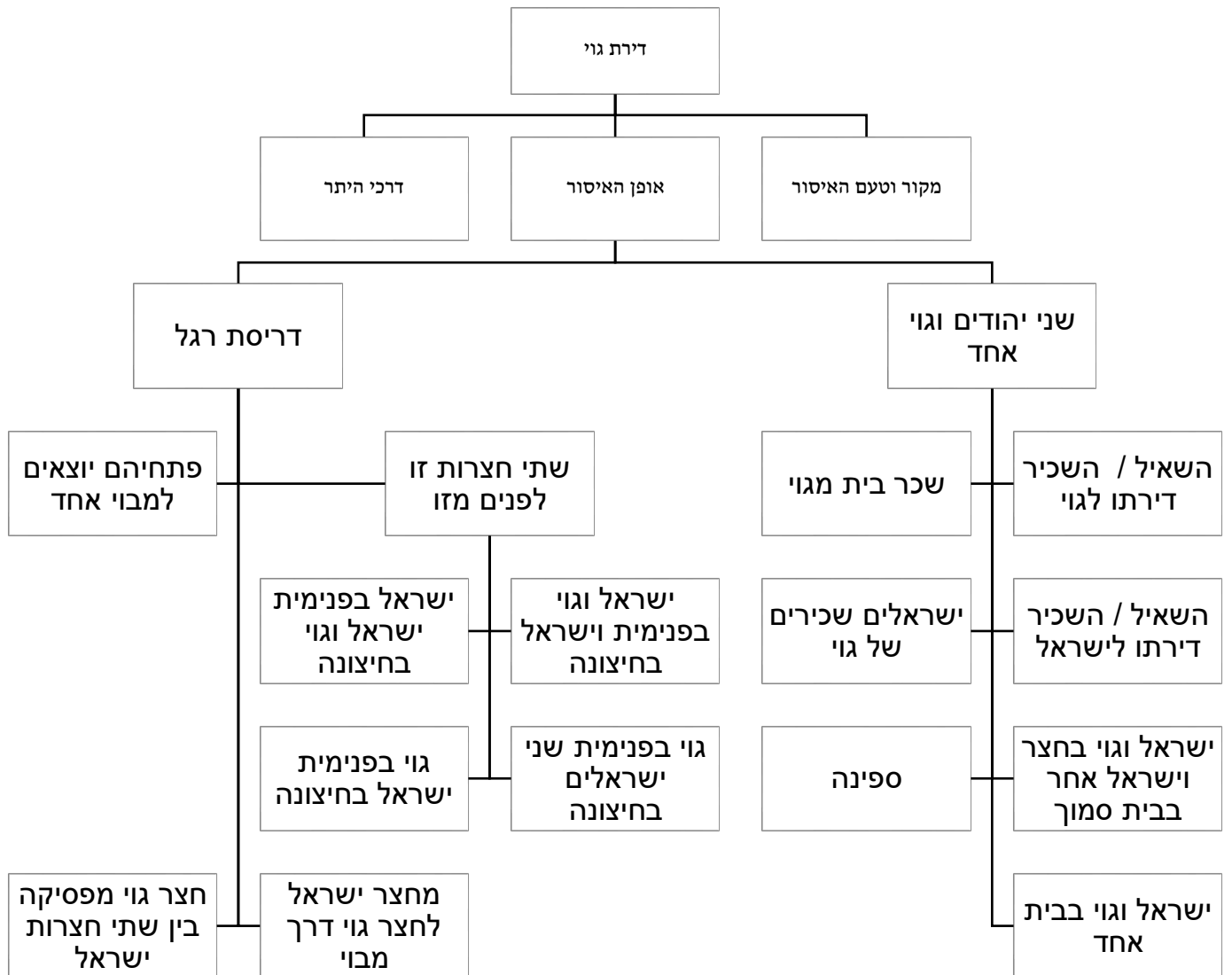
ה4. מי שוכר? - במסכת עירובין (סו א) מתבאר שלדעת רבי יוחנן 'שכור כמערב' - דהיינו שכמו שבעירוב אחד מערב עבור כולם, כך בשכירות מקום מהגוי, אחד שוכר עבור כל בני החצר. וכך פסק השו"ע (סעי' ט): "חמשה הדרים בחצר, אחד שוכר מהעכו"ם בשביל כולם".

²² והגרע"א בשם החכם צבי מחמיר במכירה. והפרי מגדים נשאר בצ"ע. ולכתחילה טוב לשכור מהלוקח (שעה"צ ס"ק ל).

²³ והמשנה ברורה (ס"ק מח) מוציא מזה אזהרה מעשית - לשכור משר העיר רק על זמן ידוע. ולכתחילה רק עד עשרים שנה.



דף עזר לשיעור (9)



א. פתיחה

¹ מהי אסמכתא? הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשנה מבאר, "ולפיכך כשאמרנו שעורין הלכה למשה מסיני הקשינו על זה ואמרנו, איך תאמר עליהם שהם הלכה למשה מסיני והרי השיעורים רמוזים בפסוק ארץ חטה ושעורה, והיתה התשובה על זה שהם הלכה למשה מסיני, ואין להם שום יסוד שילמדו ממנו באחת המדות, ואין להם רמז בכל התורה, אלא הסמיכות לפסוק זה כעין סימן כדי שישמרו ויזכרו, ואין זה מענין הפסוק, וזהו ענין אמרם קרא אסמכתא בעלמא, בכל מקום שזכר". כלומר, חכמים הסמיכו את דיניהם לפסוקים ככלי לזכרון הדינים (ועיין עוד במורה נבוכים חלק ג פרק מג).

הריטב"א (ראש השנה טז א ד"ה והא דקאמר) מבאר אחרת, לשיטתו האסמכתא היא לא רק כלי לזכרון, "שכל מה שיש לו אסמכתא מן הפסוק העיר הקדוש ברוך הוא שראוי לעשות כן אלא שלא קבעו חובה ומסרו לחכמים, וזה דבר ברור ואמת, ולא כדברי המפרשים האסמכתות שהוא כדרך סימן שנתנו חכמים ולא שכונת התורה לכך, ח"ו ישתקע הדבר ולא יאמר שזו דעת מינות הוא, אבל התורה העירה בכך ומסרה חיוב הדבר לקבעו לחכמים אם ירצו כמו שנאמר ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך, ולפיכך תמצא החכמים נותנין בכל מקום ראייה או זכר או אסמכתא לדבריהם מן התורה כלומר שאינם מחדשים דבר מלבם וכל תורה שבעל פה רמוזה בתורה שבכתב שהיא תמימה וח"ו שהיא חסירה כלום".

השלייה הקדוש (חלק תושבע"פ כלל רבנן) מקבל את סברת הרמב"ם במקומות בהם כתוב 'קרא אסמכתא בעלמא היא', אך במקומות בהם כתוב 'מדרבנן וקרא אסמכתא...' הוא מחדש "דהכוונה היא שהדין הזה שחידשו הרבנן הוא, משום שהתבוננו סברא אחת הנרמזת בתורה, ומכח סברא זו חידשו את הדין". יוצא, שהוא 'קצת' מאחד את השיטות.

חידוש בעניין זה מובא בתוס' במסכת עבודה זרה (כב ד"ה תיפוק) והוא, שלדין דרבנן שיש לו אסמכתא מן התורה יכולה הגמרא לקרוא 'דאורייתא' אפילו שהוא רק מדרבנן. מה שאין כן בדין דרבנן שיש לו אסמכתא מן הנביאים והכתובים לא יקרא לעולם 'דאורייתא' אלא רק דרבנן. ועי' במהרי"ל (ליקוטים סי' ע). דרשות הרמב"ן (מה' הרב שוועל עמ' ריט). פרי מגדים (פתיחה כללית לאו"ח אות כ).



חז"ל התירו להרחיב את התחום הקטן, את האלפיים אמה, על ידי הנחת עירוב בסוף האלפיים אמה, ואז זה נחשב כאילו האדם שבת שם, ומשם מודדים לו אלפיים אמה- נמצא שאדם יכול להלך ארבעת אלפים אמה. אלפיים ממקום ששבת למקום עירובו, ומשם עוד אלפיים.

אמנם היתר זה מצומצם. במסכת עירובין (פב א): "אמר רב יוסף אין מערבין אלא לדבר מצוה". וכך נפסק להלכה בשו"ע (סי' תטו סעי' א).

וביאור המילה עירוב: "שמערב תחום שלא היה יכול לילך בו תחילה עם התחום שהיה יכול לילך בו" (משנ"ב ס"ק ו).

הסימן שלנו עוסק בעיקר במקום הנחת העירוב ובהיתר שהוא יוצר.

א. עד כמה מרחיב העירוב את התחום?

במצב רגיל אדם ששבת בעיר כל העיר נחשבת כמקומו, ואלפיים אמה של תחום שבת, נמדדים מקצה העיר והחוצה (דין זה פשוט בהרבה מקומות בגמרא, אמנם יש בזה פרטים רבים, כגון איך מחשבים, מאיפה בדיוק, אם צריך לרבע את העיר או לא ועוד). בסימן שלנו אנו עוסקים באדם שהניח עירוב מחוץ לעיר.

ואומרת המשנה (ס א): "נתנו חוץ לתחום אפילו אמה אחת מה שנשכר הוא מפסיד". והגמרא מקשה, חוץ לתחום? הרי אם הניח חוץ לתחום זה כלל לא עירוב? אלא פירוש המשנה הוא שהניח את העירוב מחוץ עבורה של העיר- כלומר מחוץ למקום ממנו מתחילים למדוד אלפיים אמה.

ובמצב זה יש שתי אפשרויות שתלויות במקום ההנחה ובגודל העיר: אלפיים אמה ממקום העירוב נגמרים בתוך העיר², אלפיים אמה ממקום העירוב נגמרים בסוף העיר.

כמו כן נדון האם מותר לטלטל בכל רוחב העיר, או רק כנגד העירוב.

1. אלפיים אמה נגמרים בתוך העיר - הגמ' (שם ב) מביאה ברייתא להקשות על הדין האמור במשנה 'מה שנשכר הוא מפסיד', והרי מפסיד הרבה יותר. כי בברייתא למדנו: "נתנו חוץ לעיבורה של עיר אפילו אמה אחת משתכר אותה אמה ומפסיד את כל העיר כולה מפני שמדת העיר עולה לו במדת התחום". והגמרא מתרצת לחלק בין עיר גדולה לעיר קטנה. בעיר גדולה, שאלפיים אמה מהעירוב כלים בתחילת העיר, הפסיד את כל העיר ואין לו אלא אלפיים אמה. בעיר קטנה, שאלפיים אמה כלים בסוף העיר, כל העיר נחשבת כארבע אמות ומודדים ממנה והלאה להשלים לאלפיים אמה

² לכאורה יש להסתפק מה הדין בהניח עירובו בדיוק בקצה אלפיים אמה מקצה עיבור העיר. האם נחשב לכלתה מדתו בתוך העיר, ואתאן למחלוקת הראשונים. או שבזה כו"ע יודו שאין לו אלא ארבע אמות בתוך העיר. ומסברה יש לומר שנחשב ככלתה מידתו בתוך העיר, כדמצינו בכלתה מידתו בקצה העיר, שאם כלתה בעבור העיר הרי זה כאילו כלתה בסוף העיר ולא באמצע העיר שלא אמרו עיבור העיר אלא להקל ולא להחמיר (משנ"ב ס"ק יג). ועוד, שאם יכול להניח עירוב, דהיינו שהעירוב הונח בתוך התחום, בהכרח שהוא בתוך העיר (או עכ"פ עיבורה) שאילו היה חוץ לה, לא היה יכול להניח העירוב כי הוא היה חוץ לתחום.



(פחות ארבע- מידת העיר). רב אידי חולק על זה לשיטתו: "אין אלו אלא דברי נביאות מה לי כלתה בחצי העיר מה לי כלתה בסוף העיר?".

ונחלקו הראשונים מה הדין במקרה שכלו אלפיים אמה מהעירוב בתוך העיר- האם רשאי ללכת בכל העיר, ומה שהפסיד הוא רק את הטלטול מחוץ לעיר. או שהפסיד גם את תוך העיר, ומותר לו ללכת רק עד מקום שכלו אלפיים אמה.

לדעת רש"י וסמ"ק והטור- מאחר ולן בתוך העיר, מותר לו ללכת בכל העיר, אפילו שכלתה מידתו באמצע העיר. "אבל אם לן במקום שביתתו וכלה מדת אלפים שלו באמצע העיר או שלן בעיר זו והגיע מדתו בחצי עיר אחרת אין לו להלך אלא עד מקום שכלה מדתו לכו"ע" (משנ"ב ס"ק יא).

לדעת הרמב"ם (פכ"ז מהל' שבת ה' ה, פ"ו מהל' עירובין ה' ב) וסמ"ג- "אינו מהלך אלא עד סוף מדתו, ואין אומרין הואיל וכלתה מדתו בתוך רשות היחיד מהלך את כולה" (לשון הרמב"ם בהל' שבת). המגן אברהם (ס"ק א) מסביר שלשיטת הרמב"ם יש לתת את העירוב בקצה אלפיים אמה מביתו ולא מהתחום, על מנת שיוכל לחזור לביתו, כי לשיטתו במקום שכלו אלפיים אמה אסור ללכת יותר, וממילא עצה טובה קמ"ל שיניח אלפיים אמה מביתו ולא מעבור העיר.

השו"ע פסק כרמב"ם: "כשהוא מהלך ממקום עירובו למחר אלפים אמה כנגד העיר, אינו מהלך בעיר אלא עד סוף מדתו... הרי שהניח את עירובו ברחוק אלף אמה מביתו שבעיר לרוח מזרח, נמצא מהלך למחר ממקום עירובו אלפים אמה למזרח, ומהלך ממקום עירובו אלפים אמה למערב, אלף שמן העירוב עד ביתו ואלף אמה מביתו בתוך העיר, ואינו מהלך בעיר אלא עד סוף האלף... לפיכך, אם הניח עירובו ברחוק אלפים אמה מביתו שבעיר, הפסיד את כל העיר ונמצא מהלך מביתו עד עירובו אלפים אמה, ואינו מהלך מביתו בעיר לרוח מערב אפילו אמה אחת".

בביאור הסברה כתב המגן אברהם "ומה שהרמב"ם מצריך ליתנו בתוך אלפים של ביתו דאם נתנו חוץ לאלפים של ביתו אסור לשוב לביתו רק צריך ללון בשאר בתי העיר תוך תחום עירובו". ויש באחרונים שתי דרכים בביאור דבריו (הביאם הביאור הלכה ד"ה רחוק מהעיר): א. אם לן בביתו והלך בשבת למקום עירובו ורוצה לחזור אינו יכול לחזור אלא עד מקום כלות אלפים ממקום עירובו, ובכל זה לענין הנחת עירוב לכתחלה אין אנו יכולין למנעו כל שהוא בתוך התחום מהעיר דכיון דיכול ללכת שם בין השמשות יוכל לקנות שם שביתתו וכיון דקונה שם שביתתו ממילא מותר לו לילך לשם בשבת דאל"כ למאי מהני עירובו³? (ע"כ לשון ביה"ל בשינויים קלים). ב. שיטת המגן אברהם היא שכשביתו בתוך העיר ורוצה להניח עירובו אלפים מהעיר צריך שילין בלילה בבית הסמוך לחומה או עכ"פ שיהיה שם בין השמשות בעת קניית העירוב. והביאור הלכה דוחה הבנה זו.

ולכן מסיק הביאור הלכה שאף שכתב האליה רבא להחמיר כדעת השו"ע, אך "לענין זה שיצטרך להיות בבין השמשות דוקא בסוף העיר נלענ"ד דאין להחמיר ובזה בודאי יש לסמוך על דעת הרמ"א

³ וממשיך הביאור הלכה: "אף דלכאורה הדבר קשה דממ"נ כיון דמותר לו לילך לשם ה"ה לשוב וכיון דאסרת ליה לשוב לביתו מפני שהוא רחוק יותר מאלפים ממקום שביתתו ממילא יהיה אסור לו לילך לשם אבל בע"כ צ"ל כן לדעת המ"א והטעם י"ל דלענין ללכת שם כיון דיכול לקנות שם שביתתו מאחר שהוא בתוך התחום וכנ"ל א"כ בע"כ מותר לו לילך לשם והרי הוא לענין זה כמו קודם קניית העירוב אבל לאחר שבא לשם ומודדין לו משם אלפים לכל רוח גם הרוח של צד העיר לא עדיף משאר הרוחות דאין לו ממקום שביתתו רק אלפים אמה כך יש לבאר סברתו".



שמיקל כהיש אומרים דאפשר דגם הרמב"ם מודה בזה וכפי שנראה מפשטיות דברי המ"א שכתב בדעתו וכמו שכתבנו".

רמ"א פסק כרש"י: "ויש אומרים דאפילו כלתה מדתו באמצע העיר, מהלך בכל העיר כולה אבל לא חוצה לה, ויש להקל".

ובמשנה ברורה (ס"ק יב) הביא שגם הב"ח ועוד אחרונים הקלו. ובשער הציון (ס"ק יב) כתב שהאליה רבא מחמיר⁴.

2. אלפיים אמה נגמרים בסוף העיר [או אחרי העיר כמובן] - כאמור הגמרא (שם) חילקה בין עיר קטנה לגדולה, שבעיר קטנה שכולה נכנסת לתוך האלפיים אמה של העירוב, היא נחשבת כארבע אמות, ומשלימים אלפיים אמה אחריה.

הדין הזה מוסכם בראשונים (רי"ף יח ב, רא"ש סי' יב, רמב"ם פכ"ז מהל' שבת הל' ה ועוד). אלא שנחלקו בפירוש המילים: 'נעשית לו העיר כולה כד' אמות':

לשיטת הרמב"ם הנ"ל (ורוב הראשונים) הפירוש הוא שהעיר נחשבת לארבע אמות ואחריה משלימים לו אלפיים אמה, תוך חישוב מה שמהעירוב עד העיר ועוד ארבע אמות של העיר. ולדוגמא: "אם היה מביתו עד סוף העיר פחות מאלף אפילו אמה אחת, שנמצאת מדתו כלתה חוץ לעיר, תחשב המדינה כולה כארבע אמות ויהלך חוצה לה תתקצ"ו אמה תשלום האלפים" (לשון השו"ע סע' א).

מאידך לשיטת ר"י מלוניל (יח א ד"ה הנותן) הפירוש הוא שהעיר לא נחשבת לכלום, ומשלימים לאלפיים אמה לא כולל ארבע אמות. ובדוגמא לעיל- יהיו לו אלף אמות אחרי העיר ולא תשע מאות תשעים ושש.

השו"ע פסק בזה כדעת הרמב"ם.

3. הליכה לרוחב מקום הנחת העירוב - כאמור לעיל ממקום הנחת העירוב יש לכל אדם אלפיים אמה לכל רוח. אמנם, לדעת ר"י מלוניל (שם) אלפיים אמה אלו אינם אלה באורך ולא ברוחב. כלומר מותר ללכת אלפיים אמה לצפון או לדרום, למזרח או למערב, אבל בכיוון אליו בחר ללכת, אסור לו לצאת מחוץ לרוחב המקום בו הניח את העירוב. שאם הניח את העירוב ברשות הרבים- אין לו אלא ארבע אמות רוחב. ואם הניח ברשות היחיד, יש לו ברוחב הרשות בה הניח את העירוב.

אך, רוב הראשונים חולים בזה על ר"י מלוניל ולשיטתם מחשבים שטח אלפיים אמה לכל רוח, ויוצא שיש לו טבלה מרובעת של ארבעת אלפים אמה (ועוד ארבע אמות, שצמיד מחשבים אלפיים אמה מלבד ארבע אמותיו של אדם). וזה מתבאר בסימן שצט' סע' י. והובא במשנה ברורה (ס"ק יז): "אכן

⁴ ובשער הציון (ס"ק יא) מעיר שיש מקרה בו ודאי צריך להחמיר, אע"פ שאין למחות ביד המקלים- אם היה בבין השמשות בביתו (ולא לן שם), שבדר"כ 'המגדיר' הוא בין השמשות, אמנם זהו לענין קניית העירוב, וההיתר לחזור לביתו הוא מפני שלן שם, לכאורה צריך שילון שם באמת. ויש בזה מחלוקת אחרונים. וראוי להחמיר בה.



כבר מבואר לעיל בסימן שצ"ט ס"י שממלאין הקרנות כל קרן בטבלא מרובעת של שני אלפים וזהו מה שכתב הרמ"א עם זיוותיהן נמצא שמדת תחומו אחר מילוי הקרנות מכל צד נעשה כטבלא מרובעת של ד' אלפים אמה עם ד' אמות על ד' אלפים אמה וד' אמות ובכל שטח זה מותר לו להלך. אכן אם היתה מקום שביתתו גדולה כגון בעיר שמחזקת אלף אמה ברחבה ובארכה יהיה מדת תחומו טבלא של חמשה אלפים על חמשה אלפים וכן כל כה"ג."

ומחדש הר"י מלוניל (שם) שבמקרה שנתנו לו את כל העיר, דהיינו שכלו אלפיים אמה ממקום העירוב בסוף העיר, מותר לו ללכת בכל רוחב העיר ולא רק כנגד העירוב, שכל העיר כארבע אמות גם לרוחב ולא רק לאורך. ומחוץ לעיר אסור לו ללכת אלא לרוחב עירובו.

ופסק רמ"א: "כל מקום שהניח עירוב תחומין ויש לו אלפים לכל רוח, אסור לו לילך לצפון ולדרום רק נגד רוחב מקום שקנה בו שביתה; ואם אינו רק ארבע אמות, כגון שאין העירוב ברשות היחיד, אסור לו לילך לכל רוח אלפים רק ברוחב ארבע אמותיו עם זיוותיהן, כדלעיל סימן שצ"ח סעיף ב'. ומ"מ אם כלתה המדה סוף העיר, וכולה כארבע אמותיו, מותר לילך כל רחבה ויש לו אלפים חוץ לעיר לצפון ולדרום אף על פי שאין לו רוחב כל כך נגד המקום שקנה בו עירובו."

ועל מה שכתב רמ"א שמותר לו לילך מחוץ לעיר אלפיים אמה- הקשה המגן אברהם (ס"ק ג): "ואשתומם על המראה דהרי הר"י כתב בהדיא אף על פי שכלתה מדתו בסוף העיר אין לו לצאת חוץ לשער העיר לצד לצפון ולצד דרום כלל שהרי דרומו וצפונו למקום שנתן בו עירובו הוא נמשך ואין לו לילך לצפון העיר ודרומו כלל שהרי אין מגיעות תחום צפון ודרום של מקום שביתתו לתחום צפון ודרום של העיר ולכאורה משמע שאף לרוח מערבית אין לו אלא אלף אמה ברוחב ד"א ולא לכל רוחב העיר אף על פי שהיה לו בתחלה רשות בזה עכ"ל א"כ ש"מ דאסור להלך לצפון ולדרום כלל דהא אין אנו מחשבים לו העיר למדת תחומו דהא יש לו מעירוב עד העיר אלף אורך וד' אלפים וד' אמות רוחב וכן מהעיר לצד המערב א"כ מהיכי תיתי לן ליתן לדרומו וצפונו."

הביאור הלכה (ד"ה ויש לו) כתב בשם האבן העוזר להעמיד את דברי רמ"א להלכה- באופן שהעיר היא קטנה ואינה רחבה ארבעת אלפים אמה וארבע אמות (שזוהי מידת הרוחב שמותר לו לילך כמבואר לעיל) וכל העיר מובלעת בתחומו, והרי היא כארבע אמות ולכן נותנים לו אלפיים אמה כנגדה⁵.

להלכה מעלה הביאור הלכה להחמיר כמגן אברהם, מאחר וכך מפורש ברבנו יונתן. ומאידך, מאחר ורמ"א היקל ויש אחרונים שהקלו כמותו (אבן העוזר ובגדי ישע וחמד משה) "המקל בשעת הדחק יש לו על מי לסמוך".

⁵ ומעיר הביאור הלכה, שאע"פ שמלשון רבנו יונתן מבואר לא כך, אפשר שרמ"א כתב דין זה מדעתו. ומה שמצויין על דין זה ברמ"א- ר"י- אינו ראייה, שידוע שאת הציונים לא כתב רמ"א אלא כתבום אחרים אחריו. אכן, כך היא דעת רוב האחרונים, אך יש חולקים- ועי' בזה בעין יצחק (יוסף) ח"ג כללי הרמ"א כלל טז (עמ' תרג).



ב. מקומות שלא מועיל אם הניח בהם עירוב

בסימן מתבארים שני אופנים בהם לא מועילה הנחת העירוב. ועוד אופן בו יש מחלוקת: בתוך העיר שדר בה, מחוץ לתחום, אלפיים אמה מביתו.

1. בתוך העיר שדר בה - במשנה (ס א): "הנותן את עירובו בעיבורה של עיר לא עשה ולא כלום". וכך פסק השו"ע (סעי' ג): "המניח עירובו בתוך העיר ששבת בה, לא עשה כלום אין מודדין ממקום עירובו אלא הרי הוא כבני העיר כולם שיש להם אלפים אמה לכל רוח חוץ לעיר; וכן אם נתן עירובו במקומות המצטרפים לעיר שמודדין התחום חוץ מהם, הרי זה כנותנו בתוך העיר".

וכתב במשנ"ב (ס"ק כט): "ואפילו אם נתן אותו באמה אחרונה של העיבור אין נותנין לו הארבע אמות שנותנין לשאר מניח עירוב לצד חוץ כמבואר לעיל דכשמניח תוך מחיצה או מקום שנחשב כד"א אין לו לצד חוץ כלום והרי הוא כשאר בני העיר שמודדין תחומו תיכף מסוף העיבור והלאה".

2. מחוץ לתחום - כתב הרמב"ם (פ"ו מהל' הלכות עירובין הל' ה): "נתן עירובו חוץ לתחום אינו עירוב". ומקורו משאלת הגמרא (ס א) שנוכרה לעיל - 'חוץ' לתחום ס"ד? ופירש רש"י שחוץ לתחום אינו עירוב כלל. וכן דעת הרשב"א (הביאו מ"מ שם).

וכך פסק השו"ע (סעי' ד). ורמ"א הוסיף שיש לו, במקרה זה, תחום מביתו - ששם קנה שביתה בכניסת שבת.

3. אלפיים אמה מביתו - בביאור הלכה (סעי' א ד"ה רחוק מהעיר) הביא מחלוקת אחרונים אם הנחת העירוב היא עד אלפיים אמה מביתו או עד אלפיים אמה מקצה העיר. לדעת העולת שבת "אינו יכול להניח עירובו לדעה זו רק ברחוק אלפים מביתו ואם העיר גדולה שמביתו לסוף העיר הוא יותר מאלפים אינו יכול להניח עירוב כלל". אבל המגן אברהם דחה שיטה זו והוכיח שהנחת העירוב היא אלפיים אמה מקצה העיר. והראיה שבהניח בחוץ לתחום כתב הרמב"ם שזה לא עירוב מפני שלא יכול להגיע לשם בין השמשות. והרי אם זה בתוך תחום העיר יכול להגיע לשם בבין השמשות⁶.

ג. הנחת העירוב במקום שראוי למגורים אך לא גרים בו בפועל

במסכת עירובין (סא ב) הגמרא מבררת מחלוקת בין חכמים לר"ע - מה הדין באדם ששבת במקום שניתן לגור בו בכח (בפוטנציאל), אך בפועל לא גרים בו. לרבי עקיבא השובת במקום זה, הרי הוא

⁶ והוסיף הביאור הלכה - שאע"פ שבאליה רבא הביא ראיה מהראב"ן לדעת העולת שבת. לדינא, טוען הביאור הלכה, יש לתפוס כדברי המגן אברהם להקל. כי הוא הביא ראיה מוכרחת מהרמב"ם. והלכה כמיקל בעירוב. ומהראב"ן אין ראיה "דאפשר דהוא מיירי שהיה ביתו בסוף העיר" (לשון ביאור הלכה). ועוד שזה חידוש שבעיר גדולה לא יוכל להניח עירוב כלל מחוץ לעיר מפני שאלפים של בית הם כלים בסוף העיר.



כשבת ברה"ר ויש לו אלפיים אמה לכל רוח. לחכמים הרי הוא כשבת ברשות היחיד, ויש לו את כל אותו מקום ועוד אלפיים אמה לכל רוח.

והגמרא מביאה שנחלקו שמואל ורבי אלעזר האם דין זה נכון רק במי ששבת או גם במניח עירובו. לדעת שמואל דווקא בשבת, ולדעת רבי אלעזר גם במניח עירובו במקום כזה.

הרמב"ם (פ"ו מהל' עירובין הל' ד) פסק כרבי אלעזר: "המניח עירובו ברשות היחיד אפילו היתה מדינה גדולה כנינוה ואפילו עיר חריבה או מערה הראויה לדיוורין מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח". וכך פסק גם הר"ף (שלא הביא כלל שיש בזה מחלוקת אלא הביא רק את דעת רבי אליעזר).

מאידך, המגיד משנה הביא בשם הרשב"א לפסוק כשמואל, שדין זה נכון בשבת ולא במניח עירובו. ואם הניח עירובו במקום שאין בו דיורים, אע"פ שראוי לדירה, הרי הוא כמניח ברה"ר.

להלכה פסק השו"ע (סעי' ב) כרמב"ם: "המניח עירובו ברשות היחיד, אפילו היתה מדינה גדולה כנינוה ואפי' עיר חריבה או מערה הראויה לדיוורין, מהלך את כולה וחוצה לה אלפים אמה לכל רוח".

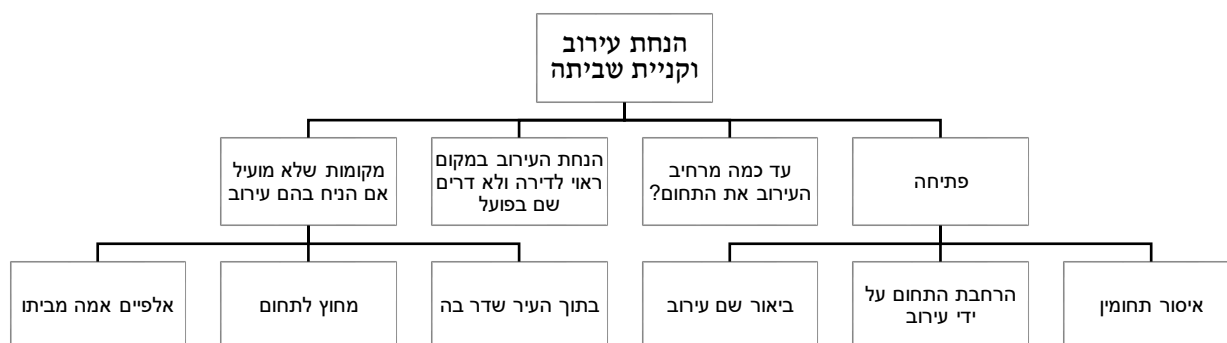
ואם אינה ראויה לדירה "כגון שנפרצו מחיצותיה או שהיא נמוכה הרבה וכיו"ב אינה נחשבת כד"א ומודדין האלפים ממקום הנחת העירוב" (משנ"ב ס"ק כה).

הביאור הלכה (ד"ה ואפילו עיר חריבה) הביא שיש עוד ראשונים שמחמירים בזה כדעת הרשב"א-הראב"ד, תוס' ר"ד. ולמרות זאת הלכה להקל, מאחר ויש ראשונים רבים יותר שפסקו להקל (שכן כתבו גם ר"י מלוניל והר"ה).



דף מלווה לשיעור (10)

1



2

